

Irodalmi Jelen

WWW.

III

Balázs Tibor:
Aquincumi fehér

Bozsik Péter: Idegpróba II.

Márton László:
Kafka nincs többé

Jónás Tamás:
Szegények – Anyuanyuanyu

Gömöri György köszöntése

Prágai Tamás: Kabak

Debreczeny György versei

Laik Eszter:
Halotti védőbeszéd

Varga Melinda:
Milyen hazája van
egy székelynek –
beszélgetés Sántha Attilával

 Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: Böszörményi Zoltán

Főszerkesztő-helyettes: Bege Magdolna

Főmunkatársak: Mányoki Endre (vers, próza), Szócs Géza,

Makkai Ádám (Hawaii)

Munkatársak:

Boldog Zoltán (kritika, interjú),

Laik Eszter (helyszíni tudósítás), Varga Melinda (Kolozsvár),

Szócs Tekla (fotó).

Olvasószerkesztő: Hudy Árpád

Lektor: Jámbor Gyula

Rendszergazda: Csipkár Nándor

Igazgató: Kurjatkó Péter

A borítón: **Molnos Zoltán** festménye

BALÁZS TIBOR

AQUINCUMI FEHÉR

Az aquincumi lugasokban
ülnek a légiós öregek,
úgy ülnek ott, mint mítoszokból
kizsuppolt, kulcsos istengyermekek.

Beleremeg az Ég is,
ha ők néznek fel, fel a kékbe,
és ők néznek fel a fehérbe,
ahonnét eltűnt a graffiti:
„Ha éhezel, szomjúhozol,
ne téblábolj a sárgolyón,
jövel mihozzánk, ide térj be!”

Elmúlt végre a csatazaj,
halálok vesztek el, halálok,
hősi halálok vesztek oda,
amióta ti, légiósok,
immár hálni is hazajártok.

Amióta hitves és gyermek
és unoka is itt terem,
itt, körültek a lugasban,
ahol nincs már történelem.

Béke honol a pannon tájon,
mezők pihegnek, és a fák
édes gyümölcscsel hajlanak
le, amerre léptek, katonák.

A limeseken egy madárraj
teszi röptét. E seregszemlét
úgy nézik már a légiósok,
hogy „istenuccse!”, s „teringettét!”!

Lakomára nem invitálja
őket a prétor, nincs hova:
a katakomba rég bezárt,
s már Senecával becsukott
a heideggeri lét hona.

Mert Seneca itt Martin úrral
múlatja az időt: kutat,
s kiissza előle s előre
a kecses bürökpoharat!

A lugasi asztalnál nincsen
helye a filozófiának,
a légiósok felcihelődnek,
megifjúhodnak, s hadrendbe állnak!

Most páncélon s kardélen táncol
egy kis fehér fény, mit a Napból
csentek el hajdan, más csatában:

halál utáni pirkadatból.

BOZSIK PÉTER

IDEGPRÓBA II.

„Nemes bormacsák Akár egy prémvadász,
állók szörméitek előtt, ámulattal emelem egyetlen
nyilatmat:*

az ellenvetést, valamiféle életlogikát.”

(Sziveri János: Anti-poétika.

A Hidegpróba c. kötetből, picit eltorzítva)

nos, igaz, jóval később, ilyen múlt után találkozom a vajmagyar esszéistával. a könyvének, amelyik fölboszszantott, nem jut eszembe a címe az istennek se. viszont amit most elmesélek, azt ne mondd el senkinek, nem azért, mert titok, hanem csak úgy. nem akarok még több konfliktust, van így is épp elég. szóval ott ülök valamelyik írószövetségi ülésen, nem emlékszem már, melyiken, mert több ilyen szövetségnek is tagja voltam. azt hiszem, a széptáron lehetett, igen, biztosan a széptár-közgyűlés után történt, merthogy akiről szó van, ő kilépett a valamikori egyetlen írószövetségből. ülök én ottan, épp vége volt a tagfölvételnek, finom szekszárdi borokat mértek, háromfélét, rozét, vöröset és fehéret. sétálgatok, és épp üdvözölni akartam a költő-szerkesztőt, akit egyik pályatársa „hízásnak indult, indulatos poétának” nevezett, nem minden jóindulat híján, amikor arra lettem figyelmes, hogy a vajmagyar író ostorozza őt. hogy ti nem olvastatok semmit tőlem, én már megmondtam wittgenstein előtt. (hogy mit, azt nem hallottam.) meg ezt sem olvastátok el, én már megírtam a... (itt mondott egy címet, amit elfelejtettem) – mindezt minősíthetetlen hangnemben, csak csodálkoztam. közöttünk, régi fajak-osok között, van egy íratlan szabály – nem tesszük föl azt a kérdést: mit olvastál tőlem? én az indulatos poéta helyében már régen ráborítottam volna az asztalt, de ő csak töltött az öregedő, bajszos makrobióta vajmagyarnak, aki állítólag amúgy egyáltalán nem iszik, de most, igencsak úgy tűnt, átmenetileg fölfüggesztette örökös absztinenciáját. majd kitöltötte a kancsóból a maradékot, utána elment borért. vöröset ittak. én meg csak álltam ott, kicsit, de nem nagyon szégyenkezve, hogy

hallgatózom. épp nem ittam, mert antibiotikumot szedtem, nőtt a bal tökömön egy hatalmas kelés, ne tudd meg, kétnaponta jártam az sztk-ba, ahol, miután egész éjjel nem aludtam, fölvágták azt mondanom sem kell, hogy érzéstelenítés nélkül. ráadásul, mint azt egy másik dokitól megtudtam, nem egészen úgy, ahogy kellett volna, vagyis rosszul. az ónejem előző nap az ügyeletet is kihívta. kijött egy ötvenes doki néni, aki elszörnyedve pillantott rá a tojasnyi daganatra, majd adott egy fájdalomcsillapító injekciót. hál' istennek combba, mert farba nem engedtem volna, gyerekkori frászom van a seggbeoltástól. és mondta a doki néni, menjek mielőbb el az sztk-ba. szóval ott tébláboltam mögöttük, és, jobb dolgom nem lévén, hallgatóztam. rágott a kíváncsiság, mi lesz ennek a vége. közben azon morfondíroztam, hogy nehéz lehet az ilyen erkölcsi héroszokkal, aki például ilyeneket ír: „hallgatni bűn, beszélni hiábavaló, de aki mindezek ellenére nem akar megfutamodni, az ne habozzon, válassza a próteuszi formát, félelméből merítsen bátorságot, és úgy szólaljon meg, mintha hosszú csendre készülne fel.” most hagyjuk az erőltetett paradoxonokat, meg azt is, hogy biztosan nem csendnek tanulta meg a csöndöt, és nem felkészültnek a fölkészültet. végül is ehhez joga van. bár nekem az ilyenek próbára teszik az idegeimet. nézzük csak a „megfutamodni” erkölcsi felsőbbrendűségét. véletlenül sem azt írná: elmenekülni, elmenni, elszökni, emigrálni. a gyáva megfutamodás szót választja, ezáltal állítva önmagát piederstálra: én vagyok a hős, aki itthon maradtam, a háború kellős közepén, tessék engem megdicsérni. aki pedig elmenekült: megveendő és gyáva. nem mérlegeli a döntéseiket, csak az egoista én szemszögéből prédikál. „lesz a távozóknak elegendő alázat? attól tartok, nem” – ilyeneket bír leírni. így általánosít, a néhai pártállam kizárólagosságával, mintha mindenki, aki elmenekült, emigrált, egyforma lenne. azonosít. azokkal is akár, akiknek nációközeli élményük lett menetközben. ez különösen dühített. belém döfte a rozsdás tüt, egy másik regényből. szóval ezen morfondíroztam, amikor hallom, hogy távollétében szidja a házának indult költőszerkesztőt, hogy ő is felelős a hidegpróba írójának a haláláért, mert rajta kívül, mármint a vajmagyar esszéistán kívül, senki, de senki nem segített a fiatalon, rákban elhunyt költőn. akkor a csaj (végre! – gondoltam) fölemelte a hangját, hogy „nem gondold tán komolyan, hogy az akkor épp huszoneves kezdő író lenne felelős a haláláért?”, „de, bizony, ezt gondolom, nemcsak hogy gondolom, hanem tudom. ő is, meg a többiek is”, mondta borgőzös

határozottsággal a vajmagyar esszéista. épp ekkor érkezett meg a költő-szerkesztő a borral (tényleg kövérkés lett, gondoltam). a csak fölugrott, „gyere – mondta neki –, nincs itt mit keresnünk”. fogták a bort, és földúltan átültek egy másik asztalhoz. ahol a nő izgatottan mesélni kezdte, mi történt. ránéztem a vajmagyar esszéistára, láttam, szépen csorog le a padról. ekkor figyelt föl rá az egyik szervező. odament a költő-szerkesztőhöz meg az élettársához, tudta, hogy ismerik jól. a költő-szerkesztő szintén zenész: vajmagyar. hogy vinnék el dr. nohához, ott lakik nála, fizetve lesz a taxi. de a költő-szerkesztőből kiütöközött az indulatos poéta. megmakacsolta, mert eléggé érzékenyre itta már magát. azt mondta, viszi a rosseb, épp most alázott halálra. ezt azért túlzásnak gondoltam. odamentem a szervezőhöz, mondtam, majd én hazakísérem, amúgy is bizsergett bennem az indulhatnék. unom és utálok józanon a részegeket. ha már utálkozunk, valamivel megvigasztalódunk. talán ezért döntöttem így. a taxiban már nem beszélt, föltámogattam dr. noha lakásáig, valahol a duna-parton lakott, átkutattam a zsebeit, megtaláltam a kulcsokat, kizártam az ajtót, betámolyogtunk, aztán otthagytam.

én még soha senkin nem álltam bosszút, verbálisan se, de ez a főnnebb említett esszékötet annyira fölidegesített, különösen a megjelenésekor, annyira belegázolt akkor igencsak érzékeny lelki-világomba, hogy gondoltam, elmondom. a dolgok ritkán fehérek és feketék, nem is szürkék, de árnyaltak és olykor összetetten színesek. és az ilyen szövegeket, amelyek hasonlatosak ahhoz, mint amikor a csecsemő saját szarában fetrengve üvölt, ezeket jobb elkerülni különösen az olyan mimóza lelkeknek, aki magam is vagyok. én mondom. hiába, hogy az egyre jobban sovénnyé váló jugó világban ő volt azon kevesek egyike, aki a liberalizmus gyertyalángját nem fújta el. igen, ez lehet, hogy érdem, de nem jogosít föl arra, hogy általánosítva, kollektíve tegyen erkölcsi hullává embercsoportokat, és így ítélkezzen. csak azért, mert nem az ő etikai kódexének megfelelően cselekedtek. sőt arra sem, hogy akik másként gondolkodnak, azokat saját gondolkodásuk csapdájába csukja, és ott tartsa bezárva, hiszen elvileg, hontalan liberálisként és íróként, pont az ellenkezője lenne a célja. vagy kéne, hogy a célja legyen. gondolom én.

nekem, a sok nyűgöm, bajom mellett. (aki egyébként akkor arra az álláspontra helyezkedtem, hogy ha a patkány elhagyta a sülyledő hajót, akkor nem pofázik bele abba, hogy mit csinálnak otthon

jól vagy rosszul.) ha kérdeznek, elmondom a véleményem, ha nem, úgy is jó. szóval nekem lettek örömteli pillanataim. néha már-már hálát adtam a balkáni mészárosnak, hogy olyan félelmet ültetett belém, nem is annyira az öléstől vagy a megöletéstől, a nyomorékká válástól, hanem az erre való várakozástól való iszonyatot, amely végül kilökött a couleur localból. vagy, ha úgy tetszik, a visszahúzó, mindent elnyelő bácskai sárból, s így nem égtem el, mint valami kemencében eltüzelt szárízik. vagy szemétdombra vetett, meggyújtott kerti gaz. ami – tetszik, nem tetszik – a hazám. volt. eljöttem, mert az embernek végül is nem gyökerei vannak, hanem lába, hogy egy bánási sváb klasszikust idézzek. ugyanakkor jobb pillanataimban azt gondolom, pislákolok még otthon, mint valami lidérc. mint egy tiszaparton meggyújtott kénes forrás. most veszem észre, most, hogy így a vége felé vagyok, én is azt a metaforikus virágnyelvet kezdtem el használni, amit a népiesek. („csak annak a hitnek van értéke, amely az okos kétkedés édes borzadályában botorkál.”) a képre csalt népiesek. amelyet anakronisztikusan és bizony olykor képzavarral a vajmagyar esszéista is használ. („mondjam-e, hogy milyen izgalmas dolog járni körbe-körbe, mintha kötélén táncolnék.”) és ezáltal zuhan ugyanabba az általánosító csapdába. erőszakosan tukmálja rám igazságait, a lét nincstelenje. magamra essek: minek olvasom. a költészet hiábavaló, mint a köd vagy a szürkület. ami belőlem megmaradt: nyílt sebből forradás.

*Az eredetiben: barmocskák.

A szöveg nyomokban Jack Cope-, Csorba Béla-, Géczy János-, Herta Müller-, Sziveri János-, Szócs Géza- és Végel László-idézeteket tartalmaz, eredeti vagy torzított formában.

MÁRTON LÁSZLÓ

KAFFKA NINCS TÖBBÉ

(Egy készülő regényből)

Kaffkát, a dágványi rendőrkapitányt egy kora délután, amikor a rendőrség épületéből kilépett az utcára, kis híján elgázolta egy cukorrépát szállító teherautó. A rendőrkapitány vagy a kerekek alá került volna, vagy a motorház és tűzoltóság utcai fala között zúzódik össze, ha nincs a falban egy jókora bemélyedés, ahonnan a demokrácia szellemében már eltávolítottuk Szent Flórián életnagyságú szobrát, és ahová Kaffka az utolsó pillanatban be tudott ugri.

A teherautó, miután felszaladt a járdára, és horzsolta a rendőrséggel szomszédos épület falát, azonnal továbbhajtott. Kaffka gyorsan odanézett, hogy megjegyezze a rendszámot, de ilyet nem látott a járművön. Mire pedig előrántotta a pisztolyát, addigra a kipufogócső szürkés-kék füstje is eloszlott. Gyorsan visszament az irodájába, hogy intézkedjen, de kénytelen volt megállapítani: vagy meghibásodott a telefonkészülék, vagy megszakadt a vonal. Nem volt ez ritkaság akkoriban, sőt, mindennap előfordult.

Az viszont eddig még nem fordult elő, hogy beosztottjai, Hejmitó és Doóderér (az egyik nyomozó, a másik az őrszemélyzet főnöke) gúnys mosollyal és ezekkel a szavakkal fogadják: „Nem kell annyit pattogni, apuci!”

Kaffka délelőtt a városon átfolyó Hömpöly bal partján, a szovjet városparancsnokságon járt, ahol a parancsnok közölte vele: semmiképpen sem fogadhatja el a lemondását, mert az ügy nem az ő hatáskörébe tartozik. A városi rendőrkapitányokat a demokratikus magyar belügyminiszter nevezi ki és menti fel, ha jól tudja. Vagy ha nem jól tudja, akkor Kaffka forduljon a főispán elvtárshoz.

Ehhez viszont azt is tudni kell, hogy Kaffka nincs beszélő viszonyban Állóvíz vármegye kommunista főispánjával, amióta Mrázik elvtárs kétszer egymás után felszólította, hogy lépjen be a pártba

(mármost a kommunistába), ő pedig kétszer egymás után nemet mondott. Arra hivatkozott, hogy az a meggyőződése: egy rendőrkapitány ne politizáljon. „Most ez a meggyőződésed, baszkikám?” – üvöltötte Mrázik elvtárs. – „Bezzeg amikor benne voltál a Turul Szövetségben, akkor nem ez volt a meggyőződésed!”

Ő is tudta: Kaffka annak idején csak azért lépett be a Turulba, hogy megnyerje a turulisták bizalmát, és nyomozóként kézben tudja tartani őket. Nem is emiatt neheztelt Kaffkára, hanem azért, mert a fiatal, ambiciózus nyomozó egyszer egy egész évre kiltotta őt a megyeszékhely területéről, és hiába kapott volna megrendeléseket, semmilyen munkát nem vállalhatott el a városban. (Ez volt a kárpát-aljai építkezések időszaka.) Fájó sebként élt benne a kiltás emléke.

Na jól van. Akkoriban ő tiltott ki engem, de most majd én tiltom ki őt!

Igen ám, de ehhez előbb le kellene váltani Kaffkát a rendőrkapitányi posztról, erről pedig a dágványi szovjet városparancsnok, Sztarsij-Lejtyenant főhadnagy hallani sem akar. Azt mondta, hogy ő meg van elégedve Kaffka teljesítményével. Példaszerű az együttműködés a dágványi demokratikus rendőrség és a Vörös Hadsereg között. És különben is, Kaffkát még az előző szovjet városparancsnok, Mladsij-Lejtyenant alhadnagy, az ő testvéröccse nevezte ki a felszabadulás első napjaiban, és ő tiszteletben tartja fivére döntéseit.

Ez pedig valóban így volt. Mrázik elvtárs még meg sem alakította a kommunista párt állóvízi szervezetét, és még nem is álmodott róla, hogy ő lesz egy személyben a főispán és a megyei párttitkár, amikor Kaffka már hetek óta dágványi rendőrkapitányként végezte munkáját. Mladsij-Lejtyenant elvtárs, mielőtt berendezkedett a Katolikus Legényegylet kecses, rokokó házában a Hömpöly bal partján, arról értesült, hogy van itt egy rendőrtisztviselő, aki, ellentétben a többiekkel, nem menekült el a városból, hanem a városi kórház idegosztályán rejtőzködik Rossz főorvos beutalójával. A szovjet parancsnok hívatta Kaffkát, és rövid tájékozódás után kinevezte a bizalomgerjesztő fiatal szakembert városi rendőrkapitánynak. Arról is hallott ugyan, hogy Kaffka nem bánt valami nagyon kíméletesen a Dágványban elfogott illegális kommunistákkal, de a jó rendőr egy kicsit mindig szigorú.

Még az is Kaffka mellett szól, hogy a német megszállás után házkutatást tartott a munkásotthonban, ahol elkobozta Marx és Engels portréját. Irodájában ugyanis két festmény dicsérte a nyomozó kifinomult ízlését, a Vizesésnél fürdőző nimfák és a Szénásszekér alkonyatkor. Amikor kérdőre vonták a munkásellenes házkutatás miatt, ő szó nélkül elfordította a képeket, amelyek túlolaláról az emberiség két bölcs tanítója, Marx és Engels mosolygott a szovjet katonákra. Vagyis Kaffka azért kobozta el a két portrét, hogy rejtegesse őket! (Értett a képkeretezéshez is.)

Így érthető, hogy Mladsij-Lejtyenant alhadnagy átörökítette a Kaffka iránti bizalmat bátyjára, a főhadnagyra is. Hacsak nem inkább az a helyes magyarázat, hogy Kaffka pezsgőt és lányokat küldött eleinte Mladsij-, később Sztarsij-Lejtyenant elvtársnak, és így hízelegte be magát az oroszoknál. A pezsgőt a bűnjelkamrából hozatta, ahová a helyi pezsgőgyár kifosztása után került az italból néhány rekesszel, Nusikát és Husikát pedig Nőtincs mama közismert intézményéből.

Egy rendőrnek mindig jó kapcsolatai vannak a helyi bordélyházzal, és Nőtincs mama úgyszólván a fiaként szerette Kaffkát. Amikor a dágványi közigazgatás színe-java csomagolt és menekült, főnökei Nőtincs mamánál keresték a nyomozót, mert az eszükbe sem jutott, hogy Kaffka idegbetegséget színlel, és a haverja, Rossz főorvos befektette a városi kórházba.

*

Nem egészen tíz perccel a rendszám nélküli teherautó eltűnése után, amikor Kaffka még le sem tette a makacsul hallgató telefonkagylót, betoppant hozzá régi ismerőse, Babuska, aki december óta a megyeszékhelyen vezeti a politikai rendészeti osztályt, és közölte Kaffkával, hogy ezek itt hárman, Tetűnyi elvtárs, Bolhányi elvtárs és Poloskányi elvtárs a dágványi rendőrség új munkatársai. Ez pedig itt, Rühatkányi elvtárs – most van tizenöt óra huszonkét perc – ettől a perctől az új dágványi városi rendőrkapitány.

A következő pillanatban Rühatkányi, az új rendőrkapitány lassú, komótos mozdulatokkal vetkőzni kezdett. Közben a három új munkatárs Kaffkát vetkőztette, aki hiába nyúlt a pisztolya után, azt már elvették tőle. Leszedték róla a rendőrkapitányi

cipőt, nadrágot, zubbonyt és inget, de bizony az alsónadrágot meg a zoknit sem hagyták rajta. Mindezeket Rühatkányi szép sorjában – persze fordított sorrendben – magára öltötte.

Az igazat megvallva, jól állt neki a rendőrkapitányi öltözék. Olyan volt benne, mint aki megfiatalodott, sőt meg is mosakodott egy kicsit. Úgy illett rá, mintha ráöntötték volna. Nem volt túl szoros, de nem is lötyögött.

Kaffka viszont határozottan előnytelenül mutatott lecsupa-szítva, főleg azt követően, hogy honvédkincstári szelencetartó szíjjakkal összeközték kezét-lábát, a szíjakon keresztüldugták a Pongó-féle vasáru-kereskedés redőnytoló rúdját, amelynek egyik végét Kaffka íróasztalára, másik végét az ablakpárkányra fektették, végül pedig a fejét szorosan körültekerték egy nefecsminitás, citromsárga paplanhuzattal.

Mire Kaffka elájul, már annyi vérömleny és egyéb külsérelmi nyom látszik rajta, amennyire Babuska elvtárs a régi rendőrségen, ahol Kaffka nyomozó volt (innen az ismeretség) három kihallgatás alatt sem tett szert.

Ezek még agyonverni sem tudják az embert tisztességesen!

Így viszont a frissen leváltott rendőrkapitány, ha akarná, sem volna képes aláírni azt a jegyzőkönyvet, amelyet másik régi ismerőse, Daddy elvtárs most hoz át a polgármesteri hivatalból, ahol nagy sietve gépelték.

A jegyzőkönyvben olvasható vallomás arról szól, hogy Rillke, a jobboldali szociáldemokrata sírkőfaragó nagy mennyiségű fegyvert és lőszert rejteget. Ezenkívül kapcsolatban áll a Turul Szövetség egykori tagjaival, akik a kiscigányok Hrabovszky alispán régi munkahelyén, az állóvízi természetrajzi múzeumban tartják titkos összejöveteleiket.

Daddyt ugyanaz a Palacseszki marsall nevezte ki Dágvány polgármesterévé, aki Állóvízben Hrabovszkyt bízta meg az alispáni teendő elvégzésével. Na de azóta már Palacseszki elvtárs túl van hetedhét országon, mi pedig itt vagyunk! És mi holnapra felforgatjuk az egész világot.

Az új polgármester, aki a régi világban csirkelopás és egyéb, akkoriban sajnos üldözött cselekedet miatt sokszor megfordult a rendőrség épületében, feltette a kérdést: mi legyen ezzel a Kaffkával, aki nyomasztó álmából ébredve azon vette észre magát, hogy undorító féreggé változott? Hagyjuk-e féreg mivoltában csúszni-mászni, vagy inkább tapossuk el?

Poloskányi elvtárs úgy vélekedik (vedlett kucsma, rongyos kabát), hogy az volna a jó megoldás, ha mostantól Kaffka lenne a fűtő. Ő a maga részéről több jó helyet is el tudna képzelni, ahol Kaffka fűtő lehetne. Lehetne például itt, a rendőrségen, ahol látástól vakulásig megadhatná a tiszteletet egykori beosztottjainak. Vagy a téglagyárban, ahol jó nagy kemencék vannak, és ahol előbb-utóbb ő maga is belesimulna a többi meleg téglá közé.

Bolhányi elvtárs annak a nézetnek ad hangot (foltozott nadrág, lyukas bakancs), hogy az volna a jó megoldás, ha a márciusban esedékes földosztásnál Kaffkát földmérőnek alkalmaznánk. A földigénylő bizottság elnöke, Göröngyös elvtárs szemmel tartaná, és néha szépen megkérné, hogy aszongya: Ferikém, édes egy komám, menj már el a kastélyba, és nézd meg, nem vagyok-e véletlenül ott! Aztán jót röhögének, amikor Kaffkát nem eresztik be a kapun.

Tetűnyi elvtárs viszont azon az állásponton van (nemzeti színnű karszalag, madzaggal derékra kötött, rozsdás, görbe kard), hogy: ha már ennek a Kaffkának olyan fene nagy művészi képességei vannak, akkor legyen éhezőművész! Nem olyan egyszerűen, alanyi jogon éhezne, mint azok a hülye pestiek, hanem ketrebe zárva gyakorolná az éhezőművészetet, amelyet belépőjeggyel lehetne megtekinteni. A belépőjegy ára lehetne, mondjuk, egy tojás. Vagy egy bögre tarhonya. Egy tojásért vagy egy kis szárasztésztaért másfél óráig lehetne nézni Kaffkát, amint ketreben éhezik, és a végén meg is lehetne tapsolni.

A vitának Babuska elvtárs vetett véget. Kijelentette, hogy: egyrészt még nem kaptunk direktívát odafönről, másrészt ami eddig elhangzott, az magánvélemény. Márpedig, elvtársak, amíg nincs direktíva, addig magánvélemény sincs.

ügyminiszter legfrissebb rendelete alapján utasítást adott, hogy Kaffkát azonnali hatállyal szállítsuk el a dögvézpusztai internálótáborba.

Hát persze! Ez itt a megoldás! Nem ám holmi magánvélemények, hogy éhezóművész, meg fűtő, meg földmérő! Nagy franco-kat. Leinternáljuk az illetőt, és kész.

STILLER KISZTA versei

(Sz)ívben

Nem tudom, bennem hol a végsebesség,
az egyszer biztos, hogy kétszázhusz felett.
Azt ígértem, kapsz. Nesze itt van, tessék:
felemás szonettem slágerek helyett.
Sötét az arcom. De a szívem bent ég,
miénk a karma, hát fogj engem karon.
Az élet bálján két eltévedt vendég,
mégis találkoztunk, vicces alkalom.
Egy szélfújta lány, mint a könyvben Scarlett,
te meg állóvíz, a tónál tengerebb.
Egyé váltunk, így belőlünk vihar lett,
csúnya szívet mondok, hogy szívedre vedd.
Törpék voltunk egy óriás maketten.
Nézel, nézlek. És nővünk mind a ketten.

Anzix

Évek óta már csak önmagamtól félek,
ereimben a vér örvényt vetve száguld.
Nem vagyok sem szent, sem meg ócska féreg,
kaptál egy képet, hogy órák hosszat bámuld.
Emlékszel? Megcsókoltál a téren,
előtte söröztünk, és nyomtunk némi port.
Kölcsönadott élet, de majd visszakérem,
szülessen egy kis dal, esetleg új riport.
Mert az vagy nekem, mi testnek... jó, na mégsem,
csak egy fazon, aki jegyzetömbbe írkal.
Sötét haj, jó fenék, és asszem zöldeskék szem,
én azt hazudtam, kellesz, te meg azt, hogy bírtál.
Mégis megkereslek, mert ottmaradtam benned,
az én számban meg a nyáladdal kevert íz.
Adok címet, időt, ide kell visszamenned:
Hunyadi tér, május. Kábé kétezertíz.

Negyednapon

Nem érdekelnek álmok, és a posztok.
Én minden utat négy szakaszra osztok.
Egy ördögi kör lett, ezért jött a sátán.
Bár még nem volt szombat, anyám ült a hátán.
Aztán megakadtam az úristen torkán.
Ha boszorkány lennék, csakis jó boszorkány.
Majd később egy angyal, ki mindenkinek fekszik.
Most szócsereélve: et tertia die et resurrexit.
A negyedik lettél. Lehetsz szelíd, vagy vad.
Megöltelek drágám. Így már önmagad vagy.

DÉVAI LILLA

HOTELPARALLEL

102.

Nem tudod, nem tudod, de én igen! Meglestem a múltkor, mert mindig, mikor az apu elmegy a munkába a kufferekkel sok napra, azt mondja, hogy ne rosszalkodjak, és ha anyu rosszalkodik, mondjam csak el a Pilénának, és én el is szoktam, de nemcsak ezt, hanem a hajókat is az ablakból, mert képzeld, a mi oldalunkról látni a rengeteg sok hajót, és az szerintem sokkal érdekesebb a Pilénának. A kedvencemnek olyan árcbója is van, meg vitorlása, meg lila festés az oldalán, és reggel oda mennek ki a lányok, olyan háromszög-poharakkal, amikbe mindig van bogyo is, és mondtam is a Pilénának, hogy cseresznye, de ő meg rázta a fejét, mert láttam, hogy valamelyikben meg zöld, és ez micsoda butaság, nincs is zöld cseresznye. De mindegy, mert még így is, sosem lögybölök ki, és aztán le is vetkőznek, láttam, mert anyu aludt a szobában a Vilivel, amikor a Vilivel alszik, akkor mindig rémes álmai vannak, már mondom neki a múltkor is mindig, hogy de hát én sem félek ilyen sikítózva, amikor a Burrontó jön apu képeiből, azokból a piros-pacásokból, amiket örökölt, azokat nem szeretem, és kértem is már, hogy inkább a lilásokat tegyük ki, de ő azoktól mindig szomorú, ha rájuk néz, és azt mondja, azok nem valók igazából otthonra kitenni, hiába ígérgettem, hogy szerintem azokból nem jön a Burrontó, hogy belecavarjon a szőnyegbe. Az nagyon veszélyes, mert akkor tudod, mi lenne? Hogy csak ilyen minta lennék, és nem lenne testem, de nem úgy, mint a szellemeknek, mert azok át tudnak menni a falon, meg szállni akármerre, de én nem, mert ezek a virágminták ilyen indásak, mint a börtönök a rácsai, és akkor ebbe zárna be engem a Burrontó. De most mondjuk, ha jön, akkor jó, hogy itt vagy, és megmenthetsz, mert a Vili most nincs, pedig ő is mindig megvéd, és mondtam is az anyunak, hogy nem is értem, miért mindig pont akkor visít annyira megijedve, mikor pedig éppen itt van a Vili, hogy megvédje. Múltkor is úgy rohantam be hozzá a teraszról, pedig nagyon teljesen pucérok voltak a lányok meg a még a fiúk is a hajón, és nem akartam, mert olyan jól játszottak, mindenfélét, együtt néztük Pilénával, és ezért őt kértem aztán, hogy jegyezze meg a többit, és felkötöttem a korlátra, hogy mindent jól lásson nélkülem is, hogy el tudja majd mesélni. Én pedig berohantam sebbe-lóba, hogy

megvidámítsam az anyut, csak a Vili bezárta az ajtót kulcsra, hogy a Burrontó ne szökjön ki a kezei közül, azért, és először én sem tudtam bemenni, pedig már nagyon féltém, hogy mi van az anyuval. Látod, mondtam, hogy a Vili milyen rendes, még meglepetést is szokott nekem hozni a piacról, meg jól elveri mindig a szőnyeg alá a Burrontót, és aztán olyan piros a feje, múltkor is, amikor kinyitotta végül az ajtót, az anyu meg vizet kért, és úgy mosolygott az ágyból, hogy akkor már tudtam, hogy most egy darabig nem jön vissza a Burrontó. És azt is mondta az anyu, amikor letette a poharat, hogy ne mondjam el Pilénának, de még az apunak se, hogy ő így megijedt a Burrantótól, a Vili úgyis megvédi, apu ne izguláljon ómiatta, én pedig láttam, hogy így remeg az anyu keze, mert majdnem kilögyölte a vizet a pohárból, és azt akartam, hogy megöleljem és megnyugodjon, és ezért megígértem neki, hogy jó, és nem is mondtam el senkinek azóta se. És a Vili szerint is apunak rengetegsok a dolga, és nagyon elfáradna még egy Burrantót is a nyakába venni, ami biztos igaz, mert nekem is azt szokta mondani, hogy sózsák, sózsák, és úgy nyög, mintha mindjárt beleszakadna, pedig én inkább sokkal kisebb vagyok, mint a Burrantó. És azért inkább Pilénának azt mondtam, hogy anyu csak szomjas volt, hogy ő se aggódjon a Burrantótól, és megkérdeztem, hogy mit látott, de csak úgy aludt ott a korláton, hogy nem is mondott semmit, pedig jó játékokat láthattál volna, pirítósoztam rá, hogy ejnye-bejnye, és inkább elvettem előle a színházi kukkert, amit a Félixől kaptam, és megnéztem, hogy még mindig pucérok, és úgy is volt, képzeld, ott napoztak egymás helyén-hátán, így pedig apu szerint nem illik meztenkedni, és ne áruljad el senkinek, mert ez titok, de anyu is néha szokott a teraszon úgy napozni, hogy csak bugyi van rajta, és valamikor képzeld, még az sem, és nincs is abban semmi Piléna szerint, de azért én nem fogok csak úgy, minden sokféle fiúk előtt pucérkodni, de a lila csíkos hajóra egyszer nagyon szeretnék felmenni, és olyan háromszögös pohárból inni. Én cseresznyét szeretnék bele, tied lehet az a másik bogvó, mondjuk, játsszuk azt, hogy te vagy a hajókapitány, és hozod a poharat, és úgy adod oda, hogy akkor lehet kapni belőle, csak annak, aki levetkőzik, és nem lögyöli ki, és ezért fel-alá kéne sétálni pucéron a pohárral, és csak utána lehessen meginni, és kiszedni a cseresznyét is, és én nagyon szeretem a cseresznyét a fagyiban is, meg a sütiben is, meg a pohárban is, ezért fogom majd mindjárt, amit láttam a hajón, hogy hogyan vetkőznek le a lányok, én is úgy, és mindent megcsinálok majd, ahogy parancsolgatsz, jó? De akkor most menjél ki, és gyere be a pohárral, amik a vitrinben vannak magasan, és mondjad majd, amit a felnőttek szoktak, hogy szia szépségem, hoztam neked valamit.

JÓNÁS TAMÁS

SZEGÉNYEK

ANYUANYUANYU (Halottakról rosszat)

Egy aradi ablakon kinézek, tetőre látok. Mint mindig. A tetőn galamb. Ő anyu. Az ég előszobájában öltözködik, nézegeti magát, kérni készülődik. Neki ez a munkája. Bibliai munka. Hitre csábító képességgel hangolódik rá a könnyöngésre. Ha nem ismerném Jézust, ha hamarabb ismertem volna édesanyámat, azt mondanám, az idő rendjét átlépve, róla mintázta magát Isten fia. A megaláztatásban.

- Hova mész, anyu? – kérdezem szavak nélkül.
- Délre itthon vagyok.

Négy óraker érkezett meg. Leült a konyhába, figyelte a vonatokat. De nem látta, csak a hangjuk érkezett el hozzánk. A kérdés, hogy mit főztek, nem hangzott el. Hiábavaló nap volt az aznapi. Aznapu. Félni kellett, mit szól apánk a mindennapi szegénységhez.

A galamb tollászkodik, elhussan. Fél óra múlva tér vissza, valamit tart a szájában. Gilisztát vagy kenyeret vagy tollat, nem látom.

- Hol voltál, anyu? – kérdezem szavak nélkül.
- Lemehetnél a boltba. Vegyél cigit! Ha tudsz, lophatnál csőtészát.

Tudtam.

Kinézek az aradi tetőablakon, gondolkodom, kinyissam-e, túl meleg van, nem összeegyeztethető a gyerekkorommal. Anyám mindig fázott, mindig soványabb volt az élhetőnél.

Anyu szárnyai hirtelen nőttek ki. A tüdőműtét után. Ahogy megrogyant a teste, s kiálltak lapockái. Nem mertem viccelődni vele, hogy azok szárnyak. De tudta ő nélkülem is. Vicc nélkül is az igazat. Amikor elrepült, mégsem a szárnyait használta. Befelé repült, kifordult szemekkel. Elfelejtettem számolni, hány éve. Megpróbáltam utálni, hogy nem vitt magával. De én sose szerettem repülni. Galambokat etetni igen. De felülről. Isten magasából voltam mindig rendetlen és csaló. Édesanyám hagyatéka. Meg verebeket.

SZEGÉNYEK

A konyhában rózsállik a rezsó.
Pörög a villanyóra, aggódva nézem.
Vajon az öröm mire való?
Sarokban korog minden testvérem.

Anyu kegyetlen, ételekről mesél.
Egérrel játszik a foltos macska.
Állathússá szédült a kenyér.
Jó jövőket próbálunk magunkra.

Ha kibírom, és el nem felejttem
éhezésünk úrodisszeiáját,
a hiány lesz egyetlen szerelmem.

De most még összeszorítom a száját
édesanyámnak, ne kelljen
ígérgetnie – egyre paráznább.

PRÁGAI TAMÁS

KABAK

(Megvilágosodásregény – részlet)

A megszokásról

Egy favágó, aki harminc éven keresztül Kanada sziklás erdőségeiben dolgozott, nem ritkán fogcsikorgató fagyban, farkasordító hidegben – az éhes grizzly és a kisebb fekete medvét el kellett hajtani a szeméttartályoktól reggelente –, ez a favágó jelentős összeget takarított meg Kanadában, annyit, amennyi neki, úgymond, „élete végéig elég”; akkor hazajött, és egy eldugott, erdei házban telepedett le Fejér megyében. A házat a saját keze munkájával újíttotta fel, és rendbe tette a kertet.

– Te valami menekült vagy? – kérdezték tőle a helybeliek, miután hónapok teltek el, és már megszólították a kocsmában, a postán vagy a vegyesboltban. – Vagy mi a csodát keresel itt az isten háta mögött?

– Az erdő miatt jöttem – válaszolta ugyanez a favágó. – Harminc éven keresztül fával dolgoztam, és ezt az időt nem tudom kitörölni az emlékeimből. Az első hónapokban, amikor gallyazónak állítottak be, azt hittem, egy évnél tovább nem bírom a munkát. Nem voltam valami erős gyerek. Múszak végére a karom, a vállam majd leszakadt, alig bírtam megemelni a motorfűrész, hogy feltegyem a terepjáróra. De megszoktam a fáradságot, és azok, akikkel dolgoztam, már elhívtak szombat esténként a pubba. Amikor szálaló lettem – azt hiszem, így nevezik magyarul azt, aki kidönti a fákat, de lehet, hogy tévedek –, tehát, amikor szálaló lettem, azt mondtam magamnak: három évig csinálom, elég pénzt keresek, hogy egy-két évig ne legyen megélhetésre gondom. Fent dolgoztam északon, és a brigádvezetőn és a rakodókon kívül hetekig nem láttam embert. Ha letelik a szerződés – tervezgettem –, nagyvárosba költözöm, valahol délen, tengerparton, és csinos nőekkel ismerkedem majd a helyi lokálban. De amikor felszabadultam, sehol sem találtam azt

az elképzelt várost. Vagy nem is tudom... Laktam többfelé, délen, Kaliforniában is, olyan vidékeken, hogy a kertben pálmafák nőttek, és a nők este meztelen vállal ültek a teraszokon a tenger mellett. Mégsem találtam a helyem, visszakíváncoztam a fenyők közé, és egyre az az indián nő járt a fejemben, akibe favágó koromban szerelmes voltam. Otthagytam mindent, visszamentem északra, a fenyők és a jeges vizű folyók közé. – Legalább elég pénzt gyűjtök – győzködtem magam –, hogy életem végéig ne legyen gondom. – Így telt el további huszonhat év. Nem volt senkim és semmim, arra sem emlékszem, hány bungallóban laktam a sziklák és tavak között, miféle emberrel dolgoztam egy csapatban, és a fizetésem egyre gyűlt a Toronto Banknál elhelyezett számlámon. Nem sokat gondolkodtam akkoriban. A favágás egyoldalú munka. Eldöntöttem, hogy amint összegyűlik egy bizonyos összeg, hazajövök Magyarországra. Egyszer megbetegedtem, akkor ez az összeg kicsit leapadt – de egyébként rendesen gyűlt a pénz.

– Hogy nem verted el azt a lóvét? – kíváncsiskodtak többen. – Csak költöttél valamire? Cigi, pia, nők?

– Nem dohányzom, és nőkre sem költöttem – folytatta ez a favágó a Muskátli presszó teraszán, ahová behívták, hogy végre kifaggassák, hogy milyen az élet Kanadában. – Sörre pedig nem tudsz annyit költeni, hogy a bérből ne maradjon valami nálad. Havonta egyszer-kétszer kaptam postát, olyan helyen dolgoztam akkor. Emlékszem, úgy jött ki a lépés, hogy egyszerre kaptam kézhez két bankszámla-kivonatot. Láttam mindjárt, megvan a pénz. Még talán több is volt egy-két ezer dollárral. Összepakoltam a bungallóban – hozzá voltam szokva a költözéshez, két zsákban minden holmim elfért –, felmondtam a cégnél, és felültem az első kontinentális repülőre. Hazajöttem.

– Á-á-á-á-á! – emelte fel mutatóját az a nagy dumás postás Imre. – Nem beszéled be nekem, hogy itt maradsz egy valag pénzzel a zsebedben a faluszélen, abban a rozzant Verőci-féle házban! Egyedül? Öregkorodra?

– A házat felújítom – folytatta ez a favágó, és egy kiskanállal kavargatta a sört, hogy kijöjjön belőle a buborék. – Felújítom, és természetes anyagokkal fogom berendezni.

– Miféle természetes anyagokkal?

– Fával – jegyezte meg ez a favágó, és lerakta a kiskanalat, amivel a sört kavargatta. – Ágakból akarok bútort készíteni. Tiszta, lekérgezett, érdekes formájú ágakból, hogy éjjel, amikor alszom, az álmaimba behatoljon az erdő.

Kötődni az ideigleneshez

Ugyanez a favágó egyszer a gépjármű-műhely mellett haladt el a főutcán, és meglátta, hogy egy irtatlan te-rep-járót abrichtolnak. Ideges volt a szerelő is, a tulajdonos is, a segéd is – ebből látszott, hogy nincs rendben valami.

– Benzin van? – kérdezte viccesen a favágó. – Üres a tank, lehet, hogy azért nem indul?

A szerelő, a tulajdonos, a segéd egyszerre kapta fel a fejét.

– Honnan veszed, hogy nincs benzin a tankban?

– Vagy üres a tank, vagy eltömődött a porlasztó. Ha üres a tank, azon könnyen tudsz segíteni. De a porlasztót is ki tudod tisztítani. Ennek a típusnak ez a hibája. Ismerem, dolgoztam vele. Hidegben is szépen indul.

– Honnan veszed, hogy üres a tank? Jani, mikor tankoltál?

– Nem is tudom... Nem emlékszem, egy ideje nem tankoltam. De nem is jártam a géppel. De meg jelzi is a piros lámpa a műszerfalon. Ha villog, akkor mindig megtankolok, nem várom meg, hogy szünet nélkül égjen.

– Te, Jani, ide figyelj, várjál csak... Megnézem a biztosítékot a fesz mérővel...

– Ne rángasd ottan!

– Várjál, Janikám, várjál...! Mondom, itt van ni, igaza van a favágónak. Kiment a biztosíték, nem ég az üzemanyagjelző.

– Akkor lehet, hogy...

– Hogy a csodába ne? Töltünk bele pár litert, aztán meglátjuk, hogy mi lesz. Van valamennyi a kannában. Így. Add most rá a gyújtást, haver! Nézz oda, nem igaza volt? Egyből elkapta, szárazon volt a motor, az volt a baj!

A motor egyenletesen jár, a kipufogógáz szépen megtölti a garázst. Szerencse, hogy félig nyitva van a garázsajtó.

– Honnan a csodából vetted, hogy üres a tank? Másfél órája szereljük, de eszembe nem jutott volna.

– Tudod, én a fához kötődöm úgy, ahogy te a gépekhez. Látam rajtad, hogy ideges vagy. Tudom, hogy értesz a gépekhez. De akkor is rossz lóra tettél.

A favágó szünetet tartott, és bal lábfejevel megvakarta a jobb lábszárát.

– A gép lényegét soha nem fogod teljesen megérteni. Ahhoz, hogy egy embert megértsünk, néha elég egy-egy gesztus vagy mozdulat: egy leleplező pillanat. Ahhoz, hogy egy állatot megértsünk, általában több idő kell, mert az állat törődést igényel; de ehhez is elég egy vagy két év. Ahhoz, hogy egy növényt megértsünk, évtizedek kellenek. Egy idős fát megérteni... Mit mondjak? Évtizedekig együtt kell élni azzal a fával. Csak nem gondolod, hogy egy gépet meg tudsz ismerni néhány óra, vagy akár néhány nap alatt? És mire megismered, mert – tegyük fel, száz évig élsz, adja isten – hol lesz már az a gép? Amikor két-három évenként hoz ki újabb típust a gyártó?

Csend volt, csak egy macska ment át a műhely előtt az udvaron.

– És mi lesz veled, barátom, ha egyáltalán nem lesz gép? Vagy nem lesz olyan gép, amihez értesz? Mert olyan gyorsan változik a technika? Ezért mondom, hogy rossz lóra tettél: az ideigleneshez kötödsz. Látod, én az életemet az erdőre tettem fel. A fák nőnek és megöregszenek, de a fajták viszonylag változatlanok maradnak. Te viszont ne gondold, hogy a géppel együtt fogsz megöregedni – prédikálta ez a favágó a gépműhelyben.

A tanulság személyre szól

– Miért mondd el nekem ezeket a történeteket – kérdeztem Kereszt, vagyis, ahogy mindenki nevezte, Keresztet, aki angyali pofa volt. Ősz haja zsírosan tapadt a hosszúkás koponyájára, hátul kontyba fogta, és bal arcát égésnyom csúfította el. Wildwest farmerekben járt, és mivel ez a cég megszűnt, egyre szakadtabb, elrongyoltabb és koszosabb farmerekben.

Kereszt ördögien tudott magyarul, ezért szerettük.

– Azt akarom, hogy tanulj – válaszolt. – Ugyanis nem mindenki alkalmas arra, hogy tanuljon. De te alkalmas vagy, mert szomjazod az igazságot.

– Túl jó véleménynel vagy rólam – feleltem gyorsan. – Nem érzem a szomjúságot, amiről beszélsz.

Kereszt megállt, és felemelte a mutatóujját.

– Magad sem tudod, hogy szomjazol. Sokan járnak ebben a cipőben, testvér. Elégedetlen vagy az étleteddel, a munkáddal, a... céltalansággal. Ez a pontos kifejezés. Ez az, amit érzel. Az étled céltalan, és ezért émelyegsz. Gyógyszereket szedsz depresszió ellen. Pedig mi a depresszió? Egy hangulat.

– Honnann tudod, hogy antidepresszánt szedsz? Nem hiszem, hogy említettem.

Vállat von.

– Manapság mindenki dilibogyót szed, aki csömört érez. A csömör: jel. Olyan, mint a test számára a jelzőfájdalom. Nem maga a probléma, nem maga a betegség. De utal a betegségre. A csömör az első szint. Ha csömöröd van, az jele annak, hogy szomjazod az igazságot. Ne ijedj meg, nem vagy egyedül. Sokan szomjazzák az igazságot, de a tanulságot kevesen tudják levonni.

– Milyen tanulságot?

– A történet tanulságát. Mit gondolsz, miért traktállak ilyen-mivel? Csak akkor tudsz előbbre lépni, ha észreveszed a történetben a példabeszédet. Semmit sem ér az egész, ha a tanulságot meg nem érted. A történet lehet jó vagy rossz, de a tanulságot feltárni neked kell. A tanulság egy személyre szól.

– Nem vagyok életunt ember – mentegetőzöm.

– Figyelj oda arra, amit mondok! Épp az ellenkezőjét állítottam. Azt mondtam, hogy az igazságot szomjazod. Kevesen vannak ilyenek. Legfeljebb tízezerből száz, egymillióból egy. De te csömört érzel – képes vagy rá, hogy érezd a csömört. Értesz engem? Csömöröd van, tehát feladatod van. Ne heverj a mocsárban, testvér. Szóltam neked, és te meghallottad a hangom. Most már döntened kell.

– Még a nyugalمامat is elveszed! – kiáltottam ekkor igazán indulatosan.

DEBRECZENY GYÖRGY versei

fuldoklás nélkül

fuldoklás nélküli ajtó
újabb ajtóra zárul
bezárul aztán kinyílik
az arc

a sírás temetőőre
megszünteti
majd visszaadja
lélegzeted

a tükör nem őrzi meg
a képeket
bepárasodik
kitisztul

arcukat elkendőzik*

elkendőzik arcukat a legyek
amikor tükörbe néznek csak a kendőt látják
a mennyország freudi kulcsmásolatát lepetézik
ízékre tépem szét magam
tudod olyan ízékre
a galambok gyümölcseit szedegetem az ablakpárkányról
a rabjaim szenvedélye vagyok
szenvedélyes éjjeleken
piros szalaggal átkötve
magamat egyedül hagyom
irtóra titkolják irtásaikat az irtók
magam előtt hajtom a galacsinhajtó bogarat
görgetem vágyaim álmaim szenvedélyeim
kizártak magamból és bezártak magamba
a húslevesészta kihívó kacérsága vagyok
kolbással korbácsolom magamat
elkendőzött arcú legyek a hegyek
hegyeket kérem itt mi nem árusítunk
de most még kaphatók a galambok gyümölcsei
piros szalaggal átkötve
szakadt kendőbe bugyoláltan

*László Sarolta Ön arc kép c. vers/poszttere alapján

hátrafelé haladsz

hátrafelé haladsz az útvonal
kutyák és gyalogosok
részére fenntartott szakaszán
és nem tudod te melyik vagy

lábujjhegyen állsz
az elnéptelenedett városokban
fejedén fácántollas zöld kalappal
és a vágóhidakon kukorékolsz

a sárga házat rég bezárták
szirénázva kék villogóval
nem jön el érted senki sem
sem isten sem a sintér

sem a sintérek bakók
fácánok zöld kalapok istene
öreg már és nehezeére esik
az eljövétel

lábujjhegyen áll
az elnéptelenedett városokban
fején fácántollas zöld kalappal
és a vágóhidakon kukorékol

hátrafelé halad az útvonal
kutyák és gyalogosok
részére fenntartott szakaszán
egy kicsit lázas reumás

isten orrára rászáll a légy
nem látja szegény
de a légy összetett szeme
mindent lát

mindent lát

RÓNAI-BALÁZS ZOLTÁN

A VASCSÖVES ATYA LEGENDÁRIUMA

A Mágia Kora

Szép júliusi késő délután, mikor a fény múlt századi búzamezőkhöz hasonlatos színekben ömlött el Orosháza főutcáján, hogy idillizálhassa a gyerekkocsikat tologató anyukák és egyéb békés népek vasárnapját, Murony János rokkantnyugdíjas a Templomkert árnyékcspikés padján gondosan hozzárakott még egyet a bal markában heverő három feszültségoldóhoz, majd bamba elszántsággal lenyelte őket. Szemközt, az út túloldalán Koszorús Oszkár Könyvesboltja a sokat látottak békés elszigetelődésével igyekezett őt ellenpontoszni, szép, 900-as évek eleji eklektikájával, mint egy másik világ, ami szebb, ami jobb és ami múlik. Murony nem foglalkozott vele. Nadrágzsebéből Hajós nevű, kétdecis kommersz rumot bányászott elő, kitekerte a kupakját, és megitta, mint a vizet. Kövér arcán izzadságcseppek csillogtak a krónikus toxikózis máj-, szív- és egyéb elégedetlenségeitől. Kissé zihált. Negyedóra múlva ez szűnni kezdett, vele a kézremegés és a nyugtalanság, a szeméibe pedig élénkség költözött.

Gondolkodása is felpezsdült, és kiengedte magát a saját, szorongató biokémiáján túli területekre. Két régi barátja jutott eszébe. Elvicsorodott.

– Nem segítenek! – mondta ki hangosan. Hajlamos volt rég nem látott ismerősök közönyére hárítani a gondjait. Artikulációja, amin sokat rontott a hirtelen dühtől előretolódott alsó állkapcsa, az önsajnálát verbális, keserű kalligráfiáját kacskaringózta a 28 Celsius-fokos, transzparens narancsban ingó levegőbe.

Kicsit később ez is oldódott. Szimatszatyrából, ami a nyolcvanas évekből valahogy megmaradt, sztaniolba csavart, maradék zöld került elő, annak megörült, haladéktalanul megsodorta és mohón,

mélyen beleslukkolt. Nyugalom ömlött el az arcán, mert bőven volt neki hely a téziszszerűen szétfolyt vonásain, és észrevette, milyen kellemes a délután. Fejét hátravetette, hirtelen, eltűzött boldogsággal belefúrta a tekintetét a lomb-arabeszkbe, és felnevetett.

– Juppííííííííí! – mondta az égnek. A nyakán pink varratok húzódtak. Azt a projektjét dokumentálták, aminek keretében egy konyhakéssel megpróbálta átvágni a torkát. A projekt a kétségbeesett „Mit tettem tavasszal?!” címet viselte és egy gyalázatos pesti kiruccanás utáni, hazazuhanással egybekötött becsavarodást, meg ezt a nyiszálós performanszt foglalta magába. Land-art, ha mi magunk vagyunk a föld. Persze, ez egy külön történet. Akárhogy is: az ismerősei főleg ennek láttán egyeztek meg abban, hogy a Darálás valahol a vég. Nem úgy, hogy hősi harc az élet Végein, hanem csak simán.

– Juppííííííííí!

Egy órája ébredt, kuckójában, a Darálásban, kinn a Szőlő körút felé, a szülei házának udvarán. A Darálás azok közé a helyek közé tartozott, amikben nem esik rád az eső, és bármikor átmehetsz az anyádékhoz kajálni, ha nem vagy túl illuminált, továbbá ki lesz mosva a ruhád, ha hagyod. De nem a deluxe verzió. Hanem csak darálás. Régebben, mielőtt Muronyt darálta volna be, valóban daráltak benne, nem átvittem és nem Muronyt, hanem kukoricát, meg ilyesmit az állatoknak. Kacsa, liba, disznó. Ilyenek. Praktikusán nem messze állt az ólaktól, belehalatszott a rőfögés, a gágogás, és beleéződött ezeknek a mellékes hozadékra, ami ott domborodott, zümmögő halomban, nem messze, és a trágyadombnak hívták. Bár csak enyhén. Ha nem esett az eső, vagy nem tűzött nagyon a nap. Vagy amikor megkönnyörült.

Murony nem volt mindig Murony, valamikor Kajszinak hívták, nem éktelenkedtek forradások a torkán, és politoxikománnak sem nevezték ezzel foglalkozó szakemberek. Élénk képzeletű, diszlexiás kamaszként az élet nagy dolgain töprengett, az „Úton”-t olvasta, és azt hitte, ez mindenhez elég. Naivan és lelkesen maradt ki a középiskolából, hozzálátva a világmegváltáshoz, fő tevékenységéhez, ami majdnem teljesen kielégítette volna, ha közben nem telik el az idő, az ő ideje, ami kiszabatott, hogy valami legyen, belőle, vele, valami jó. Mindabból a képzeletből, ami a homloka mögött kavargott, mint a Szenási diszkóban a lézerrel megdobott füst éjfél után, mikor a

csacsira whisky-kólázott munkáslányok a legkevesébe éberek. Írásait többen javították, mint ahány sorból álltak, és nehezebben, mintha a sorok mind tíz kilósak lettek volna, de ez is megadatott, bár később azt mondták ezek az emberek, „minek?”. Pedig költő volt, tulajdonképpen. Világmegváltását ebben próbálta kulmináltatni. Mert ez egyben a saját megváltását is jelentette volna, ami egyenértékű a megmaradással, bizonyos körülmények között. A bizonyos körülmények nagyon rosszak tudnak lenni, ha valaki mindent elront, következetesen és fokozódó intenzitással¹, már rögtön az elejétől.

Murony, saját bevallása szerint parasztcsaládba született, és ettől szenvednie kellett. Az előbbiben, aki ismeri Orosházát, nem talál semmi különösét. Képregényhősökön² és tősgyökeres helyi polgárokon kívül sok faluról beköltözött ember él ott. És? Akkor mi van? Murony szenvedett, kicsapatta magát a középiskolából, aztán légalapácsosnak állt tizenhét évesen, mert Sylvester Stallone az egyik filmjében azt alakította. És, akkor is mi van? Érdekelni kezdte az ezotéria, könyvespolcán Édesvíz kiadványok jelentek meg, Osho és társai, mélyreható ismeretekre tett szert angyalokkal, ufókkal, lélekkel, szeretettel, Istennel, a Végtelennel, koboldokkal, szellemekkel, kísértetekkel és a rummal kapcsolatban. Legutóbbit gyakorlati

¹ ...fokozódó intenzitással – A bajok kulminálódási képességével foglalkozó elméleti mágusok általában egyetértenek abban, hogy VAN az a kritikus tömeg, ami fölött a varázslat sem segít. Néhányan, nem a tudományos életből, próbálkoztak ugyan a varázshatalanság elleni varázsok kifejlesztésével, de eredményeik finoman szólva is kétségesnek mondhatók. Mert mire jó például az, ha valaki agytisztítást akar, de ahhoz már réges-rég csak a legkeményebb szektás szerek elegendőek? És fordítva: szektás szerektől szabadulni óhajtván a végletes szabadosság ősi, ám primitív, kimerítő és függőséget okozó szertartásaihoz kénytelen folyamodni? Bár Anoním városában létezik egy metódus, amelynek során a rezisztens megkísérelheti kiharapni az égbolt egy darabját, ami után, ha sikerül, az Anonimus Szaktanács varázsolhatóvá nyilvánítja. E szervezet tekintélye akkora, hogy döntését szimplán eredménynek ismerik el. Ám a feladat nem egyszerű, és ha sikerül is, a nyertes élete állandó menekülés lesz, mert mindenki rajta akarja kipróbálni a maga rehabilitációs varázsát, pusztá szeretetből.

² ...képregényhősök(ön) – A Véreskezű. A Kígyóember. A Garabonciás. A Krisztus. A Disznóember. És sorolhatnám. Orosházára és környékére a képregényhősök valószínűleg az idők hajnalán érkeztek, de legalábbis a múlt rendszerén, alaposan bevették oda magukat és most is vannak. Mikor én eszméltem, már biztos, hogy tevékenykedett ott egy csomó.

szinten és testközelből. Mindez nem lett volna baj. Az sem, hogy menet közben megérezte a munka illatát, és ráébredt, hogy bűdös. „Vagyunk ezzel így páran. Végül is hányan mentek, hohó!, tanárszakra ebből az egyetlen okból? Nincs ezzel semmi gond. Az egyetlen sok léhűtőt megmentett, az elhivatottságról meg azt mondják, vitéz, hogy olyan, mint a megfontolt házasságban a szerelem: majd megjön. Csak ahhoz előbb házasodni kell. El kell menni egyetlenre. Ahhoz kell egy érettségi. Ahhoz meg vissza kell menni a középiskolába, ha valaki kirúgatta magát. Hohó! Csakhogy az nem olyan egyszerű ám, ha az ember légkalapácsol, hétvégén meg fejen állva vedel!” (Bagolyváry János, hivatásos olvasó³)

Apám paraszt! – mondogatta Murony (akkor még Kajszi) keservesen, és ez a tény rövid idő alatt magyarázatává változott mindenre, a szürke betonon.⁴

³ ...Bagolyváry János, hivatásos olvasó – A kettes lábjegyzetbe is tartozik. Életvitel és -felfogása, gondolatai és cselekedetei, ha tível egy vak ember szeme fehérjébe karcolnánk, akárki igazhitűnek okulására szolgálának. Többek között a Vasember paradigmájának megalkotója, amelyben a gondok megszünnének. Állítása szerint a fürdőkádban heverve bontakozott ki előtte a régóta körvonalazódó problémára a megoldás, illetve az ahhoz szolgáló keret, és mire a víz kihűlt, a világ reformjának ügyét meg is oldotta. Szerinte a gond fő forrása, hogy az ember nem felel meg az elvárásoknak, eluralkodott a káosz, ami őt, személy szerint, idegesíti, ergo rendet kell tenni. Erre viszont kizárólag a Vasember alkalmas. Aki nem más, mint ő maga. A Vasember világában erőteljes szelekció érvényesül. Bizonyos, nem megfelelő elemeket ki kell iktatni. Mint mondta, a kádban ülve ezt haladéktalanul meg is tette. Csakhogy a gondok mégsem tűntek el teljes mértékben. Erre a Vasember ezeknek okozóit felkutatta, és szintén dezintegrálta. Eddigre már kevesen maradtak a földgolyón. De a mű mégsem érződött tökéletesnek, mert még mindig idegesnek érezte magát. Rájött, hogy az egyetlen megoldás, ha mindenkit kiiktat. Nem késlekedett. Ekkor döbbsen rá, hogy ez sem elég, hiszen ő még gondolkodik, és amíg ezt teszi, addig örökösen lesznek problémák. Végső megoldásként tehát felnyitotta a koponyáját, és kivette az agyát. Agy nélkül – és be kell látnunk az igazát – nem lehet gondolkodni, ergo gondok sincsenek. Ez a Vasember hiteles története, amelyről kevesen tudtak eddig, pedig kár titokban tartani. A gyakorlati megvalósítás tervének kidolgozására sajnos, mint mesélte, már nem került sor, mivel egyrészt kihűlt a víz a kádban, másrészt meg is éhezett, azután meg más, hétköznapibb teendővel kellett foglalkozzon.

⁴ ...a szürke beton(on) – A mágiátlan élet és a kerouac-i távlatok nélküli csavargás gicces hasonlata. A giccs erejéről mindenki lekezelően beszél, pedig a jövő régészei a jó házasságról, a házikoszt jótékony hatásairól és más hasonlókról szóló feliratos falvédőket fognak találni, amikből következtetéseket vonnak le, és azok ránk vonatkoznak majd.

De mikor még magam is képregényhős voltam és vörös mágus, Murony pedig lovag, együtt küzdöttünk a rejtélyes és félelmetes Szürkék ellen. Jóbarátommal, vállat vállnak vetve, a képzelet mezején. Heroikus és veszedelmes időkben, mikor az utcákon éjszaka ugrándoza jártam az ártalmas foltok miatt, és vesszőkoszorúval késleltettük az időt, hogy legyen benne egy rés, amin kicsúszhatunk a szörnyeteg markából. Mert mi démont is idéztünk. Láttuk a kísérteteket, az elhunytak asztráltesteit. Végtelen beszélgetéseink szóltak az eljövendő Mágia Koráról az utcánk sarkán, két doboz cigi is elment. Gyakorlati kérdéseket vitattunk meg, mert értelemszerű volt, hogy mi azt megérjük. Hiszen egy mágus 2000 évig él, egy lovag 800-ig, legalább. Ezeket a lexikális ismereteket ő adta, és én hittem, hogy tényleges a tudása. Pedig tulajdonképp maga fölé emelt. Úgy, hogy mindenkől jusson neki is, kicsit kevesebb, mint nekem, de ugyanabból. és nem csak ebben, mindenben. Néha azt hitték egyesek, homoszexuálisok vagyunk. Pedig nem. Csak keringtett körülöttem, mint valami hold. Én pedig nem tudtam, hogy az ilyen érzelmi kötődés elkeseredett gyűlöletbe megy át idővel. De hol volt akkor az még! Úgy hittem, övé a gyakorlati tudás. Mindent tudott a vándorlásról, hallgattam a történeteit ámulattal a stopok-ról Pest és Szeged közt, vagy Pécsre, hogy hogyan kell szállást találni, akár az út szélén, hogy oszd be az ételt, ha kevés, mit tegyél, ha szembe jön egy tűzlény, és hogy a varázslónak tornya van. Milyen keserves volt harmincon túl, én csak akkor jutottam az Úton-hoz, rájönni, hogy semmi sem volt igaz, még akkor sem, ha ő is hitte. Csak a Kerouac kalandjait forgatta be magyar valóságba. 66-os út, Szeged–Budapest. De lenyűgözően csinálta, így visszagondolva, azt kell mondanom. Ő pedig azt vélte, én vagyok az orákulum. Az idők hajlásának embere. Aki többek között simán kinyilatkoztatta fő tételét egy réges-régi, '90-es nyári napon: „DOLGOZNI NEM SZABAD!” Egyetértésünk kezdete.

De eltelték az évek. Az ivások nagyobbak lettek, sok ragasztós zacskó fogott, kék-fekete csavarlazító, Parkán, Pipolphen, Seduxen, Xanax, Heminevrin, morfium. Jó szerencsét, égbányászok! Egy nap megérkezett színpompás, tarka lován a meszkalin, jött vele a trip, meg a ződ. Fene se beszélt már az új világrendről. Egzisztenciális problémákról folyt a szó. Beragadásról. Aztán hullani kezdtek az anyagosok. Csak úgy rikoltott a levegő a Rákóczi út tízemeletesei közt: „AKINEK ESZEVAN ÉS TEHETI AZ DOB-BANT!” Na ja. De aki nem elég könnyű, az visszahull.

Kajszi, a végképp-visszahulló, szép lassan átalakult. Murony lett, különböző dobantások során.

– Juppíííííííííííí!

Elfeledve minden bajt a boldog, nyári padon, és még nem tipródva a következőn, nyugodtan flesselgetett kicsit. Aztán, ahogy az első zöldár elvonult, kászálódni kezdett. Mintha elfet látott volna egy fatörzs mögül kukucskálni, de nem volt biztos benne, hogy ez még a lenyelt és elszívott mindenféleből fakad, vagy igazi. Megszámolta a maradék pénzét, és elégnek találta a kezdéshez. Kevésé bonyolult terve az lett, hogy elszuszog a Tűzoltóba, ami olcsó és rossz, és iszik. Ott kortyintanak már ismerősei, mert mindig épp kortyintanak ott, lehet mesékbe bonyolódni, és meghallgatni másokét, de leginkább „roppantul bebaszni”, meg hátha van ott valakinél még valami bármi, amiből juthat. A terv tökéletesnek tűnt, így nyugdíj után két nappal, és megvalósíthatónak, amit nem tartott lényegtelennek. „Nem árt, ha az ember háztartási ügyekben két lábbal áll a földön”, mormogta elégedetten régi élettársa szavait a messzi múltból idézve, és menetirányba fordult. De nem Tűzoltó volt megírva számára épp.

Az egykori Borvár mögül, a tér sarkán felbukkant Haré Roli, a kis koalamackó, a fura, esetlen járásával. Murony megörült. Mindenkinek megörült, akivel beszélhetett, mert a társadalom elenyészően kis metszete állt szóba vele már csak. Haré Roli ráadásul a szinte elfogyatkozott régi barátok közé tartozott. Egykor Krisnás, de ők kirakták, mikor kiderült, skizofrén. Meg hogy nem tudja abbahagyni az önmagáért való szexet. A betegségétől kissé karakterevesztett, kerekded, nagy fejét lassan, mosolyogva ingatta, és ha nem vette be időben a gyógyszereit, topogni kezdett, aztán haza kellett sietnie. Ezért lett belőle koala.

– Rolikáááám! – üdvözölte Murony, ahogy az odaért hozzá.
– Hogyhogy ilyen hosszú sétára, egyedül? Nem hagyta otthon a bogyókat?

– Felkészültem! – vigyorgott Roli, és a zsebébe markolt, aztán mutatta az ámuló Muronynak a tenyerét. Színes drazsékka volt tele, teljes marék nyugtató és minden, ami az orvosai szerint kell az agynak, ami olyan, mint az övé. Murony érdeklődve fedezett fel kétféle kedélyjavítót is a vidám tömegben.

– Hihííj, Rolikám, nem túloztad el ezt egy kicsit? – kérdezte némi belső harcról árulkodó grimasszal. – Biztos úgy írta ezt a doktor, hogy együtt kell bevenni?

Roli leült a padra, és a legteljesebb nyugalommal nézett rá.

– Krisna majd szétválogatja.
– Sok is lesz... – kockáztatta meg Murony, és a szemei sem hazudtak.

Roli úgy felejtette a kezét, kinyújtva, és bólogatott.

– Lehet... Akkor találkozunk a Nirvánában.

Haré Roli, a koalamackó nem tudni, mi szeretett volna lenni, mert mire ezt eldöntötte volna, jött a betegsége. Azóta az örömlányok érdekelték és az öngyilkosság, mert fájdalmasan tudatában volt az állapotának, miközben szégyellte magát Krisna előtt a vágyaiért. Nem oly rég pedig akadt egy idegösszeroppanásos barátnője, de azt otthagya. Időnként tervei lettek, egyszer közölte közös barátjukkal, Bagolyváry Janival, hogy mozdonyvezető lesz Indiában, de később megpróbálta kiherélni magát, és végül a pszichiátrián megfeledezett az egészszről.

Muronyban győzött a jóság.

– Figyelj, Roli..., mi lenne, ha én is mennék abba a Nirvánába, van ott hely kettőnknek is... – azzal választ se várva kimarkolta a drázsék nagy részét, és a szájába tömte. Így, rum, meg minden nélkül nagyon kellett nyeldekeljen, de megbirkózott vele. Aztán beküldte a koalát, hogy hozzon egy sört, a Borvárba.

Negyedóra múlva leereszkedtek az arcvonásai, és kiterült a padon. Haré Roli egy darabig még üldögélt mellette, aztán elunta nézegetni a kis habfoslányokat, amik a szája sarkában keletkeztek, valami furá ritmus szerint, és elballagott. Az elf meg előjött a fa mögül, bátran, mintha az övé lenne a világ, megpiszkálta, hátha mozdul, és esze ágában sem volt elenyészni.

TAVASZ

MÁNYOKI ENDRE tárcája

Atavasz nem szép, és élni nem gyönyörű. Valójában ugyanolyan közhely az igen is, mint a nem. Használjuk őket, mint utcaseprő az eszcájpgot, amivel koratavaszon a tél nyomait, a kőkemény hóbuckák alól kiolvadó trágyát eltakarítja. Mint trehány kertész a metszőollót, ha márciusban próbálja az októberi bűneit jóvátenni – csak gyötri a fáit. Használjuk a közhelyeinket, mint a „szocialista humanisták”, akik életet s jövőt hímeztek a mama falvédőjére – hogy kisvártatva kisibolják a konyhájából még a paprikás krumpli illatát is.

Nem szép a tavasz, csak tetszik. Nekünk, embereknek. A tavasz nem tetszik önmagának. Nem udvarol a mandulacserje a barackfának, nem dicsérik egymás menyasszonyi ruháját. Nem bókol a krókusz a napsugárnak, és nem simogatja a szellő sem a csillámló pocsolyákat. Nem zeng himnuszt a hajnali horizont, és nem pengeti hárfája húrjait a már-már kristálytisza éjszakai égbolt. Nem a tavaszt ünneplik az áttelelt madarak, és nem a boldogságtól szédültek a legyek. A tavasz nem örül önmagának.

A tavasz nekünk tetszik, és mi örülünk neki. Az ember maga teremti a tavaszt, mert vágyakozik a harmóniára és a reményre. Holott egyik sem a természet része. A természet nem ismeri sem a harmóniát, sem a reményt. A természet nem használ fogalmakat. A természet akkor is természet, ha az ember szerint nem harmonikus; a rendszer akkor más törvényeknek engedelmeskedik. Reményre pedig semmi szüksége nincs. Reményre nekünk van szükségünk, s éppen azért, mert az életünkben már régen kiveszett a harmónia. S azért veszett ki, mert tönkretettük a természetet. Most a maradékaiból próbálunk jeleket, s a

jelekből fogalmakat fabrikálni, házi használatra. Azt hívjuk segítségül, akit elárultunk és megtagadtunk. Mint mikor a kápó a rabtól várja a megváltást. Csakhogy a tavasznak semmi köze sincsen az emberhez. Nem kegyetlen, még csak nem is józan. Nem segít, ha magunk nem tudunk magunkon segíteni.

„Az ember fáj a földnek” – mondja a legkiábrándultabb, s talán mégis legszabadabb magyar költő, az önkéntes száműzött Vörösmarty. Mikor ezt írta, már minden elveszett. Minden, amiért társas lényként akkor élni érdemes volt. S gigantikus lelkében mégis megül a vízió: „A vén Föld tán vendégahaját veszén...”

Csak ennyi a tavasz. Ennyi a remény. Ennyi a hit, és a hithez kellő öncsalás. Az illúzió; a tavasz majd eltakarja azt, amit az ember ebek harmincadjára hagyott. Hogy tévedés ne essék: a bűnt nem a természettel szemben követtük el; ő éppenséggel kiheverheti az ember jelenlétét. Az élet ideje tágasabb, mint az emberé, még ha kultúrák hosszán mérjük is. A bűnt az ember önmaga ellen követte s követi el. A természet pusztulása ember voltunk romlásának a lakmuspapírja csupán: azt mutatja, megnyit silányultunk.

A tavasz beköszöntét az jelzi a legmarkánsabban, hogy a legrosszabb Ady-verseket kezdjük el szajkózni. Jobban tennénk, ha Balassit vagy Janus Pannoniust olvasnánk, de elmerészkednénk akár Hamvas Béláig is. Egy-egy Giotto-freskó szemrevétele, vagy Vivaldi, Sztravinszkij hallgatása is testesebb alakíthatná a képzeletünket. Én mégis, végtére, az agyonkínzott József Attilát ígézem föl hanykolódó eternitásából: „Szép a tavasz és szép a nyár is, de szebb az ősz, s legszebb a tél annak, ki tűzhelet, családot már végképp másoknak remél.” Üsse kő: kihagyhatjuk, hogy végképp.

KÖNYVLAVINA ALÓL KITEKINTVE

GÖMÖRI GYÖRGY tárcája

A legkorábbi magyar szöveg, amely könyvolvasásra buzdít, alighanem Bethlen Miklós önéletírása a 18. század elejéről. Ebben így ír a betűértő ifjakhoz: „Az értő elmével való olvasás, nem hinnétek, mely tudóssá tészem... fáradtság nélkül, gyönyörűségesen”. Persze nem mindenki önművelés céljából olvas, sokan csak kellemes időtöltést kívánnak. De alighanem igaza van az angol anekdotának – arra a kérdésre, ki a legboldogtalanabb ember, ez a válasz: „Magányos, emberkerülő analfabéta esős időben.”

Persze, mindez már a múlté. Amióta van tévé, a fenti tétel már nem áll. És amióta van internet, vagyis világháló, még a félanalfabéta is letölthet magának egy filmet vagy egy szórakoztató szöveget. És akkor még az igényesebb olvasóknak szánt e-könyveket nem is említettem.

De az én nemzedékem még könyvgyűjtésre szocializálódott. Tudom, a rendszerváltás környékén születettek merőben másképp gondolkodnak, Angliában csakúgy, mint Magyarországon. Mindez akkor jutott eszembe, amikor hosszadalmas és rengeteg gonddal tartó lakásátépítés miatt majd egy évig nélkülöztem könyveimet, amelyek csak most érkeztek meg a raktárból. Valóságos könyvlavina zúdult rám és aggódó feleségemre. Hogyne, hiszen bár vagy négy könyvtárnak ajándékoztam már könyveimből (legutóbb dedikált példányokat az Egyetemi Könyvtárnak), még mindig Dunát (és Temzét) lehet rekeszteni velük. Mi értelme van ennyi könyvet tárolni, s főleg hol lehet a közel hatvan év alatt beszerzett könyveimet úgy elrendezni, hogy mindig tudjam, hol van, ami éppen kell?

Persze a könyvjavina alól kibújva azért vannak örömeim is. Megtaláltam régen nekem dedikált könyveket Ottliktól, Csoóri Sándortól vagy éppen Leszek Kolakowskitól. És végre nagyjából külön tudom rakni angol, magyar és lengyel könyveimet, vagyis kevesebb gond lesz egy-egy fontosabb könyv megtalálása. Hát-ravan még az irdatlan mennyiségű folyóirat átnézése, ezek külön rendezésre várnak.

A legértékesebbek persze régi, vagyis 1900 előtti könyveim – egy-egy szép darab megszerzéséhez külön történet fűződik. Mint filológusnak, ezek megtalálása és megvétele szerzett hajdan igen nagy örömet. Vajon húsz év múlva lesz-e még olyan fiatal, aki árverésen vesz egy-egy szép kiadású Horatiust vagy Lucretiust? Attól félek, az én nemzedékemmel kihalnak a szenvedélyes, művelt könyvgyűjtők. De huzamosabb áramszünet esetén a képi világból vissza kell majd térniük az olvasni vágyóknak a jó öreg könyvekhez. Emiatt – és nemcsak emiatt – meglehet, a könyvek, s reméljük, velük a könyvtárak jövője is még néhány évtizedre biztosítva van.

HALOTTI VÉDŐBESZÉD

LAIK ESZTER tárcája

Különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésben talált bűnösnek a bíróság azt a négy fiatalt, akik 2012 augusztusában egy éjjel Pilisszentivánon halálra vertek egy hajléktalant. (...) Mind a négyüket jó családból származó, szeretetben nevelt gyerekek írták le ügyvédek.” (Janecsó Kata: Jóravaló fiúk, csak agyonverték a hajléktalant – index.hu, 2014. február 13.)

Túl közel van még a színházi élmény ahhoz – Rükverc, Katona József Színház –, hogy ne kíváncsozna ki belőlem: a dráma lejött a színpadról és valósággá lett. Vagy a regény lépett elő a lapokról, ahogy tetszik. De minthogy a mű az életből táplálkozik, és a bíróság maga is színház, az ember csak megadón széttárja a karját: hát tényleg ez van.

A fiúk ügyvédei, mint azt a tárgyalásról beszámoló cikk címéül is választotta, azzal érveltek védenecik mellett, hogy amúgy „jóravaló” gyerekek ezek, jó családból származnak, jól tanulnak, bűnbánóak és értelmesek. Ezzel szemben az agyonvert csöves nem hiányzott senkinek, még a saját lányának sem – derül ki a tárgyalásról készített beszámolóból –, nem élt rendes életet, se munkája, se családja, maga volt sorsának kovácsa.

Egy jól megfizetett ügyvéd persze nyilván minden érvet bevet, ahogy mindenkit megillet a védelem, bármit követett is el. Az már szubjektívebb kérdés, hogy miféle erkölcsi logikát tart valaki elfogadhatónak a védelem érdekében. A társadalomban eddig példásan élő fiúk kontra a kutyának-sem-kellő hajléktalan szembeállításától viszont – mely a fiúk tettének súlyát hivatott csökkenteni –, minden épeszű, és ha nem is „jóra-”, de legalább „valamirevaló” embernek hátra kellene tántorodnia.

Azt hittük mi naivan, hogy a dickensi kornak vége. Hogy nem úgy van az, hogy mindenki születik valaminek, csavargónak vagy úrifiúnak, és úgy is fog meghalni, ha akarja, ha nem. És ha a kenyérnek nem a vajjas fele jutott neki, jobban teszi, ha nem kapálózik a sorsa ellen. A néhai A. József érdekeit nem védte ezen a tárgyaláson senki. Nem volt már mit védeni rajta. Ha volt is valaha élete, annak csak romjain vegetált, és értjük, persze, hogy egy növényi vegetációt eltaposni mégsem olyan nagy bűn, mintha, mondjuk, egy másik jó családból való fiatalal teszik a srácok ugyanezt.

Csakhogy ezek a fiúk, tisztelt ügyvéd urak és ügyvédnők, nem „jóravalók”, akik egy buta, kamaszos botlás után majd folytatják az életüket ott, ahol a botlás előtt tartott – ezek a fiúk Anthony Burgess Gépnarancsából léptek elő, köztünk élő, példás háttérű pszichopáták, akik nem vacakoltak, és mindjárt a vérre mentek. Legalább a szüleiknek észre kellett volna venniük, hogy valami gond van – Ranschburg Jenő kiváló tanulmányai ajánlhatók itt a súlyos agresszió és a pszichopátia korai felismeréséről, ami már óvodáskorban lehetséges –, vagy valakinek a környezetükből, hisz a vadállat soha nem a semmiből bújik elő.

Hogy A. József mindent elrontott maga körül, emberi kapcsolatait elhanyagolta, és normális élet helyett kivonult az erdőbe csövezni – nos, bizonytalán az ő hibája is, igen. Csakhogy a sors felfejthetlenebb szövődék annál, hogy rábökjünk: melyik szálat ki tartja a kezében, és ki igazgatja rosszul. Az anyatermészet vagy A. József, a körülötte élők vagy a vakvéletlen? A sors bonyolult összjáték, ettől egyedi és megismételhetetlen. Mérlegelni és másokéval összevetni „hasznosság”, „értelem” és „tisztességesség” szerint – legalábbis ingoványos talajon jár, aki megpróbálkozik vele. Ha vannak köztünk kicsit megölhetőbbek, mint mások, akkor sok izzadság folyt el hiába a történelemben. És amíg van ügyvéd, aki ezt a morális érvelést helyénvalónak tartja, addig – jobb híján utólag – legyen ez a tárca „védőbeszéd” A. József mellett.

Gömöri György köszöntése

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN

MAJORANA AZ ABLAKBAN ÁLL

Gömöri György nyolcvanadik születésnapjára

Itt akarat mozgat szerelmet,
minden tüzes csillagot és vérző hajnalt.
Visszajön ide, újra lelkes az is,
aki egyszer innen elment.
Ablak nyílik az ablakra, szeme kéklőn,
mint az univerzum tündököl,
felragyog bennünk,
csak nyugodjanak meg a monások*
körüöttünk.

Az utat – nincs kivétel – beutazza az értelem,
ezer év távola jön hozzánk közelebb.
A végtelent kell megértenünk,
hogy megtörténjék bennünk a lét képzete.
Az atommagok, mint ős-világ, ős-verem,
kitárul a múlt: forró öl.
Már nem kerget minket az idő,
hanem bennünk nyargal,
tovaperdül,
valóságot valósággal takar.

A megtépzott lélek
közelebb visz a célhoz,
a mélységet járja,
ott is hidakat épít,
átvezet a megismerés formáin.
S bár tudjuk,
a reményen túl minden véges,
a szeretet mégis áztat,
hitegetve becézget.

* Leibnitz szerint a monászok a természet igazi atomjai, a dolgok elemei, örök, állandó létezők, nem pusztíthatók el. A monászok alaktalanok, mégis állandó belső változásban vannak. Ezt a változást nevezi a filozófus perpepciónak.

Gömöri György köszöntése

Gömöri Gyurkát 20. születésnapján ismertem meg ke-
reken hatvan esztendeje, mikoris közös jóbarátunk,
Vekerdy Tamás felvitt a Deák téri Medveczky-
műhelybe, ahol Gyuriék laktak. Azóta is bátyámként tekintek fel
rá, mert én akkor még csak tizennyolc voltam.

Most ezt üzenem neki nagy-nagy szeretettel:

Drága barát, Gömörink, ki sok lengyel szót magyarítál,
verseid írd magyarul, mert ez az ősz anyanyelv.

MAKKAI ÁDÁM

Gömöri György köszöntése

HUDY ÁRPÁD

ALMÁTLAN ÉDENKERT

Szövegszöttes
Gömöri György
Őszi magánbeszéd
(Versek, 1954–1996)
című kötetéből

keservesen jöttem világra
fölöttem csattogott csontkezevel
az előzékeny halál
de még időben elhessegette őrangyalom
bennem maradt a konok élnivágyás
ha már erre az életre születtem

kivirágozni termést hozni
ringani ringatózni
lombot hullatni hangtalan
és várni míg bealkonyul

csak várni és mindent kiállni
az alkony lombja míg lehull

magyarnak rendelt kicsike népem,
ki élsz idegenség rengetegében,

talmi Odüsszeuszok, kószálunk szét a világban,
gyászleplet szó sóhajainkból a tenger,
ködbe merült el a múlt, köd fedí Ithaka sorsát.

a szabad hajóst gyakran vihar űzi,
cserepes szájjal áhít ivóvízre,
de ha kisüt a nap és nyugodt a tenger,
saját arcát nézi a vízben örömmel

Oxford befogadott,
Cambridge pályát adott

mindenki mosolyog s mindenki idegen
de Magyarország ül a szívemen

néha még emléke felkong bennem, mint a köd
mögött egy ismerős harang. Milyen hiába már.
Most félálomban Pestre gondolok, ahol
Szilveszter-este álmos, nagy pelyhekben hull a hó

üstökös kínja száll az éjszakában

megálmodhatatlan
meddig döglődnek és mikorra
rohadnak szét gangrénás birodalmak

kegyes hazugságok fanyar füstölőjét
lóbálják felettünk kopaszok és kajlák
rettentő nagy üstben jobb jövőnk kavarrják

a farkas tejet szürcsöl és ártatlan mint egy csecsemő
mocskos zavaros tócsa az ország
évek óta zsákutcában élünk
egykedvű csillagok alatt

nyomorult az, akinek nincs, mert nem lehet jussa
az álomhoz,
az asconai holdhoz

reggel hegedű zümmögése ébreszt
este bánatos gordonka altat
így múlik el az életünk
míg tompa üstdobok jelt nem adnak
a mennyei ultrahang-zenekarnak

fogócskázunk szivárványszín halakkal,
s mint álmában a méhben alvó magzat,
szívjuk Világanyánk vérét, a levegőt,
és végre, végre boldogok vagyunk

a forró lehelettől szinte lángot vet a párna
s az öt érzék angyalai fölszállnak allelujázva

egyedül vagy: nedves sziklára vetett kagyló

sokféle félelem ciszternája, magányos férfi,
furcsa anyanyelvén szót szóba öltögető alkalmi állampolgár
akit más partra köpött ki a Bálna-
Történelem, ki hallgatót találna
máshol is, de hű maradt a Hanghoz

tornyot rak a szertesztét szavakból,
háza magyar, legyen bár címe angol;
és néha nagyon hasonlít Aranyhoz

képes beszéddel megformálni
mit elmondani nem lehet

sivatagi napok: csikorog a homok fogaim között
cseppenként hull nyelvemre a líra

vers lehet mindenekből
embert szab mindenekből
az emberségre éhes
a telhetetlen ember

olyan sokáig voltam távol
messzire önmagamtól

nehéz így élni
kettészakadva

az ős-hüvelyből kiszakadva
életadó öleken át
a végső porhüvelyig

minden sivár, ínséges és lerongyolt
a létezésre összeszűkülő létben,
s reszket a test omlékony börtöne,
amelyben gyöngécsként világol árva lélek

maradnak a remény
alig derengő csillagképei
kijavítom az álmok piszkozatát
átfogalmazom a lét imperatívuszát

sokadik éves lettem én
nem érdem hogy ezt megértem
bár több hazát adott végzetem
csak egy bőrben éltem

messzire hajtott egykoron a vágy
eljutottam a roppant fenyesig,

ahol maga a Csöndóriás lakik;
de utaztamban nem feledtem el
a varázsigét, amit csak nekem
szabad kimondanom

pannon szellemem óvta,
s megtartotta a limeszek kincses nyelvét

az ősz lassan kiúszik
a nemlét tengerére

nincsen hová elvándorolni:
minden út egyfelé vezet

Almátlan Édenkert

itt élek szépséges-csipketornyos-
taláros-sokbiciklis K é m h i d á n
egy nem létező ország misztikus költőit
és lehetetlen vágyait tanítom angoloknak
hol ananászt hol fácánhúst eszem
s bár nincsen és már nem is lesz hatalmam
új rügyet hajt még az én birodalmam

fejem fölött a füstölgő-gomolygó kelta éggel
hűtlenséges hűségem tart, amíg csak élek –
megyek a dumfriesi úton, pesti hajnalok álmát
álmodom, és tudom: az út végén hazaérek

Gömöri György köszöntése

SÁRKÖZI MÁTYÁS

GÖMÖRI GYÖRGY 80

Igen jó karban lévő, mozgékony és szellemileg friss, idősdő férfiú nyolcvanadik születésnapját ünnepelhetjük 2014. április 3-án. A családi tortákon és gyertyákon túlmenően szülővárosában, Budapesten rendezett konferencia előadói is ünneplik őt, sorra véve: mit tett le az asztalra mint költő és műfordító, milyen értéket képvisel a polonisztikai és történész-kutatói munkássága. Gömöri György bizonyos értelemben maga is történelmi személyiség, hiszen 1956 őszén – mint harmadéves lengyel–magyar szakos hallgató – ő kezdte szervezni a Budapesti Tudományegyetem október 23-i békés felvonulását, amellyel a fiatalok a lengyel szabadságtörekvések iránti rokonszenvéket akarták kifejezni. Ebből a békés menetből fejlődött ki aznap estére a világszenzációt jelentő magyar forradalom. Már akkor a legfiatalabb nemzedék számon tartott költőreménysége volt, s tárcaíró, az 'Egyetemi Ifjúság' szerkesztője. Íráskészségét bizonyára édesanyjától, Fehér Rózsától, a Magyar Nemzet munkatársától örökölte.

A forradalom leverése után emigrálni kényszerült. Angliát választotta. A forradalmunkért lelkes szigetországban akkor kivételes alkalom nyílt arra, hogy magyar menekült diákok bármelyik angol egyetemen tanulhassanak, akár Oxfordban is. Az ifjú Gömöri oxfordi diák lett. Diplomamunkája a kortárs lengyel és magyar költészetről ott jelent meg könyvalakban. Ez után egy évig adott elő Berkeley-ben, a Kaliforniai Egyetemen, 1964-től 1969-ig a Harvardon kutatott, majd újból Angliában, a Birminghami Egyetem kelet-európai intézetében. Nagy lehetőség csilant fel ekkor, lengyel irodalom előadót keresett a cambridgei egyetem. Egy anekdota szerint a jelentkező angol polonisták nem tudtak elég jól lengyelül, a pályázó lengyeleknek pedig az angolsága nem volt tökéletes. Az állást Gömöri György kapta meg (született lengyelek állítják, hogy akcentusa sincs), jeles tanára lett az ősi egyetemnek harminckét éven át, nyugdíjazásáig. Szakmai tekintélyét, pedagógiai teljesítményét és publikációit

honorálta a cambridgei Darwin College, amely testületi tagjai közé választotta.

Tulajdonképpen nagyon kellemes munka lehetett Cambridge-ben lengyel és magyar irodalmat tanítani. A lengyel szakra évente hárman-négyen jelentkeztek, magyar diploma-kurzusra még ennyien sem. A költőnek, kritikusnak, tanulmány- és tárca-írónak, a műfordítóknak és történész-kutatóknak maradt ideje és energiája ahhoz, hogy a saját halhatatlanságán dolgozzon, sorra megjelenő kötetein. És a nagy költőtársak halhatatlanságán is. Gömöri György Nagy László verseinek angol átültetésével kezdte, majd miután talált ehhez kiválóan megfelelő munkatársat Clive Wilmer személyében, egyre nagyobb fába vágták a fejszéjüket, igyekeztek bevezetni az irodalmi világ-köztudatba József Attila, Radnóti Miklós és a lazuló magyar diktatúra idején egyéni stílusú, nagytehetségű verseivel jelentkező Petri György költészetét.

Jellemző, hogy Gömöri György azt a magyar irodalmi díjat nyerte el, amelyet nem kerek születésnapokon adnak, hanem egy-egy legjobbnak ítélt költemény méltánylásaként, a Salvatore Quasimodo-díjat. Lengyel irodalmi díjakkal már korábban kitüntették, neve ott is jól ismert, akadémiai tagnak választották meg. Forradalmi múltját a Nagy Imre-emlékplakett csillantja fel, életpályája (eddig) értékeit egyrészt a Pro Cultura Hungarica kitüntetés, másrészt a Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje.

Erdély mindig érdeklődése középpontjában állt. Előbb Dsida Jenő költészete ragadta meg, már 1956 nyarán ellátogatott Erdélybe kutatni, felfedezni. A kapcsolat a mai napig élénk. Az Irodalmi Jelennel huzamosabb ideje lankadatlanul tart. Olvas-hatjuk tárcáit és költeményeit egyaránt. „Hajnali úton” című költeményét szeretem leginkább. Így kezdődik:

„Hajnali hatkor, hogy elindultam Stranraerből a dumfriesi úton / fejem fölött a füstölgő-gomolygó kelta éggel és elhaladtam / a tenger mellett, aki álmában édesen mosolygott, mint a gyermek –”

majd ezzel folytatódik:

„akkor hirtelen mind belémnyilaltak ébren ért pesti / hajnalaim, érő-korom nyers, kábult-didergős hajnalai”

s így végződik:

„Halványodik az emlék, mint a gázlámpák hajnalanta, / de hűtlenséges hűségem tart, amíg csak élek – / megyek a dumfriesi úton, pesti hajnalok álmát / álmodom, és tudom: az út végén hazaérek.”

Gömöri György köszöntése

Születésnap i köszöntő egy forradalmár költőnek

Gömöri György 80. születésnapjára

Kedves Gyuri, néhány hónapja megkértél, hogy szóljak fel azon a rendezvényen, amelyet 80. születésnapod alkalmából rendeznek a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Nem tehettem eleget a kérésnek, mert kislányom most született, és a családapai kötelezettségek miatt munkahelyem száma is megduplázódott. Gyermekeim anyukáját sem szeretném egyedül hagyni a kicsivel. Emellett, bevallom, drága a pesti út, és miközben a vonat vinne Feléd, végig azon gondolkodnék, mi van velük – itt. Állapotom tehát nem a legmegfelelőbb az utazásra, a köszöntésre annál inkább.

De nem magamról kell most beszélnem, hanem Rólad. Arról, hogy mit szoktam mondani Gömöri Györgyről az utánam következő generációknak. Azoknak a fiataloknak, akik még nálad is „újmódibb” nomádok, és akiknek gyakran havi tíz percük is alig van a kultúrára. Ők éppen most indulnak útnak Anglia felé, pedig forradalomnak nálunk nyoma sincs, nem úgy, mint a szomszédban. A mostani fiatalok az ellenállásnak egy teljesen más formáját választották, mint egykor Ti, 56-os forradalmárok. Egyszerű gazdasági menekülteké válnak, akik nem hajlandók többé öszszébb szorítani a nadrágszíjat. Azt a kopott bőrövet, amit már nagyszüleid is azzal az ígérettel hordtak, hogy csak egy kicsit kell várni, csak néhány nemzedéknek kell meghalnia, s minden jobb lesz. Nem lett semmi jobb, csak most szabadabban lehet éhezni, elveszni, meghalni. Ezeknek a fiataloknak mutathatsz példát a verseiddel és az életeddel. Azt szoktam mondani, hogy nézzétek,

itt van egy költő, egy forradalmár, aki időben felismerte, mennie kell, s végül az idő visszaigazolta a döntését. Szóval, Gyuri, én a bátorságot tanítom a verseiddel a mostani fiataloknak – maradóknak és útrakelőknek. Azt, hogy magyar kultúrembernek lehet maradni akkor is, ha kezdetben menekültnek érzi magát az ember más országban. A befektetett bátorság nem vész el, csak átalakul életerővé, és néha azok a bátrak, akik úgy döntenek, nem vállalják a mártíromságot. A Te életed bizonyítja azt, hogy hősnek addig kell lenni, amíg értelme van. Néha a tetteké a teret, máskor a szavaké.

A mai fiatalok naponta kipoztolják a Facebookra, hogy mivel elégedetlenek. Mindennapos lett a hözöngés, s közben nyomatják a slam poetryt, a szavak forradalmát. Annyira hisznek már a leírt és tömegcikké tett szónak, hogy közben felcserélik mindezt a cselekvéssel. Elfelejtették, a szavak csak akkor hitelesek, ha ott áll mögöttük vagy mellettük a tett, ami súlyt ad a megszólalásnak. Ezt tanulhatják még Tőled, a leírt, kimondott szavak és a tettek összhangját. Legyen szó 56-ról, Mariról vagy éppen egy versfordításról.

Az ő tettük most az emigráció, ahogy a Tiéd is volt egykor. De az ő életükből kimaradt a forradalom. Vezetőjük sincs, mert nép és értelmiség között, az emberek és az irodalom között megszakadt a kapcsolat. Amikor Ti 56-ban egyszerre írtatok és cselekedtetek, együtt mozdultatok az emberekkel. Ma, ha nem megy el a költő énjét bulváriszapba csomagolva megalázó tévéműsorokba, már meg sem hallják a szavát. A Te szavadat annak idején meghallották, s máig ér az ereje.

Menekültből a magyar kultúra nagykövete lettél, elvitted a másik Gyuri, Petri György szavait az angol olvasóknak, s megmutattad azt is, milyen a fordítói alázat. Ugyanezt az alázatot érzem irodalomtörténeti munkáidon is, és azt a mértékletességet, amelynek segítségével mindig tudod, mennyi az elég. Ez tárcáidon, lapszéli jegyzeteiden is meglátszik, és megvan benned az, ami a mai fiatalokból hiányzik: tisztában vagy a publikáció fogalmával. Azzal, hogy a költő nemcsak az énjét mutatja meg, akár új ruhájukat a könnyűvérű kisasszonyok, hanem egy közösséghez intézi a szavait. Legyen ez a közösség egy pár ezer fős olvasóközönség, amelyet a kortárs költőknek manapság si-

került leszűkíteniük néhány százra. Te képes vagy megszólítani a közolvasót, az irodalmárt, a tudóst, a másik költőt, az angol olvasót, a lengyel irodalom szakértőjét, s képes vagy megszólítani a fiatalot, ahogy néhány évvel ezelőtt engem is megszólítottál, s a bizalmadba fogadtál.

Nem a Petőfi Irodalmi Múzeum falai között, hanem innen távolról, a szegedi Tündér utcából, az éppen csörgőjével játszadozó kislányom mellől kívánok Neked nagyon boldog 80. születésnapot, s még hosszú, egészséges életet! Dana, a boldog anyuka is megkért, hogy adjam át jókívánságait, mert emlékszik még arra a szegedi beszélgetésre, ahol nagyon jól érezte magát Veled és Marival. Bocsáss meg, hogy keveset beszéltem a költészetéről ebben a személyes köszöntőben, de nálam okosabb emberek már megírták vagy éppen most írják életműved ismeretében, hová illeszthetők be kiváló műveid a kánon mesterséges fénnel megvilágított polcaira. Biztos vagyok benne, hogy megtalálják a helyét, akkor is, ha mostanában nagy a forgalom – kánonból ki, kánonba be. Én természetes féynél és természetes fénnel hordozom magamban az írásaidat, s ha néha túl nagy a sötétség, előveszek egyet-egyet belőlük. Írj még sokat, Gyuri!

Barátsággal üdvözöllek,
BÓLDOG ZOLI

Gömöri György köszöntése

Minden hernyót túlél az erős fa

*A nyolcvanéves Gömöri György
tiszteletére*

Március tizenhatodikán gépelem ezt a cikket, előtte sokáig csak gondolkodtam: mit írhatnék, mit is van érkezésem írni Gömöri Györgyről, az irodalmárról, kinek 80. születésnapját ünnepeljük, és akit személyesen nincsen szerencsém ismerni. Noha idestova negyven éve, hogy magam is afféle literátus garabonciás volnék idehaza.

Ma meg éppenséggel egyebekről is van mit gondolkodnom, ünnep után.

Kiüzetések és szétszórások újra meg újra, valahányszor csak magára talált az ország. Összefogás és közös akarat, újra és újra, valahányszor csak a kibírhatatlanig szorult körénk az abroncs.

Számba venni, összegyűjteni, egybefogni mindent, ami a száműzésben született, idegen földön, magyarul s a magyar tékából. Hogy legalább az édes látszatban közösnek érezhessük a kultúránkat.

„Ha kell, hát százszor újrakezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést” – írja Juhász Ferenc, természetesen *A tékozló országban*. A szabadságharcot is, a bujdosást is, és a csakazértis újjáéledést is.

Literátus garabonciás – ha valakire, hát nem rám, hanem Gömöri Györgyre érvényes professzió. S nemcsak, mert nagy utat járt be ’56 után Pesttől Oxfordon át Kaliforniáig, a Massachusetts állambeli Cambridge-ig és vissza – az angliai Cambridge-ben tanárként eltöltött évtizedek után – Kolozsvárig

és Budapestig, hanem azért is, mert át- meg átjárta a magyar, a lengyel, az orosz, és ki tudja, mi más irodalmakat tanárként, tudósként, fordítóként és „tiszteletbeli konzulként” egyaránt.

Klasszikus – ez a szó bukkan föl mindig, akarva-akaratlan, ha rá gondolok. A habitusa, a magatartása, a betöltött szerepei, és nem utolsósorban a versei okán. Gyűjteményem egyik legnemesebb darabja a *Zrínyi Miklós Balassi Bálintra emlékezik*, melyet a Korunk 2009. augusztusi számából másoltam ki. Benne esszenciálisan minden, ami a magatartást és a költőszeretetet a klasszikus versben egyesíti. Szóról szóra, képből képbe, téglánként építkeznek, múltból a versidejű jelenen át a – jelen idejű – jövőig. A máig tehát, a „békeességben florealó majdani magyar”-ig. Megidézvén robusztus lírai világokat, de *egészében* a mindig abszurd, mindig ambivalens magyar sorsot is. Fájdalom, irónia, remény – mintha Baka Istvánt, Veress Miklóst, Szervác Jóskát, Orbán Ottót is hozzáhallanám.

Zrínyi Miklós Balassi Bálintra emlékezik

*„hej szegény Balassi Bálint”**
maradtál volna a vers-szerzésnél
meg a lovakkal-kereskedésnél
annál amihez igazán értettél
sohase kaptál kapitányságot
ebben az idegen zsoldosoktól erjedő
siralmas állapotú szűk kis hazában
igaz nem is lettél volna jó
kapitánynak nem értettél a stratégiához
talán éppen jókor lóttek meg Esztergomnál –
mert mi jött azután? Eger várát feladták
s hiába forgolódott a hímringyó
Báthori Zsigmond végül neki is
megalázó exílium lett a sorsa
és a török még ma hetven évvel
később is benn ül az országban
lófarkas zászló leng az újvári bástyán –
mint annyiszor most is csupán magunkban
és a virtusban bízhatunk amelyet megcsodál
(ha még olvas Szigetről és saját tetteinkről)
a békeességben florealó majdani magyar

* Zrínyi Miklós saját kezű bejegyzése Esztergom 1594-es ostromához

Csak a *floreál* nem hagyott nyugodni. Miért nem „virágzó”? Talán az *exilium* mellé volt szüksége egy barokkot idéző szóra? De hát másként nyoma sincs a nyelvi áthangolásnak, allúzióknak. Tiszta, szép ívű, inkább reneszánsz, mint barokk költészet.

Floréal – a francia forradalmi naptár nyolcadik, tavaszi hónapja. Nem hittem, és nem hiszem ma sem, hogy több ez, mint a rejtett összefüggéseket kereső, kényszeresen analitikus tudatom túlműködése.

Mégis, az a forradalom...

És a forradalomban az a huszonkét éves, már nem *srác*, de még nem *klasszikus* diák: Gömöri György. Aki cikkeket ír az egyetemi lapba, vidékre rohan ennivalóért a Pesten harcolóknak; aki számára nem természetes, hogy ávosokat lincseltek a Köztársaság téren, s hogy Puskint és Gorkijt is égetik a Sztálin-könyvekkel együtt.

És verset közöl az Egyetemi Ifjúságban október 30-án. Verset, amit soha nem láttam az amúgy sem túl gazdag ötvenhatos irodalomban.

Válasz a kesergőknek

*Tárogató-hangon zokognak a bölcsek
jaj mi lesz belőlünk
jaj mi lesz belőlünk
kegyes hazugságok fanyar füstölőjét
lóbálják felettünk kopaszok és kajlák
rettentő nagy üstben jobb jövőnk kavarják
jaj mi lesz belőlünk*

*Egyszer majd felpeszdiül a föld
és mint a fehérbokájú csikó
ledobja hátáról kénytelen lovasát*

*De addig se hagyjuk magunkat
Ne siránkozzatok tartsatok össze
minden hernyót túlél az erős fa*

Azért is
azért is
csakazért is

„Krózus király néma fiai”
tartsatok össze
S a hangoskodók szájáról lefagy a szó

Nyers, már-már avantgárd hang, a Majakovszkijt megelőző Bloké (*Tizenketten*), és a későbbi Paszternaké (*Schmidt hadnagy*)? Vagy a friss lengyel költészeti hatásoké („*Vért adunk a sebesült magyaroknak, / egy nép önti át vérét a másik nép érébe*” – Julian Przyboś)? Avagy a korabeli magyar költőké? Hiszen „kis csicskásként vagy ifjoncként” egy ideje már részt vett „az írók szabadságharcában”. Nem tudom. „Tán ráfogás a felhozott eset”, hogy a Gömöri-építmény egyik oszlopát, Aranyt idézzem. Amiként idézi ő is: „*Minden hősőmben én is benne voltam*” (Arany János elgondolkodik).

*

Minden hernyót túlél az erős fa – kiűzetések és szétszóratások; összefogás és közös akarat; számba venni, összegyűjteni, egybefogni mindent. Hogy legalább az édes látszatban közösnek érezhessük a kultúránkat – Gömöri György élete ebben az *egészen* teljeseedik ki.

MÁNYOKI ENDRE

Véres komolytalanságok

BÁRDOS JÓZSEF rovata

Újabb szócikkek a BALKÉZIKÖNYVHÖZ

Táplálkozás: Az emberi életnek a klasszikus irodalomban még gyakran felbukkanó, ismétlődő mozzanata. A modern irodalomban kétirányú, hasadt fejlődés figyelhető meg, egyfelől a táplálkozás eltűnt az irodalomból (legfőjebb a szeretkezést megelőző tevékenységek egyikeként utalnak rá), másfelől a téma önálló könyvtípussá változott, ezt nevezik irodalmi szakácskönyvnek. Ez, neve ellenére sem irodalom, viszont főzni sem lehet belőle. Maga a táplálkozás mégis annyira jelentős az ember életében, hogy egy irodalmi (bal)kézikönyv sem mehet el mellette szótlánul. A következőkben néhány táplálkozástudományi alapfogalomra kerítünk sort.

Egészséges táplálkozás: E tekintetben számtalan orvosi iskola létezik, szinte valamennyinek, így magának az egészséges táplálkozásnak is az a lényege, hogy eltiltson valamitől, ami jól esne. Legjobb valamennyi iskola tanácsait egyszerre megfogadni, tehát nem inni tejet, kólát, kávét, szénsavas és alkoholos italokat, nem enni vaját és margarint, tojást, nyers, füstölt, főtt és sült húsokat, zsírt, kenyérféléket, valamint kerülni a sót, a cukrot, csokoládét, az erős fűszereket, az amerikai gyorséttermeket, valamint a hagyományos magyar ételeket. Vigyázat!! Bár minden iskola azt állítja, az általuk tiltott ételféleségek évekkel rövidítik meg az ember életét, azt még soha nem bizonyították be, hogy tanácsaikat megfogadva ugyanannyi évvel tovább élünk. Hiába minden, még senki nem élte túl a saját halálát. Szomorú tény, de igaz, hogy mi, emberek általában addig élünk, amíg meg nem halunk.

Evés: A táplálkozás (lásd ott!) hétköznapi formája. Az élet kevés biztos örömforrásainak egyike. Elrontásával, megszüntetésével sokan, sokféleképpen próbálkoznak. Ha modern regényben esetleg mégis szó esne evésről, akkor szinte bizonyos, hogy a hős/ök zacskóból egy kis kínait eszik/nek. Tévedések elkerülése végett itt azonnal

le kell szögezniünk, hogy ilyenkor nem valamiféle új kannibalizmusról van szó, melyet kivételes ingyencek úznek a világ túlnépesedése elleni harc jegyében, hanem csak nem-európai fogások gyors elfogyasztásáról (úgy kell nekik! Ha képes valaki a sült libacombot szecsuaíni csirkére cserélni, meg is érdemli, amit kap.)

Elhízás: Az evés (lásd ott!) hatására létrejövő mindenféle kellemetlenségekkel együtt járó alakváltozás. Különösen rossz hatása van az ember ruhatárára, és közvetetten pénztárcájára. Ellenszere állítólag a fogyókúra (lásd ott!). De biztos eredményt csak az éhezés eredményezhetne. A helyzet azért paradox, mert a szegények, akik valóban éheznek, és így le tudnák győzni az elhízást, szinte sosem híznak el.

Fogyás: Bonyolult, az evéssel (lásd ott!) összefüggő problémakör. Filozófiailag és matematikailag igazolt axióma, hogy bármit eszünk, az fogyással jár. Ha például két ember nekiveselkedik egy jól megtermett, ropogósra sült libamellnek, az a libamell néhány perc alatt szinte teljesen elfogy. Néha ezt a fajta fogyasztást rendszerszerűen elrontott ételekkel végeztetik. Ilyenkor fogyókúráról (lásd ott!) beszélünk.

Fogyókúra: Szakácsok (lásd ott!) által szándékosan ehetlenné tett alapanyagok kúraszerű fogyasztása.

Szakács: Konyhai alkalmazott, a szakácsművészet avatott mestere. A kiváló alapanyagokat addig farigcsálja, míg nem sikerül felismerhetlenné tenni őket acélból, hogy az ételt megrendelők is ráfaragjanak a dologra.

Szakácskönyv: A szakácsművészet elsajátítását elősegítő taneszköz. Kezdőknek nem ajánlott. Viszont az a szakács (lásd ott!) akinek már megy a főzés, könnyedén használni tudja. Általános jellemzője, hogy nemcsak az elkészítés menetét írja le, de pontosan megadja az egyes ételek elkészítéséhez szükséges alapanyagok mennyiségét is. Lásd például: „kell bele egy csipetnyi örölt fahéj” vagy „érzés szerint sózzuk, borsozzuk” stb.

Milyen hazája van egy székelynak?

Távoli beszélgetés
SÁNTHA ATTILÁVAL

„Az irodalom nem velem kezdődött, és nem velem fejeződik be”

Legutóbbi beszélgetésünkben, amikor az új verseidről kérdeztelek, azt mondtad, hogy inkább a nyelvet működtető erőket szeretnéd megfejteni, mintsem verset írni; nyelvészeti, toponímiai műveken dolgozol. A nyáron jelent meg Razglednicák című versesköteted, ami ilyen szempontból is kellemes meglepetés volt. Mi készítetted arra, hogy visszatérj a vershez, magához a nyelvhez?

A verstől sohasem távolodtam el, viszont úgy gondolom, csak akkor érdemes ezen a formanyelven szólni, mikor másként nem tehetem. Egyáltalán: versül akkor érdemes megszólalni, ha valami tényleg fontosat akarok mondani az életről. Lehet, kissé ódivatúnak tűnök, de a verset én mindig is egyfajta ünneppnek tartottam a hétköznapiakban, amely eszköz arra, hogy kiragadjon minket a napi robotból. Nekem elég kevésszer adatik meg, hogy úgy érezzem, van olyan mondandóm, amit kizárólag versben, és egyáltalán, megírni érdemes – ezért közlök keveset. 2004-es verseskötetem óta viszont összegyűlt mégis pár vers, ebből született a kötet.

Huszonhat verssel találkozunk a kötetben, amely két különálló ciklusra, a Razglednicákra és a Szükségét végző falura oszlik fel. A kilenc razglednica Radnóti juttatja eszembe. A költő egy munkatáborból ír kedvesének hazáról, halálról, tájról, emberi sorsról nagyon fájdalmas verseket. Gondolom, nem véletlenül razglednicák. Mésélj, kérlek, erről, erősítsd meg vagy cáfold a Radnóti-párhuzamomat.

Radnóti versei talán azért többek, mint egy tragikus személyes sors lenyomatai, mert a munkatábor világa nála kitágul, és ebben a világban minden ember (nagy szóval: az „emberiség”) saját legszebb törekvései tűnnek fel. Van-e remény, mikor minden reménytelen? – teszi fel mindegyre Radnóti a kérdést, és nem próbál ő válaszolni, csak becsületesen leírja, mi is történik egy embertelen világban. Nem hinném, hogy ma bármivel is jobban állnánk, mint a második világháború idején. Ugyan vannak időszakok, amikor éppen nem ölik fizikailag egymást az emberek, ám ölik egymást szavakkal és lélektelenséggel. S mivel verseim erről a lélekölő, kiüresedett-kiürítődő világról szólnak, úgy éreztem, talán nem nagyképcség részemről, ha ahhoz a költőhöz kötöm azokat, aki nagyon hitelesen szólt ugyanerről.

Nemcsak Radnóti, hanem többek között Ady, Juhász Gyula, Dsida Jenő, Dante is megjelenik a versekben, hol burkoltabban, hol pedig konkrét utalások révén. Miért emeled be őket a verseidbe?

Talán azért, mert bizonyos dolgokat ők – vagy mások, akiket szintén parafrazálok – mondtak el a legjobban. S ha jobbat nem tudok nyújtani, akkor hát rosszabbat ne írjak, inkább átveszek egy sort, egy képet. Nem igazán hiszem azt, hogy ez által különösebb intertextuális mezők nyílnának meg (noha egy irodalomkritikus számára ez bizonyára így van), egyszerűen arról van szó, hogy próbálok a legigazabbat leírni, ahogy én érzem, és belátom korlátaimat: az irodalom nem velem kezdődött, és nem velem fejeződik be.

A Hatodik razglednicában olvasható a következő: „S miközben a munkatábor rácsos egét, / véresre duzzadt szemmel néztem, / jönnek-e végre az angolok vagy az Isten, / fészket vert egy gondolat bennem: / mi lenne, ha

átlopnám a vasakon a nyelvet, / az én székely-magyar nyelvem, / röpködjön a tábor felett, teremtsen/szívárványt a hegyekbe fel, / hidat arra, hol a hazám sincsen”.
Mit jelent számodra a haza, és miért nincsen a költőnek hazája, ahová átlopná a székely-magyar nyelvet?

Hát erre mit válaszolhatnék? Haza talán ott van, ahol jól érzem magam, ahol az lehetnék, amire „teremtve voltam”. Lehet erre azt mondani, ahogyan élek, az a hazám, így is van, azzal a kibővítéssel, hogy eme „életes hazának” vannak bizony földhöz kötött, konkrét elemei is. Mert ahhoz, hogy szép hazám és szép életem legyen, ahhoz szükséges, hogy békét kössek magammal, környezetemmel, őseimmal, saját végességemmel. Na de hát milyen konkrét hazája van egy székelynek, kérdem én, hogy ott egye meg a fene. És ilyenkor jön az, hogy kompenzálunk, hogy kompenzálók, ugyanis az értelmes élethez, önmagunk kiteljesítéséhez az kellene, hogy nem az emberek által állított mesterséges akadályok leküzdésével teljen az életünk...

A haza mellett a vers másik fontos motívuma az Isten, amely egyébként a Második razglednicában is jelen van. A te Istened válla mögé el lehet bújni, mintha kicsit játékos is lenne, semmiképpen sem haragvó Isten, inkább védelmező és jókedvű. A kortárs irodalomban egyre ritkábban találkozunk Vele. Mit gondolsz, mi az oka ennek, és neked miért fontos, hogy benne legyen a verseidben?

Nem vagyok vallásos a szó „templombajáró” értelmében. Elismerem, hogy a vallás egy nagyon hatékony eszköz a boldogság eléréséhez, viszont azt látom, hogy nem ez az én utam Istenhez. Gondolkodtam, most kis vagy nagybetűvel írjam Istent, aztán mégis így lett, pedig Isten nem kívül van, hanem bennem, s magamnak egy részét miért nevezem meg mint kívülálló entitást? Aztán rájöttem, hogy Isten bizony nekem sokszor megjelenik, általában olyankor, mikor nem is várnám, és olyankor tényleg jó elbújni a vállalai mögé. Talán ezért is van benne verseimben: mert életem egy fontos szereplője, aki sokszor elbújik előlem, aztán hirtelen megjelenik, és ilyenkor néha én bújok el előle.

att lesz egy irodalmi szöveg székely. Miért tartod fontosnak, hogy legyen ilyen irodalom?

Kizárólag azért, hogy otthon érezzem magam ezen a téren is. Ugyan tudom, hogy az irodalom állítólag univerzális kéne legyen, de azt is tudom, hogy egy Marquez, egy Borges azért tud egyetemes lenni, mert közben nagyon-nagyon lokális is, műveikben ott van Dél-Amerika szőröstül-bőröstül, a földközelség és egy magasra vagy inkább lényegre törő gondolkodásmód párlata. Egyébként nem véletlen, hogy őket említtem: úgy érzem, hogy Tamási, György Attila, Molnár Vilmos, azaz székely íróink legjava valami nagyon hasonlót művelnek.

Nem érdekel a székely irodalom magyarországi recepciója – mondod korábban. Miért nem?

Mert nem érdekel semmilyen irodalom semmilyen recepciója, ez az irodalomtudósok dolga. Igazából semmilyen recepció nem érdekel, hacsak nem vesszük annak azt, hogy fontos számomra, amikor a verseimet visszaolvasom, azok nekem tetszedjenek.

Beszélgünk a köteted második ciklusáról, a Szükségét végző faluról is. Egy múlt századi családtörténetet olvashatunk: apa, anya, dédszülők, rokonok, odesszai menekültek sorsán keresztül mutatod be családod felmenőinek sorsát. A kötet megjelenése után bővült ez a tematika egyéb ehhez kapcsolódó versekkel, az Irodalmi Jelenen olvashattunk is néhányat. Hogyan született meg az ötlet, hogy felmenőid történetét, ezen keresztül pedig a történelmet, a két világháború közötti időszakot vedd papírra?

Sokat gondolkodtam, hogyan is jellemezhetném leginkább ezt a versvilágot, aztán rájöttem, alakjaim mindig azt teszik, amit tenniük kell, ami szükséges, sokszor nem egyébhez, csak a pusztta megmaradáshoz. Látszólag semmi felemelő nincsen ebben a világban, még akár azt is megkockáztatnám, hogy olyan védte-
lenek a történelemmel szemben, mint József Attila szükségét végző vadállata, és mégis, valahogy tovább megy az élet, annak ellenére, hogy például egyik nagyapámat az oroszok, a másikat a nyilasok ölik meg. Paradox módon ebből az egyéni életekre

ránehezéd történelem „szükségeiből” teremtődik meg mindaz, ami segít engem – és bizonyára rokonaimat, ismerőseimet is –, hogy folytassam azt, ami valamikor réges-régen elkezdődött. Hogy miért írtam meg családom történetét e versekben? Talán ugyanazért, amiért Sütő András annak idején az *Anyám könnyű álmot ígértet*: mert szóltak egyre idősödő szüleim, hogy fiam, írd meg ezeket, amíg élünk, mert utána nem lesz, aki elmondja neked.

Miért versben, és nem regényben gondolkodtál, a vers műfaja miért volt kézenfekvőbb a történetmesélésre?

Írhattam volna én prózában is, csak nem értek hozzá. Emellett úgy tartom, a vers szintén alkalmas arra, hogy egy történet köré épüljön fel, mi több, ki nem állhatom az olyan verseket, amelyekben nincsen semmi egyéb, mint szó és képek, s aztán az olvasó kezdjen velük valamit, ha akar. Szóval a költő annyira lusta vagy tehetségtelen, hogy egy épkezláb mondatot nem ír le, s én, mint olvasó állítsam össze a verset magamnak? Ilyenkor fog el az álomosság, s a kötetet leteszem.

Nem csak egy-egy sors bontakozik ki a versekből, hanem találkozunk például népi gyógyászattal is, az egyik versszereplő Dühüsdoktor Bajkazsigabá megmenti nagymamádat egy betegségből: a dühüből. Mit tudunk még erről a „tudóemberről”, illetve a székely, népi gyógyításról?

Azt, hogy a dühüt, azaz a veszettséget gyógyították az őseink, méghozzá jóval korábbról, mint arra a modern tudomány képes lett volna, a családi legendáriumból tudtam meg. Mikor elkezdtem kérdezősködni arról, hogy kik voltak ezek a gyógyászok, kiderült, hogy egy emberöltővel ezelőtt is éltek olyanok, akik ezt meg tudták csinálni, de az igazán nagy alakok a Küpüs Lázár és a Dühüsdoktor ragadványneviük voltak. Mindketten a falu legvégén vagy azon is túl laktak, és kinézetük alapján inkább koldusnak lehetett nézni őket, életük értelme az volt, hogy a betegeken segítettek, nem tola-kodóan, hanem kizárólag akkor, amikor megkérték rá őket.

A füvek asszonya című vers, amelyet szintén olvashattunk az Irodalmi Jelenen, s a köteted része is, nagymamádról mesél, aki értett a különböző füvek gyógy-

erejéhez. Manapság hogy látod, alkalmaznak hasonló gyógymódot például reuma kezelésére?

Nekem mind az az érzésem, hogy jóval kevesebbet tudunk, mint őseink, illetve sok esetben bedőlünk az iparaggá fejlődött orvostudomány reklámjainak. Hogy csak a saját esetünket említsem: édesanyám régen mesélte volt nekem, hogy nyírfalapít kell tenni az ágyba és a reumás helyre, aztán ő is megfedekezett róla. Nem több mint egy éve, hogy panaszkodott arra, milyen reumás fájdalmai vannak, erre megkérdeztem, miért nem használja a nagyanyám gyógymódját. Nyírfalapít tett az ágyba, és két nap után semmi baja nem volt – édesanyám azt mondta, megfedekezett a gyógymódról, mert az orvosok azt mondták neki, az csupán hókuszpókus, babona.

Mely felmenőd sorsa volt számodra a legmegrendítőbb?

Igazából nehéz választanom, mert az egyiket lelőtték, aztán felakasztották, a másik egy máig nemlétezőnek tartott munkatáborban, Arhangelszkben halt meg, a harmadik fennakadt a szögesdróton, s aztán lekasabolták, a negyediket légnyomás érte, és még folytathatnám. De talán nem is a rangsorolás a fontos, hanem az, hogy ezekről az emberekről megmaradt valami, egy történet, egy mozzanat, amin keresztül beazonosíthatóak, s amin keresztül addig, amíg beszélünk róluk, megmaradnak. Százötven-kétszáz év fölé nem megy a családi legendárium, de ez talán elég ahhoz, hogy a hetedíziglieni utódok mély gyökerekkel rendelkezzenek...

Szinte mindenik vers tragikus kimenetelű, vannak olyan történetetek, amelyek vidámak, és megírásra várnak?

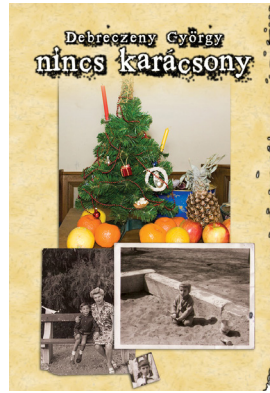
Lehet, hogy lesz egy-két vidámabb is, viszont nálunk a családban általában a tragikus események maradtak meg – ilyen volt az élet akkoriban, alig akadt valaki, aki ágyban, párnák közt halt meg.

Ejtsünk néhány szót a Csiki Székely Krónikával kapcsolatos kutatásaidról is. A tusványosi előadásod óta milyen következtetésekre jutottál, hol tart a kutatás a krónikával kapcsolatban?

A fenti családi hátt terem után nem csoda, hogy elkezdtem foglalkozni a Csíki Székely Krónikával, amely a székelyek őstörténetét mondja el 450 és 1533 között, amikor íródott. Igaz, azt mondták róla, hogy kései hamisítvány, mert sok olyasmit tud, amire a tudomány csak a 18. század közepétől errefelé jött rá. Nos, a krónika fennmaradt 14 másolatának összevetése, másfél év kutatás után elmondhatom: az összes érv, amellyel a krónikát hiteltelenítették, hamis, a krónika tényleg a 16. században íródott. Így az a hatalmas tudás, ami benne van, s ami miatt hamisítványnak kiáltották ki, nem egyéb, mint szilárd bizonyíték a hitelességére. Nos, hogy mit mond a krónika a székelyek történetéről, illetve mit fejtek meg belőle, az számomra is meglepő. Eszerint röviden így néz ki a székelyek története: Attila birodalmának bukása után a székelyek a Duna-delta környékén levő Chigla (ejtsd: Killa) mezőn (Kilia-mezőn) húzzák meg magukat, majd belakják Havasalföldet és Moldvát mint a Bizánci Birodalom katonai segédnépe. Itt egy idő után egy hun-szláv törzsszövetség alakul ki, a krónikában kétszer is említett Radagas nevű székely vezető a bizánci iratokban például mint Ardagast vagy Radogost szerepel. Vidám együttélés lehetett ez, talán ekkortól származnak a radina (gyermeknéző lakoma) és kaláka szavaink, de a kulyak (ököl) szavunk mindenképpen. A magyar honfoglalást is itt érik meg a székelyek, majd lassan, a 10-12. században átjönnek a hegyeken a mai Szászföldre és Székelyföldre. Dióhéjban ennyi, foghatják a fejüket a történészek, mikor e sok sületlenségnek tűnő történet sorozatot elolvassák...

VARGA MELINDA

Milyen a legújabb magyar avantgárd? Miről szól az ima a telefonfülkében? **Debreczeny György** *nincs karácsony* című kötetét **Boldogh Dezső** mutatja be.

Avantgárd karácsony

Hosszúversekkel tarkított, igazi ősvantgárd hangulatú kötet Debreczeny György *nincs karácsonya*. A nyolcvanas évek eleje óta publikáló költő az utóbbi esztendőkből szemlátomást beleerősített, a hallgatás év(tized)ei után folyamatos jelenlétét tapasztalhatjuk. Kevés olyan irodalmi lap létezik, ahol ne hoznák sajátosan ironikus, mindig megújulásra kész műveit, amelyek megszólalásmódja jellegzetesen debreczenys.

A 2011-ben kiadott *Sőt mi több* teljes terjedelmében úgynevezett montázsversekből áll, melyekhez hasonlókat Debreczeny Györgyön kívül más nemigen ír a hazai költészetben. Műfajnak talán (még) nem, de költészettechnikai eljárásnak nyugodtan nevezhetjük a montázsokat, melyek keletkezését így meséli el a szerző egy interjúbán: „fogtam szépen a mások verssorait és építőkockának használva őket megépítettem belőlük valami mást, ami már én vagyok...” E kísérletek, az elődök és kortársak szövegeit próbálgató permutációs eljárások végtelenségig variálható versvilágai egyszerre tűnhetnek teremtő játszadozásnak és avantgárd tiszteletlenségnek. Debreczeny nagyon gyakorlott ebben a stílusban, a legtöbb ilyen típusú, sikerült alkotásának egyedi funkciója van, észrevétlenül válnak debreczenyessé a szövegek, és ez az átalakulás újabb köteteinek egyik nagy titka.

A *nincs karácsony* számos montázsverset tartalmaz, más költők szöveganyagai mellett festészeti kiállítások képcímeit, újsághírek, internetes oldalak kifejezéseit is felhasználja. A 2013-as, mellesleg épp karácsony előtt megjelent könyv mintegy

háromnegyedét azonban már az „originál Debreczenyből átírt saját versek” teszik ki. Érdeemes idézni az első költeményből, és rögtön ott vagyunk egy ironikus poézis közegében, az önmagukat továbbblendítő képek, metaforák lazán összefüggő, mégis a maguk sajátos módján következetesen építkező világában:

*„a kutya a jégpályára ment
én most a sárban korcsolyázom jani bácsi
bukott angyal falja a kéziratpapírról a jeget
felhúszom magam ezzel az órakulccsal
(...)*

*jaj jani bácsi mért gurigázunk
golyóvá összegyűrt kéziratpapírral
bukott angyal falja szívünkről a jeget
hideg van nagyon ebben a fülkében jani bácsi
tegnap lőtték ki vízágyúból a barátomat”*

(ima a telefonfülkében)

Debreczeny Györgynek óriási érzéke van a valóság fonákságainak megfigyelésére, láttatására. Motívumai, átkötései, rengeteg értelmezési lehetőséget kínáló szövegei zökkenőmentesen „átjönnek”. Az olvasónak néha olyan érzése támadhat, hogy szinte csak ürügy a képek avantgárd mozgalmassága. A műfaj azonban illik ehhez a fajta észjáráshoz, a költő hatásosan alkalmazza az expresszionizmus eszköztárát.

Voltaképpen egy húsz-harminc évvel ezelőtti stílus (is) jellemző Debreczenyre, többek közt azért, mert a kötet számos verse a rendszerváltás idején született. Ilyen például a *hódolat a vízbe-fültaknak* című, 1989–90-ben írt, több oldalas poéma. A szerző alkatalig és költészetileg „valahogy bennmaradt a múltban”, és ezen szerencsére különösebben nem is kíván változtatni.

A fülszöveg szerint értéktudatos képvisoleti költészet jellemzi Debreczeny művészetét. A politikai értelmezések felé is gyakran nyitottnak tűnik a versvilág, amely általában inkább a minden rendszer ellen forduló attitűd hangján szól, vagy bújtatva, és az abszurd esztétikum eszközeit használja fel, mint Huszárík a *Szinbád* híres lakoma-jeleneteiben. Debreczenynek is megvan a maga Szinbád-verse, erősen „uniós” áthangolásokkal:

*„Budapesten magyar vagyok
mint norvég királyrákfarak
meleg tejszínes homármártásba
dugott spárgafejekkel
de én nem dugom homokba*

*én úgy megyek Európába
mint erőleves strasbourggi módra
erős vagyok vígan fickándozonek
akár rákkrémmel töltött pisztrángtekeres”*

(Szindbád az Old Firenzében)

A kötet legerősebb darabjaihoz illik a fanyar, gunyoros hangvétel, a kiváló képi megjelenítő technika, a kellemes agypörgető játék és a groteszk líraiság:

*„s rózsaszín tranzitárgy volt csak
ez a kezemben szorongatott
virágzó vadgesztenyefa”*

(6 sor neked)

*„a mézeskalácsszív tükrében
megjelenik a mindenség tündére*

*s lassan nagyon lassan
helyére illeszttem kitépelt szívemet”*

(felszáll az ének)

A könyv négy ciklusát elválasztó hosszúversek laza asszociatív technikával készültek, avantgárdnak mondható darabok, amelyek időnként József Attila *Szabad-ötletek jegyzéke* című művét idézik. Közülük talán a már említett *hódolat a vízbefűltaknak* a legsodróbb, legolvashatóbb. Ma sem tekinthető avítottak a több mint húsz évvel ezelőtti megszólalásmód:

*„tudod szerettem volna gazdag lelki életet élni
összeházasodni bárkivel
de úgy hogy én vagyok a pap”
(...)*

„szídtad a magyar népköztársaságot
gyurikám
nem láttad valahol a protézisemet
kiokádtam kommunizmustól részegen” (...)

„ki öntötte le a habostortát savas esővel
ki dugott kézigránátot
a gyerekkori hócipőmbé”

(hódolat a vízbefúltaknak)

Előfordulnak ebben a költeményben teljesen Kassákra vagy korabeli követőire emlékeztető sorok is: „arcunkon tovadübörögnek a begőzölt gőzborotvák”. Költőileg viszont erőtlen, fölös motívum-variáció a nagy elődöt megidéző egyik vers, különösen a befejezése:

„a ló kehes lesz
a madarakat leölik
most kassák lajosra gondolok
s nikkkel számovárunk fölött
elrepül a fejünk”

(Kassák Lajosra gondolok)

Kevésbé illik a kötet egyenletesen magas színvonalához a *Játék* című darab, vagy egy-két, Debreczeny költészetében töltelékként sem helyénvaló sor, mint a „gombolkozom, tehát vagyok”. És akad néhány fásasztóvá, „túl-montázsolttá” váló, abszurdnak szánt, de inkább önisméltésbe fulladó vers, versrészlet is (például a *west-balkán*, az *elméletileg a recepción*). Talán a szerző is érzi ezt, mivel a kötet vége felé egyre letisztultabb, kitűnő darabokat olvashatunk a Távol-Kelet, a zen és az ettől a témakörtől egyáltalán nem idegen, talányos, abszurd neodadaizmus szellemében. A *nincs karácsony* egészét tekintve nagyon erős válogatás, szerethető és többszintű olvasmányélményt nyújtó költészet, egy irodalmunkban mind jelentősebbé váló életmű ajándéka az olvasóknak.

Krasznahorkai László *Megy a világ* című esszé- és novelláskötetét érzelmi és szellemi hullámváz jellemzi. Az értelemkábító körmondatokból keserűség árad, hiányzik belőlük a kegyelem. **Mosonyi Kata** írása.

Pokolra csavart pupilla, hetvenkilenc üres bekezdés

Az idén megjelent *Megy a világ* című Krasznahorkai-kötetről helyesen állapítja meg Lengyel Imre Zsolt: „Az életmű egy félárnyékban maradt szálát göngyölti fel; a pálya nagy fordulatáig jutunk vissza”. Addig, amikor feltűntek „az autonóm regényvilágok alkotásáról lemondó szövegek, Az urgai fogoly (1992), A Théseus-általános (1993), melyeket a kritika túlzottan direktnek és didaktikusnak talált.” (<http://magyar-narancs.hu/konyv/ember-alatti-es-emberfolotti-84420>) A 90-es években fölvetődött a szerző irodalomból való kihátrálása, ám Krasznahorkai azóta számos könyvvel igazolta ironikus állítását: „Amit művelek, az bizony, sajnós, irodalom”.

A Krasznahorkai-prózában a világszemlélet látszólag változatlan: a megváltásra irányuló vágy állandósul, feszültségben tartva a jelen kor szemlélőjét. „*Anti-metafizikájából*” (Földényi F. László kifejezése) csak villanásnyi időre van kilépés, korábban a japán kolostorkert édeni varázsa biztosított ebből kiutat (*Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó*). Az új kötetben pedig akkor tudunk ettől a nyomasztó szemlélettől elszakadni, amikor Gagarin az űrből megpillantja a földet, s a paradicsomi lét lehetősége csillan fel előtte. Mindkét esetben úrrá lesz e tünékeny képzetten a pokoli földi gépezet.

A *Megy a világban* újra didaktikussá válik a mondanivaló, annak ellenére, hogy a műfaj, a szerkezet, legfőképp a narráció és a történetelmondás rejteni igyekszik ezt a szándékot.

A kötet első része meditáció, monológ, vallomás – valójában létfaggató, ideologikus esszék, a rövid történetek csak díszletek. A második rész novelláiban már jóval több a fikciós mese, ám aránytalanul hosszúak az eszme-futtatások. A levél- és napló-forma a megszólaló szellemi-lelki lemeztelenítését kísérli meg. Ugyanakkor a változatos narráció igyekszik elterelni a figyelmet a szövegekben megbújó szerzői énről. A kötet szerkezetét látványosan eltávolító gesztussal az első oldalon megjelenő „Ő” tartja egybe, aki a három egységben beszél, elbeszél, elköszön, de ez a harmadik személyű megszólalás gyakran átcsap egyes szám első személybe, az áthallás pedig végig érzékelhető.

A *Megy a világ* szövegei összetetten vallanak a szerzői én el-
lentmondásos életérzéseiről, menekülési vágyáról. Klasszikus, vérbeli, csattanós befejezésű novella igazából csak a Számla. Kiváló hangulatfestése, helyszínrajza, az abszurd kézzelfogható megjelenítése révén emelkedik ki az indiai történet, a *Csepp víz*. A legjobb nyelvi leleményt is itt találjuk: „*az abnormálist legalább hárommillió ember normálisként éli*”, vagy „*a szennynek ez a fokozhatatlan inkarnációja*” jellemzi a Gangesz-parti várost.

Az esszék és novellák szerzőjét az emberi gondolkodás szűkössége nyomasztja. Krasznahorkai mindenben az ideálisat, a tökéleteset keresi, s azt az ősi kultúrákban, mindenekelőtt Japánban véli megtalálni. Szerinte „*Minden emberi társadalom elviselhetetlen, amelyik nem magas erkölcsi és esztétikai eszmények szerint létezik, tehát a miénk is.*” (*Nem kérdez, nem válaszol*) Talán épp ezért jellemezheti a kötetet az érzelmi és szellemi hullámlás. A vágyott ideák, melyeket – a szerző szerint – az európai ember már rég elfeledett vagy megvet, hol emlékként tevődnek át „*a szívtelen és józan, jéghideg messzeségbe*”, hol a felismerés vakító fényébe kerülnek (*Az a Gagarin*). A róluk való elmélkedések zavarba ejtően sokszínűek, így eshet meg, hogy egyaránt törvényadóvá válhat Buddha, Herakleitosz és Jézus. Az emberi világ bonyolultsága látán az értelem kényszeresen önnön határaiba ütközik, végtelenség-re törekvése (a *hübrisz* okán is) csődöt mondhat.

A kötet alapkoncepcióját, tematikáját és tónusát az egzisztencialistákra jellemző létmagány is befolyásolja. Innen időnként elmozdul a kötet a Pilinszky-féle evangéliumi esztétika irányába, mely szerint az evangélium „*[a]z emberi drámának vagy*

a földön történő rettenetes, képtelennek látszó dolgoknak [...] az egyetlen valóságos megoldása és tündöklő értelmezése”.
(Hankovszky Tamás: *Képzelet és metafizika*)

Krasznahorkai művészetére Kafka, Beckett és Pilinszky is nagy hatással volt, legfőképp az értékvesztés, az irodalom bomlási folyamatának, az emberi lét abszurditásának ábrázolása terén. Ez a kötet ennek lenyomata is, a kezdő esszétől, a létből való meneküléstől (*Bolyongás állva*) az utolsó monológig (*Nem kell innen semmi*), s köztük régi-újként *A Théseus-általános*.

„*Embernek lenni annyi, mint poklokra csavart pupillával nézni*” – ezzel a pilinszkys szemlélettel járja körül Krasznahorkai a létkérdéseket, meg nem szűnő kétségbeeséssel keresve a választ arra, miért torzó az ember, s mi a rendeltetése a végtelennek tűnő univerzumban. Állandósult belső zavarral és tanácstalansággal szembesíti az olvasóban is a beteljesülés reményét (*Legkésőbb Torinóban*) a megsemmisülés fenyegetésével (*Megy a világ előre*).

„*Könyveim természetes atmoszférája a nyugtalanság*”, vallotta a szerző 2012-es interjúkötetében. A nyugtalanságot az ember léthelyzete miatti aggodás gerjeszti, beleértve az önmagunk miatti kétségbeesést is. Ez utóbbi eluralja a kötetet. Az idén 200 éve született dán filozófus, S. Kierkegaard szerint a kétségbeesés az ember „*halálos betegsége*”, ezt igazolja Krasznahorkai *Az a Gagarin* című novellája is.

Prózapoétikailag a kötet jellegzetesen krasznahorkais, kedvelt prózatechnikája: a végtelenített mondat. A lényeg körmönfont körüljárása azonban helyenként funkcióját veszti, értelemkábító szövegbravúrrá válik (*Száz ember összesen*). Gyórfy Ákos egymondatos esszéje, stílusjátéka éppen ezt karikírozza (<http://www.litera.hu/hirek/nem-itt-nem-nekunk>). Krasznahorkai az interjúkötetben azt állította, hogy ő megelegedett volna egy egyszerű mondattal, ha abban fel tudta volna mutatni a világlényegét. Minden bizonnyal ez a feloldhatatlan feszültség is életművének mozgója. Kérdés, képes-e ezen változtatni a jövőben.

Nincs más megoldás, mint megteremteni „*e vadonatúj korszakhoz*”, a „*végidőhöz*” egy „*vadonatúj nyelvet*”, vadonatúj

formát, vagy más írói leleménnyel áthidalni a problémát. Ennek nem túl eredeti szemléltetése a 79 bekezdés fehér lapokon kísérlete (*Az isztambuli hattyú, az alexandriai görög költő, K. Kavafisz emlékére*). A kétségbeesésen túl, az esztétikát meghaladva a fehér lapok legkevésbé jelenthetnek hibaforrást, legfeljebb eltöprenghetünk azon, hogy irónia, önirónia vagy a tökéletesség, a szentség elérhetőségére tett reményteli utalás-e ez Krasznahorkaitól.

Nem tekinthető dicséretes szerzői invenciónak az sem, hogy a mondandó leválik a történet testéről, hogy azután tanító jelleggel gondolatilag, eszmeileg megtámogassa. Gyakran még tipológiai is ez történik, mint például a *Legkésőbb Torinóban* című írásban. A *Megy a világban* néhol aránytalanul sok az erkölcsi imperatívusz az esztétikai rovására.

A kötet szövegeit egyébként egy „*megfékezhetetlen szándék, a világ tengelyének*” megfigyelése vezérli, olyannyira, hogy a szerző önvallomása szerint „*ez tette tönkre egész életére*”. Megfigyelhető, hogy a gazdag szakrális szókészletből most kimarad a kegyelem. Az 1986-os *Kegyelmi viszonyok* című elbeszélés-kötetnek még ez állt a középpontjában. A *Megy a világ* írásai inkább a létbizonytalanságról, az ember önsors-rombolásáról, az elháríthatatlan pusztulásról, a reményvesztettségéből fakadó kétségbeesésről árulkodnak, mint a tágabb univerzumra tekintő, reményteli jövőképről.

Ennek ellentmond a szerzői én kötetzáró monológja, mely tematikailag visszakapcsol a könyv elejéhez: „*Én itt hagynék mindent*” – paradox módon ebben az esetben a gyönyörűnek rajzolt földet. Ennek okát így foglalja össze a szerző: „*belenéztem abba, ami jön, és nem kell innen semmi*”. Krasznahorkai ezzel a befejezéssel *Az ellenállás melankóliájából* ismert Valuska-féle „*csodaszép univerzumra*” tesz utalást, mely rejtett üzenet a beavatott olvasónak. Kerek egészé így válik a részleteiben egyetlen, ambivalens kötet, melynek valódi értékét a szövegek összessége adja.

Sántha Attila *Razglednicák* című verseskötete olyan, mint egy szomorú, régi történet, amelyet nagyapánk mesél el nekünk a családi fényképalbumot mutogatva. Orosz fogság, munkatábor, székely családtörténet és falusi legendárium – **Varga Melinda** írása egy vékony, megrázó, fontos kötetről.

Székely razglednicák

Sántha Attila legújabb, *Razglednicák* című verseskötete (Erdélyi Híradó Kiadó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár, 2013) több szempontból meglepi az olvasót. Míg a 2004-ben, az Ulpius-ház gondozásában megjelent *Kemál és Amál* a nyelvi játéokra, a humorra, a meghökkentésre, a polgárpukkasztásra helyezte a hangsúlyt, az új könyv inkább elgondolkodtat, szomorkás hangulatba ringat. Aki ízes székely humorra, erotikával fűszerezett költői képekre, botrányos témára vágyott, már a nyitó *Első razglednica* elolvasása után becsukhatja a kötetet. Sántha Attila ezúttal főként a két világháború tragédiáit eleveníti fel friss, vékonyka, csupán huszonhat verset számláló kötetében.

A könyv két ciklusra tagolódik: a *Razglednicákra* és *A szükségét végző falura*. Az elsőben kilenc vers olvasható, amelyekben a lírai én (aki egyébként a költő nagyapja) az orosz fogságra, az arhangelszki munkatáborra emlékszik vissza. Sántha a Radnóti-razglednicák hangulatát idézve teszi érzékletessé az orosz láger embertelen körülményeit megelevenítő képeket. Az első ciklus verseiben föllelhető József Attila-, Juhász Gyula-, Dante-, Dsida Jenő- és Ady-utalások sem esetlegesek. A költő e nagy elődök egy-egy verssorát ragadja ki és gondolja tovább.

Az alapszituáció, hogy a költő képeslapokat ír otthon várakozó kedvesének:

*„Tudod, kedves, ma egyedül a semmi
van egy vonaton, mely a setét
jövőbe úgy hatol...”*

*mint kés a vajba, vagy mint
térbe régen a garázs
(mely állt ugyan) az udvaron.”*

Az első versből József Attila közismert sora – *Visz a vonat, megyek utánad* – köszön vissza, de Sánthánál nem a megnyugvást, a puha ágyat, ételt és meleg fürdővizet jelentő otthon várja a versbeszélőt, hanem az ismeretlen, amely nem kecsegtet semmi jóval. „*A vonat visz, hogy merre, nem tudom*” – olvashatjuk.

A *Második razglednica* a hazát, a szerelmet és az Istent helyezi a középpontba, és az utolsó versszak tömörsége teszi igazán erőteljessé:

*„Illatod néha a szélbe belekap,
és húzna is át a határon –
ilyenkor kapaszkodok, az Isten háta
mögül nézem hazámat”.*

A költő Istene mintha egy gyereklelkű felnőtt lenne, aki vigyáz az emberiségre.

A harmadik, negyedik és ötödik vers a fájdalmas beletörődés lírája. A tábor monoton, semmi változást nem hozó napjait a kihagyásos szerkezet, a leegyszerűsített nyelv érzékelteti:

*„Ébresztő, reggeli, munka, ebéd,
munka, vacsora, vége,
agyam, sem szívem jár az égbe,
a szerelmet nem ismerem”.*

Aztán a Juhász Gyula-sort megidéző következő versben („*Bar-nasága hogy milyen volt, / csak én tudom s az állam*”) egy hasonló sorsú lánnyal, az ő eperizével, tejillatával vigasztalódik a megszólaló.

Az *Ötödik razglednica* első sora Dante *Isteni színjátéká-*nak kezdetével játszik el: „*Túl az ember féletén*”, s ez egyben vízvonal is a szerelmes és közéleti versek között. Az utóbbi vonalat erősítve a hatodik, hetedik, nyolcadik és kilencedik költemény a hazát, a székely-magyar nyelvet járja körül, akár

székely közéleti lírának is nevezhetnénk – ilyen értelemben Sántha műfajteremtő.

*„S miközben a munkatábor rácsos egét
véresre duzzadt szemmel néztem,
jönnek-e végre az angolok vagy az Isten,
fészket vert egy gondolat bennem:
mi lenne, ha átlopnám a vasakon a nyelvet,
az én székely-magyar nyelvem,
röpködjön a tábor felett, teremtsen
szivárványt a hegyekbe fel,
hidat arra, hol hazám sincsen”.*

A második ciklus tematikában, stílusban és formai megoldásokban is jelentősen eltér az elsőtől: 20. századi magántörténelmet, családtörténetet olvashatunk. A költői képeket nélkülöző, tömör sorstörténet apáról, nagyszülőkről, dédszülekről, odesszai menekültekről, szibériai éjszakáról, egy kis székely faluról, Csernátonról, a két világháború és az azt követő időszak tragédiáiról szól. A versek epikus jellege annyira erős, hogy akár prózai szövegek is lehetnének:

*„Röviden: jóízű ember volt,
ezért nem is vitte sokra,
téli estéken mesét és éneket
álmodott, nyugosztalja,
az isten nyugosztalja”.*

Már a ciklus első darabjában ízes, veretes székely nyelv szólal meg, s az elbeszélő jelleg miatt hatásosabb, mint a kötet első felében föl-fölbukkanó kifejezések (*feljededek, ejsze, setét* stb.), amelyek a forma, a rímek miatt nem annyira föltűnőek. A székely észjárás, nyelv az, amit egyébként a költő korábbi versesköteteiből továbbvisz, s amely ezeknek a verseknek az egyediségét megteremti.

A költő nagyapja végigharcolta a két világháborút, a másodikban a bakaruha már lötyögött a testén, a frontról hazaküldött fotókon úgy festett, mint egy pehelysúlyú thai-bokszoló. Az orosz fogságban veszett oda, három gyereket hagyva maga után. A nagymamát, aki ereje teljében volt, csupán negyvenhárom éves, az angol bombázások adták vissza az Istennek, s amikor „bombázták a szükségét végző falut”, valószínűleg nem ő volt

az egyetlen nő, akire nem tudott férje vigyázni. A *Rákosijános nagyapám* című versből kiderül, hogy ez a felmenő is tragikusan végezte, a nyilasok egyik falubelijét kényszerítették, hogy lelője, majd testét felakasztották egy út menti fára.

A *Rákosizsigmond dédapám* című versben szereplő ős története visz legmesszebb vissza az időben. A költő konkrét életrajzot ad az olvasónak, amelyből kiderül, hogy dédapja 1868-ban született, primor (székely főnemesi) családban. Nemcsak ő, hanem Dénes és János fia is odavesznek a háborúban.

A női felmenők valamivel jobban jártak, így *Lukácsmária dédanya*, aki mellesleg a gyógyfüvekhez, a népi gyógyításhoz és a ráolvasáshoz is értett. Ő nem halt meg, de élete végéig lelkiismeret-furdalás kínozza. A róla szóló vers a balladák hangulatát idézi, az asszonynak azért kell bűnhődnie, azért veszíti el a háborúban férjét és fiát, mert vasárnap süti meg nekik a kenyeret, amellyel elindulnak a hadba.

A költő a családfa megrajzolása mellett kicsiben bemutatja a székely történelmet, és a falu néhány emlékezetes alakjáról is említést tesz. Találkozhatunk odesszai ukrán menekültekkel, akik aranygyűrűt ajánlanak fel kenyérért, hogy élelmük kitartson az egy napi járásra lévő Brassóig. A *Szibir éjszakában* a hadifogságba került falubeli kellemes élményét meséli el, amikor mínusz ötven fokban egy házba bekopogván székelyek nyitnak neki ajtót. Egyébként ez a kötet legvidámabb darabja.

A *Dühösdoktor Bajkazsigabá* című vers a falu gyógyítójáról szól, aki halálos betegségből, rontásból is képes kikúrálni embereket. Annak, aki nem ismeri a székely nyelvjárást, igénybe kell vennie némi segítséget, amíg megéri a *dühü* vagy a *dühübogár* kifejezéseket, de megéri az utánajárást a vers.

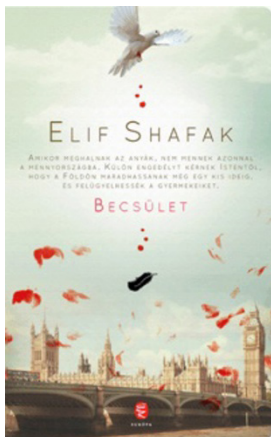
Időben hozzánk legközelebb *A frontharcosok zászlaja* áll, amely a kötet záródarabja is egyben.

„Pontosan hatvan éve,
hogy szabadon bezártam magam
és kivételesen nem az ugyancsak
'53-ban bekövetkezett
házasságára gondolt”

Az asszony, a költő édesanyja meséli mindezt, aki a csernátони frontharcosok kétszer háromméteres zászlóját rejtegette a kommunizmusban a „Kérdezők” elől. A rendszerváltás után a zászlónak már nem volt akkora értéke, az egyházközösség sem köszönte meg, hogy visszaadta nekik az immár múzeumi értékű tárgyat.

Sántha Attila verseskötete olyan, mint egy szomorú, régi történet, amelyet nagyapánk mesél el nekünk a családi fényképalbumot mutogatva, ugyanakkor természetesen zárul, akár egy kedélyes nyáresti beszélgetés egy székely kisfaluban, ahol esti harangszó szól, és vacsorához ülnek a beszélgetők.

Egyetlen dolgot kifogásolhatunk csak Sántha Attila új könyve kapcsán: túl kevés ez a huszonhat vers. Szívesen olvasnánk még a *Szükségét végző falu* ciklus egyéb történeteit is. Ez a lírai magántörténelem tartogat még egyéb érdekességeket is a ma olvasójának.

Elif Shafak *Becsület* című regényét Man Ázsiai Irodalom Díjra jelölték. Bár a lebilincselő olvasmány mélyen hallgat a kurd–török konfliktusról, sokrétűen mutatja be a Londonban élő bevándorlók életét. **Szócs Henriette** írása.

Kurdnak lenni más hazákban

Elif Shafak író nő emigráns török szülők gyermeke, Strasbourgban született, Madridban, Londonban nőtt fel, élt Isztambulban, Bostonban, Michiganban, Arizonában. Könyveit angolul írja, valódi „*léggyökeres növény*”, személyesen megtapasztalta, milyen, amikor a bevándorlókat „*elragadta egy hatalmas hullám, amelyből nem tudtak kiszabadulni, váratlanul érte őket, és messzire vetette természetes környezetüktől*”. 2013-ban magyarul megjelent regénye, a *Becsület* bemutatja a 21. századi növekvő rasszizmust, az emigránsokat érő napi atrocitásokat – a lányok zaklatását, a boltok feltörését, az árusok terrorizálását –, melyek ellen az angol társadalom csak látszatintézkedéseket tett.

Regényének eredeti címe *Iskender*, így hívják a főszereplőt. A név jelentése becsület. A török és a kurd nyelvben „*a férfinevek mindig bátorságot, erőt, tudást sugallnak, a női nevek viszont kecses eleganciát tükröztek, mint a törékeny vázák*”. A történet összes szereplője ennek megfelelően kap nevet, Iskender anyjának ezzel a sorsát is meghatározzák, ő lesz a rózsaszín végzet, Pembe Kader.

Iskender Toprak kurd bevándorlóként él Londonban. A kurd ázsiai népcsoport, közülük legtöbben jelenleg Irán, Irak, Szíria és Törökország területén élnek. Törökországban számuk tizenegy-tizenötmillióra tehető, a nyugat-európai török bevándorlók nagy része valójában kurd. Részt vettek az első világháborúban,

a sèvres-i békeszerződés 1920-ban nemzetközileg elismerte a kurd népnek az autonómiához és a függetlenséghez való jogát. De ennek megvalósítása – az Irak északi részén néhány éve létrejött önálló kurd tartományt leszámítva – álom maradt.

A közelmúltig tilos volt a kurd nyelv használata Törökországban, sőt a világ egyik legrégebbi egyetemén, Gaziantepben jelenleg is csak török nyelven folyik az oktatás. Mindez éles konfliktusokhoz vezet a két nép között, véres harcokkal, áldozatokkal. A kurdok szabadságharcukat vívják, míg a törökök terrorcselekményeket szenvednek el. Elif Shafak mindezt „elfelejti” megemlíteni, ezért a csodálatosan szőtt, minden darabkájában pontosan illeszkedő történet hitelét veszti. Pembe és Jamila nem önszántából tanul törökül, egyszerűen nincs más lehetősége. A regényben emlegetett csempészek bizonyára a hegyekben rejtőzködő PKK (Kurd Munkáspárt) harcosai. Ez a rengeteg apró, elhallgatott, hiányzó háttéranyag feszültséget teremthetett volna a történetben, és könnyebbé tette volna a megértést az olvasó számára.

A mű központi témája, ahogyan a cím is meghatározza, a becsület. *„A becsületét vesztt férfi halott férfi. Sőt rosszabb, mintha halott lenne. Mert onnantól kezdve nem járhat az utcán emelt fővel, szemét a járdakőre kell szegeznie. Saját kukájában, szégyenével körülvéve tölti a hátralevő életét, és összeaszik, kiszárad, mint a víz nélkül maradt gyümölcs”* – olvashatjuk a regényben. Azonban a kurd férfi becsületét nem saját tettei határozzák meg, hanem felesége, lányai, nővérei, húgai viselkedése. Nem saját cselekedetei hoznak szégyent rá, hanem nőnemű családtagjainak életvitele. Hiába nevelkedik a fősze-replő, Iskender Londonban, mégis a hagyományos kurd normák határozzák meg életét. Ugyan lelkileg összetörik családja szét-hullásával, de a külvilág szemében nem apja cselekedetei miatt szégyenül meg. Nem számít, hogy a családfő szerencsejátékot játszik, adósságokba keveredik, elveszti munkáját, elhagyja feleségét és gyermekeit egy sztriptízáncosnő miatt, házasság nélkül együtt él vele, a konzervatív szokásoknak ellentmondóan kiszolgálja, nem törődik gyermekeivel és hivatalosan még csak el sem válik Pembétől. Iskendert csupán anyja új barátja zavarja, hogy miatta megszólja őket a közösség, kiközösítetté válnak. Pedig Pembét az élet kényszeríti rá a változásra, kénytelen munkát vállalni, hogy eltarthassa három gyermekét. A fodrászkodással

kitágul a világ, vágyik egy férfi szeretetére, gyengédségére, hiszen addigi élete során nem volt része benne, anyja állandóan ütötte-vágta, ahol érte.

Iskender egy véletlennek köszönhetően rádöbben arra, hogy anyja titokban egy férfivel találkozik. A kurd fiú mindenekfelett szereti anyját, Pembe is bálványozza elsőszülött fiúgyermekét, szultánomnak szólítja. A fiú mindössze tizenhat éves, azonban a jelenlegi helyzetben ő a családfő, akinek meg kell oldania a problémát. A mélységes szeretet, a gyermeki lét és az európai normák miatt Iskendert kétségek gyötrik, megpróbál kibújni a feladat alól. Apja azonban sunyin elhárítja a problémát, pedig egy hivatalos válással felszabadíthatná Pembét. Nagybátyja, Tariq, bosszúállásra biztatja unokaöccsét, majd mikor Iskender elköveti a gyilkosságot, kibújik a felelősség alól. Szónok, a helyi radikális iszlám mozgalom feje szintén támogatja a megtorlást, arra hivatkozva, hogy a külföldön felnőtt fiúknak a szülők helyett a vallás előírásaira kell hallgatniuk.

Shafak kiválóan ábrázolja és megérteti olvasójával, hogy Iskender Topraknak valójában nincs választása, mindenképpen megszegyenül. Ha nem követi el a gyilkosságot, akkor a régi közössége, a kurdok körében válik kizsáoltá, ha pedig megöli anyját, azt a tízparancsolatban hívő angolok nem bocsátják meg neki.

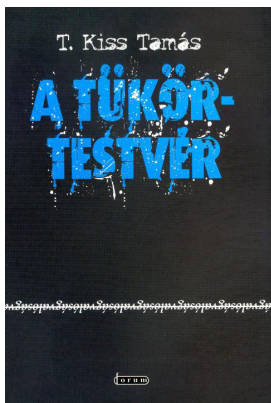
A három Toprak gyermek sorsában felvázolja a bevándorlók lehetséges reakcióit az őket ért sérelmekre. Esma, az egyetlen lány, természetesen feministává válik. Yunus, a legkisebb fiú az akkoriban feléledő punk mozgalom tagja lesz. Ez a szál, a korszakot leíró, közhangulatot bemutató sztorizgatás később a történet elengedhetetlen részévé válik. Iskendert, a férfit, az iszlám radikalizmus érinti meg.

A regény szövege sodró lendületű, magával ragadja az olvasót. Shafak mondatszövése egyszerű, kivéve a keleties, arab, török beszédmódra jellemző hasonlatokat, képeket. A kiadót és a fordítót dicséri, hogy a megértést nehezítő török szavakat lábjegyzetben magyarázza. Az író kezdőmondatai tömörségükkel zseniálisak: „*Anyám kétszer halt meg*”. Érdemes figyelni a fejezetcímekekre, és elgondolkodni rajtuk.

A *Becsület*ből sem hiányoznak Shafak kedvencei, a dzsinnek. Misztikumban is bővelkedik a regény, emlékeztetve a szerző korábbi, *Szerelem* és *A város tükrői* című művére. Találkozunk vénekkkel, varázslással, egy nagy barna pizstráנגgal, és mellékarakterként Elif Shafak szerepeltet egy bölcsét, tanítót, Zeeshant, az ő szájába adja a történet tanulságát: „Az élet olyan, mint egy hőlégballon. Döntsd el, hogy felfelé akarsz szállni vagy lefelé!”

Elif Shafak csodálatos mesélő, *Becsület* című regényét Man Ázsiai Irodalom Díjra jelölték. Történetei magával ragadják az olvasót, kiválóan ötvözi a modernséget a török hagyományokkal, nem csupán írástechnikájában, hanem a történelmi tények elhallgatásában is. Miután az olvasó kikerült az elbeszélő bűvköréből, nem árt, ha az olvasottakat némileg kiegészíti, hogy teljes képet kapjon a valóságról.

T. Kiss Tamás *A tükörtestvér* című díjnyertes kisregénye a Magyarokanizsa és Szeged között ingázó főhős mindennapjain keresztül mutatja be generációjának legfontosabb problémáit. **Tinkó Máté** értékelte a könyvet.

Tükrös felületek, felületes tükrök

T. Kiss Tamás *A tükörtestvér* című kisregényét, amely az újvidéki Forum Könyvkiadó regénypályázatának díjnyerteseként 2013-ban jelent meg, még mindig a kifejezés jó értelmében vett felhajtás övezi. Ezt bizonyítja a néhány hónapja lezajlott, számos vajdasági települést érintő könyvbemutató körút is, illetve hogy a könyv a harmadik kiadásnál tart. A beszámolókból leszűrhető, hogy a regény fő érdemének a kritikusok a generációs jelleget, valamint a vajdasági és a magyarországi kultúra következetesen elkülöníthető nyelvhasználatát tartják.

A cselekmény középpontjában egy, a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és médiatudomány Szakán tanuló fiatalember áll, aki előtt egy csapásra kinyílik a világ azzal a döntéssel, hogy Magyarokanizsáról Szegedre kerül. A két milió első pillantásra jelentősen különbözik egymástól, a vajdasági otthont a szerző több alkalommal is meglehetősen misztikusan a Csönd Városaként jellemzi, ám a történetben előrehaladva egyre több hasonlóság is feltárul. „*Nem különbözik ez a hely egyetlen nagyvárostól se, csak itt eggyel több lakatot tesznek a szájakra, higgyed el nekem*” – olvashatjuk a főhős nagymamájától.

A kettős gondolkodás állandó hullámmása határozza meg a regény felépítését. Ez alakítja ki a főhős identitását, aki a címben megjelölt tükörnek szinte végig nagy jelentőséget tulajdonít. Ide kapcsolható a Tisza is, amely – mint tükröző felület és mint a településeket összekötő természeti közeg – visszatérő motívuma

a regénynek. Ahogy a városi terek, úgy a folyó is mitizálódik, a főhőst a múlt és a jövő elutasítására készíti, és a jelent helyezi a tudat előterébe: „Hisz a helyszín ugyanaz, a Tisza egyszerre létezik mindkét helyen, Szegeden és Kanizsán is. A folyó teszi egyé a kettőt azzal, hogy egy időben van két helyen. (...) A folyása egyfajta illúzió. A helyhezköttetés illúziója”.

Megalapozott tudás híján leginkább álfilozófiai monológokkal, illetve barátokkal folytatott, csélcsap párbeszédekkel találkozunk, de szerencsére ez még szerethetőbbé teszi, még közelebb hozza az olvasóhoz a személyes történeteket. Hiszen a felszíni csevegések mögött ott húzódik a 80-as évek végén született, egyazon generációba tartozó fiatalok kiábrándultság-tapasztalata, amely talán már szüleik attitűdjéből is eredeztethető. „Szüleim egyből észre lehetett venni, hogy már régen kivesszett belőlük az egyéniség minden formája, és minden energiájukat és pénzüket a gyerekiük érvényesülési hadjáratába fektették, ők maguk pedig szépen lassan elhalványultak, akár a hajdani Underground felírat a kanizsai óvoda lejtője mellől.”

Amit pedig most látunk, az olykor túl nyers és gyakran pózszerű, a droghasználat a fiatalok körében üres élvhajhászásba torkollik, mégpedig úgy, hogy általában nem teremti meg az elbeszélő saját, stabilnak mondható etikai álláspontját. Ahol ez mégis megtörténik, ott jól kivethetően működésbe lép a címben is feltüntetett *Tükörtestvér* figurája: „Az csak egy dolog volt, hogy szerettem a könnyű drogokat, a csajokat meg az eszeveszett, tébolyult, fékezhetetlen, mocskos, állatiaskodó, perverz és aberrált bulikat. Ez a korral jár, vagy nem is tudom. De az énem másik oldalán ott volt a gondolkodó, folyton válaszokat kereső, mindig kíváncsi, eltitkolt ikertestvérem. Ő pedig sokszor kihúzott a szarból”.

A főhős skizoid betegségének érzékeltetése többnyire izgalmas. A kötet elején meglebegtetett mentális zavar azonban a továbbiakban elsikkad. Túl könnyen engedi a szerző, hogy a kaotikus érzések egybeolvadjanak a fű hatása alatt tapasztalt flash-élményekkel.

Minden regényfejezet egy idézettel nyit, és már maga a hivatkozási bázis tünetszerű: utal annak a hagyománynak a sokrétűségére, amely a szerzőt körülveszi. Így kerülhetnek egy platformra eltérő korok filozófusai, író, költő, vallási vezető, zenész, filmrendező és mesehős. A globalizáció kultúrájáról van szó, mely a

rádió és még inkább a világháló médiuma által közvetíti, pontosabb kifejezéssel ontja magából az információkat. *„Ott álltam a temérdek számítógép előtt, és csak néztem a rengeteg internetező emberkét. Nagyjából két másodpercre kellett eltelnie, hogy rájöjjenek, miért is vagyok itt, és további kettőnek, hogy leessen, mennyire felesleges könyvek után keresgélnem, amikor itt van előttem az internet. (...) Ugyanaz az internet, amelyikért ki sem kellett volna mozdulnom a koliból. Nevethetnékem támadt.”*

Az internet felkínálta, gyorsan megtekinthető és széles tudáshorizont alapvetően hasznos dolog, ám a virtuális szabadság a kötelezettségek alól való felszabadulás lehetőségét is sajátos (és sajnálatos) módon magában foglalja. Az intézményes keretek fizikai (vagyis az oktatás tényleges) terének mítosza szertefoszlóban van, míg maga a virtuális tér kissé aránytalanul felértékelődik. A képzés eredményességébe vetett hit eleve a cinizmus tárgyává válik, ahogy arra az elbeszélő egy középiskolai jelenet felemlegetésével utal. Ezt követően túlbuzgó osztálytársát saját barátai alázzák meg, uzsonnájába beleköpnék. *„Arra az órára én is megtanultam a verset, de nem mertem felemelni a kezem, mert vele ellentétben én pontosan tudtam, hogy mi lesz annak a következménye. Akkoriban úgy gondoltam, hogy kénytelenek vagyunk beállni a tömegbe az érvényesülés érdekében, és muszáj egy emberként zúdítani a szart a gyengékre, különben téged is kitúrnak.”*

A szerző – talán túlságosan is tüntetően – rendre áthúzza a szövegben előforduló valóság kifejezést. Úgy tűnik, a nagy szavak – és még inkább az általuk kifejezett, túláradó érzések – elvesztették tétjüket és hitelüket. Az elbeszélő elég esetleges és hatáskeltő módon – tudatának módosult állapotában – a nyelvet nevezi meg a valóság birtoklásának akadályaként. *„A nyelv meggátol abban, hogy kifejezhessd a valóságot, vagy hogy megmagyarázz magadnak mindent, amit például a születésed előtt még tudtál.”* Aztán ennek jól láthatóan mégis ellentmond, mikor elszánja magát, hogy fóbiáit följegyezgesse naplójába, azaz éppen hogy nyelviséggel ruházza fel a gondolatokat. *„Nevet akartam adni az összes félelmemnek azért, hogy uralkodni tudjak rajtuk. Elvégre, ha nem vagyunk vele tisztában, pontosan mitől is féltünk annyira, akkor sosem leszünk képesek legyőzni azt.”*

lönített, speciális beszéd módok, úgymint a lejegyzett telefonhívás, az SMS, a tudományos idézet és a hallucinogén befolyás alatt keletkező automatikus írás billenti ki.

Nagyon könnyen hálássá is tud válni *A tükörestestvér*, ha az olvasó túllép a következetlenségeken, és hagyja magát sodorni az árral. Ha úgy tekint a könyvre, mint egy nosztalgikus alapra, hogy azon keresztül esetleg első egyetemi évét felidézze. Remekbe szabottak a szerelmi kalandok megelevenedő dialógusai, vagy amikor a főhős tudatában a két helyszín párhuzamos létezése az első nagy szerelem leépülésén és a kibontakozó új kapcsolaton keresztül jelenik meg. Tehát ahol bármiféle filozófiai maszlag alkalmazása nélkül átélhető, hiteles a szituáció: *„Rita ott ült az ágyán a falnak támaszkodva, a térdait magához húzva, egy kispárnát ölelgetve, én meg az íróasztal melletti fotelban ültem, és merevedésem lett attól, hogy egy másik lányon ábrándoztam. A barát-nóm pedig valószínűleg azt gondolta, hogy azon töröm a fejem, miként kérjek tőle bocsánatot. Hogy menetségeket keresek. Meg szép szavakat. Pedig azokból már rég kifogytam”*.

Sajnálatos, hogy a regény többi figurája kissé sablonosra sikeredett, így az egész generációt bemutató tabló nem jöhetett létre, ahhoz ugyanis egyetlen erős karakterünk van csupán. A vele szoros kapcsolatban lévő nőalakok és a füvezős társaság a „futottak még” kategóriáját gyarapítják. A történet a kollégiumi be- és kiköltözéssel, a végül beteljesületlen új szerelem kijózanító tapasztalatával lekerekítetté válik – noha az elbeszélői filozófiát követve épp hogy le kellene számolnunk ezzel a világszemlélettel.

A kötethez a megjelenés után kisfilm készült, amelyet 2013 szeptemberétől az ismert videomegosztó portálról elérhetünk. A könyvből forgatókönyvet terveznek, ugyanis a visszajelzések azt mutatják, volna rá igény, és az alapanyag is alkalmas a filmadaptációra. Az ötletbörze, amelyet T. Kiss Tamás regényszinten felvonultatott, biztató. A szerző hatékony próbát tett arra, hogy a zárt városi terek és az irodalom egyik népszerű metaforája, a tükör mentén erős koncepciót hozzon létre, ugyanakkor a nyelvi és gondolati mélységek még mintha hiányoznának ehhez.

A *Vadnai Bébi* **Bereményi Géza** évtizedek óta hordozott, megíratlan történeteinek kivonata maradt. A címszereplő sorsa mellett megismerhetjük az 1940-es és 1970-es évek Budapestjét is. **Farkas Daniella** értékelte a regényt.

A Bereményi bébi

Bereményi Géza színházi és filmrendező, dramaturg, dalszöveg- és forgatókönyvíró sokszínű, a legkülönbözőbb zenei, filmes és művészeti díjakkal elismert munkássága mellett időről időre szépirodalmi szövegekkel is közönség elé lép. Két novelláskötete, *A svéd király* (Magvető, 1970) és *A feltúrt gallér* (Seneca, 1994) mellett 1978-ban jelent meg első regénye, a *Legendárium* (Magvető). 2013-ban, csaknem négy évtizedes kihagyás után született meg a második, a *Vadnai Bébi*.

Az olvasó rendkívül igényes külsejű kiadványt vehet a kezébe. A borító ablakot és mögötte falnak támaszkodó, fiatal nőt ábrázoló fényképéből áradó visszafogott, sejtelmes erotika azonnal bevonzza a könyvbe a potenciális olvasót. Ezt a kacérkodást erősíti a cím is: *Vadnai Bébi*.

A fülszöveg óvatos fogalmazással ugyan, de egyszerre helyezi el a *Vadnai Béb*it a szerelmes bestsellerek és a történelmi regények világában: „*Szerelem és gyűlölet hogyan váltakozik újra meg újra? A Vadnai Bébi egyszerre történelmi regény, amely érzéketlenül idézi fel a régi Budapest egykorvolt figuráit-helyeit és kegyetlen érdességgel mutatja, hogyan működnek az emberek a háborúban...*” A regény leginkább kibontott története a második világháborús Magyarország háttérzíné előtt zajlik, és egy nem különösebben érdekes, se veled, se nélküled kapcsolatot mutat be. A címszereplő az 1940-es évekbeli Budapest gazdag milliójének üdvöskéje, a Moulin Rouge-ban mulató, felületes ifjúság

kitüntetett tagja, Vadnai Éva – mindenki Bébije. Dr. Szemző Zoltán nőgyógyással folytatott románca gyilkossági-öngyilkossági kísérletekkel, túlzott agresszióval és teljes odaadással fűszerezett.

Bajban vagyunk, ha a regény témáját próbáljuk megragadni. A történet(ek) előrehaladásával egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a *Vadnai Bébi* több potenciális regény magját rejtje magában, amelyek közül a szerző nem tudott vagy nem akart egyet kiválasztani, és valóban megírni. Így a *Vadnai Bébi* Bereményi Géza talán évtizedek óta hordozott, megíratlan történeteinek kivonata maradt. A leginkább kidolgozott történet, amint azt a címadás is jelzi, Vadnai Bébi szerelmi története, amely a regényben íródo regény is egyben.

Az 1970-es évek Magyarországon élő, irodalmi pályáján épp induló Dobrovics fog bele Bébi sztorijának megírásába. Dobrovics íróvá válása újabb cselekményszál, emellett próbál történetté kerekedni a barátságok, emberi kapcsolatok működésének bemutatása a két korszakban. A hatalom szorításában az emberek mániákusan titkolóznak, elutasítják egymás intim szférájának megismerését, akár évtizedekre is álnevek mögé bújnak. E viselkedésmintákat jól tükrözi Dobrovics *törzsnek* nevezett kocsmatársasága.

Szintén az elbeszélés jelenében futó történet Dobrovics nyomozása az egyik törzstag, Doxa múltja után, amelyről kiderül, hogy Vadnai Bébin (Doxa édesanyján) keresztül valamiképpen összefonódik sajátjával. Pontosabban azokkal a második világháborús esztendőikkel, amelyekre a regénybeli író a '70-es évek elidegenedett miliójéből, üres kapcsolati hálóiból nosztalgiával tekint. Dobrovics szenvedélykutatóként definiálja magát, úgy tekint magára, mint aki a „Hiteles Érzést” kutatja, Bébi esetében a háború idején megélt szerelmet.

Az olvasó nincs könnyű helyzetben, mert Bébi regényben megformált csapongó, hideg, érzelemmentes karaktere kapcsán a hitelesség, a valóban átélt, mély érzések, a szerelem emlegetése inkább ironikusnak tűnik. Ezt erősíti, hogy a nőt az egykori barátok, ismerősök, még saját gyermeke is következetesen kurvának titulálják.

Bébi szexuális nyitottsága megteremti Dobrovicsnak a nyomozási helyzetet, hiszen ahogy Doxa egyik lehetséges apajelölt-

je megfogalmazza, Pesten akárki lehetett Vadnai Bébi gyermekének apja. A regény szereplői azonban hirtelen egy Danielle Steel-történet figuráivá válnak, amikor egyik pillanatról a másikra fontossá válik Bébi és Dr. Szemző (Doxa vérszerinti apja) szerelmi története. Ettől ugyanis sem Doxa, sem Dobrovics nem tud szabadulni évtizedeken át, Doxa beleőrül a helyzetbe.

Dobrovics nyomozása során Bébi és férje, Tipsi elbeszéléseiből megismerkedünk az egykori budapesti vagyonos elit gondtalan életével, a kabrióval száguldozó, éjszakákat pezsgővel átmulató, ifjú kompániával, amelynek tagjai – a hetvenes évek törzsével szemben – mindent tudnak egymás életéről, intim pillanatairól. Bébiék köre annál is inkább kínálkozik az összehasonlításra Dobrovics kocsmatársaságával, mivel a törzs álneveihez hasonlóan ők is álnevek, gyerekes, gügyögő becenevek mögé bújnak. Bébi, Tipsi, Lulu, Bubi és a többiek mind infantilis viselkedésmintákat követnek, igen alacsony érzelmi intelligenciával bírnak, az emberi kapcsolatok, a szex, a gyermekvállalás még felnőtt korukban is pusztá játékot jelentenek nekik.

Nem sokban különbözik egymástól komolyságában a még gyermek Lulu és Bébi orvosos játéka attól, amikor a felnőtt Bébi teherbe esik Tipsitől. Majd a Moulin Rouge-ban beszélnek meg nyilvánosan, a szokásos pezsgőzés keretében, baráti körben Bébi magzatelhajtásának részleteit. Dobrovics múltba vágyakozása, az egykori emberi kapcsolatok, főként Bébi társasága iránti szimpátiája egy látszólag ideálisan működő közösségre irányul, az egymás iránti illuzórikus őszinteségre, amely mögött valójában gyerekes felelősség-elhárítás, titkolózás, és egymás valódi megismerésének elutasítása húzódik meg.

A regény végén megnyíló újabb történetszál, a Doxa intézeti mindennapjaiba való betekintés a *Száll a kakukk fészkére* világát idézi. A nagy időugrás után kiderül, hogy négy évtizeddel később Dobrovics éppúgy benne ragadt Bébi történetében, illetve a meg nem írás fojtogató állapotában, akár Doxa az elmeorvosintézetben. Mindez azt az érzetet kelti az olvasóban, hogy Vadnai Bébi és Dr. Szemző „gyűlöletszerelme” különös fontossággal bír, s ezzel a mikrotörténet a nagy történelmi események, a második világháború, az '56-os események fölé kerekedik.

A regény utal saját szerkezeti széttartására, a történetek megíratlanságára Bébi és dr. Szemző utolsó találkozásának leírásával: „*De nem kérdezte, hogy miért jött. Várt, hogy majd csak elválík. Sose vált el. És ez a legizgalmasabb az egészben. Hogy összefüggéstelenek voltak, mégis értették egymást, és a végén mégsem derült ki semmi. Jó volt az egész. Megfelelt. Megfelelő volt, mert az érzés nagy volt és magas*”.

A legerősebb jelenetek a háborús Pest mindennapjainak szürrealitásába betekintést nyújtó részek, például dr. Szemző előszobaszekrényből lett koporsója, amelyben eltemetik a játszótéren.

A *Vadnai Bébi* láthatólag Bereményi Géza évtizedeken át delgetett gyermeke, amely nem mentes az önéletrajziségtől és az író nosztalgijától (<http://www.barkaonline.hu/helyszinitudositasok/3641-bemutattak-a-vadnai-bebit>). Érzékelhető benne a vágy, hogy a rendkívül színes, sokrétű alkotói pálya alatt felgyülemlett és hosszú időn át megíratlanul maradt történetek végre formát kapjanak, hozzáférhetővé válhassanak az olvasóknak is, még ha mindez szétfeszíti is a választott műfaji kereteket.

Az Irodalmi Jelen esszé-sorozatát indít, és kerekasztal-beszélgetést szervez Márai Sándor *Hallgatni akartam* (Helikon Kiadó, 2013) című művéről. E munkáról számos recenzió született, de eddig szinte kizárólag csak irodalmárok értékelték, történelmi szempontból nem vizsgálták figyelemre méltó problémafelvetéseit. Ezt a hiányt igyekeznek pótolni az Irodalmi Jelen, amikor történészeket kért fel, hogy esszében fogalmazzák meg véleményüket Márai Sándor munkájáról.

UNGVÁRY KRISZTIÁN

A Hallgatni akartam mint történelmi forrás?

Történelem és irodalom

Márai Sándor ritka jelenség a magyar irodalmi életben. Sajnos nem sok olyan személy akad, aki középosztálybeliként egyszerre volt antikommunista és antifasiszta. Irodalmi értékelésére ezen sorok írója – képzettség hiányában – elvileg nem vállalkozhatna. Úgy gondolom azonban, hogy bizonyos irodalmi művek értékelésénél a történelmi és az irodalmi szempont nem választható teljesen külön. Egyrészt azért, mert az irodalomnak és a történelemnek ugyanaz a fogalmi rendszere. Egy jó történelmi munka, például Plutarkhosz művei irodalmi élményt is adnak, és Hans Jakob von Grimmelshausen: *Der abenteuerliche Simplicissimus*¹ című regénye feltehetően a harmincéves háború egyik leginkább hiteles forrása – annak ellenére, hogy írója fikciós művet alkotott, amelyben ráadásul barokkos lendülettel adaptálta mások (nem a harmincéves háborúban keletkezett) szövegeit.

Más okom is van arra, hogy irodalom és történelem szétválasztása kapcsán szkeptikus legyek. Látszólag a történelem tényekre

¹ Grimmelshausen munkája 1669-ben jelent meg először, magyarul sajnos még nem adták ki. Írója fiatalon találkozott a háború borzalmával, 17 éves korától katonaként élte át a harmincéves háborút.

épül és tényekkel foglalkozik. Valójában azonban egy ilyen meghatározás éppen a lényegétől fosztja meg a történettudományt. Az úgynevezett „történelmi tények” definíciójának külön irodalma van, amelynek ismertetése most nem lehetséges.² Amit viszont le kell szögezmem, hogy a „történelmi tények” nemcsak pontos események szűkkeblű leírását jelenthetik, hanem azt is, hogy az adott „történelmi tényeket” az emberek hogyan élték át. Önmagában a harmincéves háború vagy Magyarország második világháborús szereplése szerintem teljesen érdektelen volna akkor, ha nem foglalkoznánk azzal, hogy az események elszenvedői, illetve alakítói hogyan is viselkedtek, mit gondoltak, milyen megfontolások mozgatták döntéseiket. Végső soron ugyanis teljes véletlen csupán, hogy ezen sorok olvasói a XXI. században élnek. Élhetek volna a XVIII. században is, és akkor Grimmelshausen szövegei már nem elvont irodalmat, hanem napi tapasztalatot jelentenének, amelytől csak a „kései születés kegyelme”³ menti meg az olvasót.

Ha van Márai naplójának irodalmi és történelmi jelentősége, akkor azért, mert erre a kérdésre halálosan pontos választ kap az olvasó. Márai naplóiban nem foglalkozik mással, mint az átélés és megélés kérdéseivel.

Tények és élmények

Márai fenti művét nem célszerű önállóan vizsgálni. Az életmű bizonyos darabjai között jelentős átfedés tapasztalható: a Hallgatni akartam valójában a napló szerkesztett változata, de jelentősen kapcsolódik hozzá a „Föld, föld...” című kötet is. A korábban említettek miatt műfajukból adódóan ezeket a munkákat nem az úgynevezett történelmi tények rekonstruálására kell használni. Ablonczy Balázs találoan állapítja meg, hogy „*A magyar szépirodalom kedvelői hajlamosak tényirodalomként tekinteni arra,*

² Érdeklődőknek elsősorban Gyáni Gábor: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Budapest 2010 Nyitott Könyvműhely című munkáját ajánlom.

³ Helmut Kohl német miniszterelnök mondása, amelyet először 1984. január 24-én mondott az izraeli Knesszetben annak kapcsán, hogy ő életkorából adódóan (1930-) nem lehetett kitéve a náciizmus kísértéseinek.

amit olvasnak, legyen az Tormay Cécile vagy Esterházy Péter, ha történetileg kellőképpen meghatározható korszakról vagy stílusban szól. Esetünkben se tegye ezt senki: Hevesi András könyörtelen, harmincas években írott kritikája szerint a múlt eseményei afféle nagy kötömbökként hevernek Márai írásaiban, amelyek méreteit az író messziről megsaccolja és a legritkábban találja el. Ha valaki a Hallgatni akartam-ból szeretné megtudni a német megszállás vagy a Szovjetunió elleni hadbalépés időpontját, esetleg Márai MTA-tagfelvételének dátumát, kínos tévedésekbe futhat bele. Olyan apróságokról nem is szólva, hogy Teleki Pállal Márai aligha találkozhatott 1938 márciusában a Bástya sétányon. Találkozásairól naplóiban is írt, megtörténtek, de akkor, az Anschluss reggelén aligha.”⁴

Más dolgokat azonban remekül meg lehet tudni ebből a kötetből (is). Elsősorban azok a személyes élményeken alapuló karcolatok tartoznak ide, amelyeket Márai ugyan lehet, hogy rossz időrendben ismertet, de az biztos, hogy például Teleki figurájának leírása rendkívül életszerű. Ugyanez igaz Bárdossy László és Bethlen István esetében is, akikről remekbe szabott és megindítóan személyes korrajzot ad Márai az olvasónak.

Bárdossy esete megérdemli a külön említést. Márai előítélettől mentesen, rendkívüli empátiával közelíti meg Bárdossy személyiségét. A megértés szándékának attitűdje sajnálatosan ritka jelenség a kortársak között, ezért Márai szövege itt tényleg közelebb visz Bárdossy személyiségének megértéséhez, és ezen az a tévedése sem változtat, hogy Magyarország „hadat üzent”, mert nem hadat üzent, hanem a kormányzó Bárdossy információs alapján és az ő egyetértésével bejelentette a hadiállapot beállását. Az sem lényeges ebből a szempontból, hogy mindezt német nyomás miatt kellett megtenni (Márainál: „bizonyosan német parancsra történt”). A Kristóffy-történet viszont halálosan pontos, feltehetően azért, mert ezt Márai személyesen az ügy érintettjétől hallhatta. Szerencsére figyelmes olvasással Márai történeteiben a „történeti tények”-ből szétszálazható az, amit ő maga átélt, amit közlések alapján tudott, és amit „csak úgy”, különösebb forrásmegjelölés nélkül leírt. Az utolsó kategóriába, amelyre a tévesz-

tések igazán jellemzőek, rendszeresen az „átélés” szempontjából leginkább jelentéktelen kérdések tartoznak.

Az is igaz, amit Márai általános kérdésekben, mint például az 1945-ös földosztás hazug és értelmetlen voltáról⁵ vagy a néphangulat kapcsán leír: „Azon a napon, amikor Hitler bevonult Bécsbe, a magyar polgári társadalom nagy többsége rokon-szervezett a nemzetiszocialista eszméssel.” És rögtön hozzá is teszi fájdalmasan, hogy „önlegyőzés kell hozzá, hogy most [feltehetően 1949-ben – U.K.], amikor ezt leírom, tárgyilagos maradjak, mert ez a pillanat, amikor egy ázsiai hatalom ennek a vádnak ürügyén iparkodik megsemmisíteni hazámban mindazt, ami a magyarságból és a magyar élet értékeiből megmaradt.” – Bibó István ez utóbbit ugyanekkor nem egészen így látta, de nem így látta a magyarságot rendre elsősorban áldozatként bemutató Németh László vagy Illyés Gyula sem, sőt ők az első idézettel sem értettek volna egyet. Pedig ebben Márainak volt igaza. Annál is inkább, mert írásában később pontosan kontextualizálja állítását.

Tanítani valóak azok a kis történetek, mint például a városli-geti eset, ahol a zsidótörvények bevezetése után a cirkuszban egy zsidó származású törpe bohócot ezzel az indoklással tiltottak el szomorú-komikus mestersége gyakorlásától: „Zsidó nem lehet törpe”. Lehet, hogy Márai leírása nem teljesen pontos, de az ilyen esetekre igaz a megállapítás: „Se non è vero, è ben trovato”.⁶ Ugyanígy mesteriek azok a leírások, amelyek a „neobarokk társadalom” kínosan karikatúrisztikus jelenségeit tűzik tollhegyre, mint például a Márai számára különösen fontos kassai bevonulás, ahol az első éjszakán szállodájában botrány tört ki; egy részeg katonatiszt üvöltözni kezdett a portással, mert az nem „alázatos tisztelettel” köszönt neki, hanem csak annyit mondott, hogy „jó estét”. Az, hogy ez a jelentéktelen epizód egyáltalán botrányt jelenthetett, már önmagában lesújtó bizonyítványt állít ki a magyar közigazgatás és honvédség szellemiségéről.

⁵ Az ilyen értékítéletei, amelyek az ekkor már elkezdődő kolhozosítás miatt halálosan pontosak voltak, teljes mértékben szembeállította őt a népiekkel.

⁶ Ha nem is igaz, de találó (olasz szólás).

Nemzeti önvád

„...nem akarom, hogy ezt a szomorú vallomást, a magyar-ságnak ezt a vádiratát idegenek is olvassák. Magyarul, magyaroknak, igen... de az idegen ne tudjon mindenről”⁷

A nemzeti önvád mint jelenség, nem példa nélküli a magyar történelemben. Széchenyi István vagy Bethlen István is írt ilyen jellegű szövegeket. Bethlen utolsó terjedelmesebb feljegyzése is azt a címet viseli, hogy „Politikai tanulmány vagy vádirat”. Utóbbival érdemes összehasonlítani is tenni. Bethlen írásához képest Márai szövege sokkal jobban olvasható és pontosabb korrajz is egyben. Ennek nem csak az az oka, hogy Bethlen mint politikus sokkal inkább foglya volt bizonyos előítéleteknek, mint Márai. Jóval fontosabb, hogy ketten más műfajban írtak. Bethlen politikai emlékiratot írt, Márai viszont ott igazán erős, ahol politikainak szánt emlékirata tipikus és drámai társadalmi helyzeteket örökít meg, illetve parafrázál. Példa erre a zsidóbirtokok osztogatásával összefüggő történet, amit a Vitézi Szék lapjának 1944 nyári olvasása kapcsán említ meg, és amit jó volna, ha a Vitézi Rend mai tagjai emlékezetükbe vésnének. Hasonlóak azok a korfestő történetei, amelyek a XX. század paradoxonjait világítják meg: A „polgári kutya gondozásának kézikönyve”, amely 1945-ben cilinderét leszámítva szinte egyedülként marad meg Logodi utcai lakásának romjai között, vagy az Emke kávéházban 1945 decemberében a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország”-ot rendelő zsidó politikai rendőrtiszt (korábban bankhivatalnok) mind olyan tantörténetek, amelyek többet árulnak el egy kor hangulatáról, mint több-kötetes dokumentumgyűjtemények. És akkor a szentendrei zsidó rabbit először jobbról-balról megcsókoló, majd egy moszkvai betörő alaposágával kifosztó szovjet zsidó katona történetét még nem is említettem. Ezek közé a gyöngyszemek közé tartozik az a története is, amikor egy marcona kozák kilométereken keresztül cipeltette rablott holmiját, míg meg nem kérdezte alkalmi rabszolgájának foglalkozását. *„Mikor meghallja a varázsszót – ‘író’ –, elveszi kezemből az izsákot, komoran és sötéten néz maga elé, kést húz elő, levágja egy cipő felét, átnyújtja, hóna alá veszi a zsákot és egyedül cammog tovább”⁸* – mindezt Márai annak illusztrálására hozta fel,

⁷ Márai Sándor: Hallgatni akartam, 1949. április 5., 160. o.

⁸ Márai: Napló 1945–57, Budapest, 10. o.

hogy a Szovjetunióban politikai és propaganda-okok miatt az író különleges hatalomnak számított, akitől félni kellett. Ez a jelenség Magyarországon 1945-ig ismeretlen volt. Révai József, illetve más kommunista újságírók azonban hamar megtanították a magyar lakosságot is arra, hogy az író valójában félelmetes személy, mert író csakis a mindenkori hatalomhoz közel állhat, soraival egzisztenciák megsemmisítését hirdetheti, aki messze az egyszerű földi halandók felett lebeg.

Márai írói zsenialitása éppen ezekben a filmszerű jelenetekben ragadható meg. Saját magam egyetemi oktatói tevékenységem során, azt hiszem, többet tudtam elmondani egy ilyen Márai-jelenettel az adott korszakról, mint bármi mással. Márai naplójában esetenként felcserél időpontokat vagy helyszíneket. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy helyzetleírásai a legpontosabb korrajzot adják. Mindezt ráadásul nemcsak prózában, hanem lírában is meg tudta fogalmazni. A Föld, föld versbetétjei, vagy az 1956-os Mennyből az angyal című verse ennek talán legjobb darabjai.

Márai önvádja valójában nem más, mint végtelen hazaszeretete. Sajnos a magát nemzetinek nevező oldal képviselőinek többsége ma sem tudja felismerni, hogy egy igazi patrióta nem arról ismerhető meg, hogy isteníti hazáját, hanem arról, hogy fájnak neki országának disszonáns jelenségei. Mindez különösen érdekes Márai esetében, aki életének egy részét önként, másik részét kényszerből külföldön töltötte, miközben hazájától – pontosabban annak nyelvétől – elszakadni soha nem tudott.

Márai írásai sokszor kifejezetten prófétikusak, adott esetben évtizedekkel későbbi diskurzusokat előlegeznek meg. A felszabadulás-megszabadulás-megszállás kérdésben például naplójában és a külön ennek szentelt „Szabadulás” című elbeszélésében olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyekre a magyar értelmiség még az 1990-es években sem volt teljesen fogadóképes. Sok megjegyzése ezért a történettudomány számára – amely bizonyos kérdésekben jelentős fáziskéséssel érte őt utol – egyfajta tükröt is tart. Ablonczy Balázs megfogalmazásában: *„Márai meglátásainak jelentős része nemcsak, hogy tűpontos, sokszor egyenesen váteszi. Szülővárosa, Kassa visszacsatolása kapcsán az öröm mellett pontosan látja a korabeli csehszlovákiai*

és magyarországi rendszer különbözőségeit, az érkező anyaországi tisztviselők arroganciáját, a türelmetlen korszellemet. Jól látja meg, hogy a berendezkedő magyarországi kommunizmus számára (legalábbis eleinte) miért kínos az 1919-es Tanácsköztársaság emléke, és a kortárs történetírást jóval megelőzve jelzi azt, hogy a magyarországi holokauszt és az antiszemitizmus nem egyszerűen a nemzetiszocializmus programja volt, hanem a magyar társadalomban komoly gazdasági és szociális érdekek fűződtek hozzá. És nem fél a meglepő gondolatkísérletektől sem: a vitézi rendről közölt eszmefuttatása (amelyben létrehozását jogosnak és megalapozottnak fogja föl) minden bizonnyal meghökkenti majd olvasóját. Ugyanakkor azt is jól látja, hogy mi lett a szervezetből. És a belsőleg vállalt elitista konzervatívizmusának könyörtelen (és valószínűleg igaz) eszmefuttatása a cselédség helyéről és szerepéről a magyarországi totalitarizmusok létrejöttében szintén megér némi melázást.”⁹

Ehhez csak egyetlen gondolatot tudok hozzátenni. Márai „keresztény középosztály” tárgyú megjegyzései már 1950 előtt is kiemelték ennek a csoportnak atavisztikus, retrográd vonásait. Márai saját értelmezésében belülről kritizált, tehát magát sem vonta ki teljesen az önvizsgálat alól. Hozzá kell tennem, hogy Márai természetesen megemlíti mindig azt is, hogy az említett középosztálynak nem csak ilyen, hanem pozitív tulajdonságai is vannak. Emellett arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a rendszer „karikatúra”-jellegét nem az egész társadalomra, hanem csupán a hatalmi elit bizonyos vonásaira vonatkoztatta. Az 1944-es év haláltánc eseményeiért elsősorban a középosztályt teszi felelőssé, és ebben sem téved.

Inkonzekvens Márai

Kifejezetten félrevezetőnek tartom azt a hozzáállást, amely Márai munkái kapcsán azt fejtegeti, hogy azzal minden és annak ellenkezője is igazolható. Ez ugyan igaz, de nem vezet sehová, mivel egy ilyen állítás sok fontos mű kapcsán, például a Bibliával szemben is megfogalmazható. Egy irodalmi (illetve bizonyos mértékig egy

elméleti szándékkal írt történelmi) mű esetében szerintem elsősorban az a döntő, hogy a teljes szöveg milyen kontextust teremt, és az egyes állítások is csak ebben a kontextusban értelmezhetőek. Márai természetesen nem történelmi munkát akart írni. Feltehetően nem érdekelt, hogy amit ír, azt az utókor hová fogja sorolni. Az azonban biztos, hogy műveiből elég pontosan rekonstruálható az a világgép, amely politikai nézeteit meghatározta.

Érdekes módon a politikai paletta ellentétes oldalain helyet foglaló szerzők egyaránt fontosnak tartották kiemelni, hogy Márai értékeit nem konzekvensek. Rajcsányi Gellért szerint: „Kassa nagy szülőttjében az a zseniális, hogy bármelyik politikai-kulturális oldal bármikor előveheti valamelyik idézetét, hogy azzal támassa alá mondandóját. Balosok a jobbos-ekézést, ateisták a keresztényezést, jobbosok a kommunisztázást, zsidófalók a zsidózást. Bezzeg már a Márai is megmondta, ugye! – mondják mindahányan.

Bloggerek, mikrobloggerek, fórumozók, kommentelők segítségére sietve most összegyűjtjük az alap, jól ismert ordas Márai-közhelyeket és néhány szinte ismeretlen, politikailag mélységesen inkorrekt Márai-megmondást – mit megmondást! dühödt és végletes kritikát a társadalom jelentős rétegeiről. Magyarok, nők, zsidók, svábok, keresztények, kommunisták, homoszexuálisok, horthysták és sánták mind megkapják a magukét. Igaz, Márai a legkarcosabb, legőszintébb véleményeit a naplójában írta meg; míg – különösen sikeres, nagypolgári életet élő író korában – az eleve közlésre szánt írásaiban jóval finomabban fogalmazta meg értékítéletét.”¹⁰

Rajcsányi azzal nem foglalkozott, hogy magyarázatot fűzzön ezekhez az inkonzekvenciákhoz, a politikai tér másik oldalára sorolható Révész Sándor viszont megpróbálkozott ezzel, és lesújtó véleményre jutott: „Miként lehetséges, hogy a magyar szellemi élet ilyen széles közmegegyezéssel túlértékel egy ennyire inkoherens írásfolyamot, amelyben mindenki bőséggel találhat számára tökéletesen elfogadhatatlan, mi több, gyűlöletes mondatokat? Ezt a Naplót egy nagyon bizonytalan ember vezette, aki bizonytalanságát sok határozott, de ellentétes értelmű állításban oldotta fel. Hogyan lehet a

¹⁰ http://mandiner.hu/cikk/20131014_rajcsanyi_gellert_marai_jobboldaliakrol_kommunistakrol_zsidokrol_keresztenyekrol_es_nokrol

magyar szellemi élet a Napló szelektív befogadásában és egyáltalán Márai nézeteinek szelektív tudomásulvételében ennyire egységes? Ennyire eltökélt? Ennyire eltökélten vak?”¹¹

Márai inkonzekvenciáit lehet vizsgálni, de félrevezető, ha Márai irodalmi és történelmi értékét abból vezetnénk le, hogy a naplójában, illetve naplószerű írásaiban¹² található inkonzekvenciákat túlértékeljük. Ennek több oka is van.

Egyrészt Márai említett műveiben nem azzal a szándékkal írt, hogy politikai programot adjon. Nyilván gondolt művei kiadására – erre több helyen utalást is tesz –, de ő nem akart más lenni, mint egy magyar író, aki adott esetben röpiratot is ír a nemzetnevelés ügyében. Másrészt Márai visszás mondatai, amelyek antiszemita vagy homofób jellegűek, nem állnak össze koherens rendszerré. Ír ugyan néhány helyen rosszul hangzó általánosításokat, és lehet ezeken rugózni, mint ahogyan a polgári Márait nem kedvelő, harmadik utas nézetekért lelkesedő Beke Albert teszi, aki az író életművében legnagyobb megelégedésére 59 antiszemita kitéltet mutat ki (amelyek többségével egyébként rögtön lelkesen azonosul is, bizonyítva ezzel, hogy sem ő, sem Márai nem lehet antiszemita).¹³ Az effajta kisiklások azonban szinte kivétel nélkül naplóiban találhatóak – amelyeket nem a nyilvánosság elé szánt. Ráadásul Márai mizantropiára hajlamos volt, magyarán könnyen írt olyanokat bármilyen csoportról, amely utálatként értékelhető. Magyarokról is. Sőt az emberekről is általában. Ebből ezért nem vezethető le semmilyen „anti” ideológia.

Összefoglalva: Márai értékítéletei csak látszólag inkonzekvensek. Írásaiban mindig a gyengébbek mellé állt. Kortársaihoz képest sok esetben jóval pontosabb ítéleteket mondott ki. Ha van a „jobboldali magyar polgár” figurájának rokonszenves változata, akkor azt ő testesíti meg. Történeti forrásértéke éppen ezért rendkívüli. Kár, hogy sem az irodalomban, sem a politikában nem talált sok követőre. Az pedig Márai szerencséje, hogy nem élte meg az általa csak „karikatúra” névvel emlegetett neobarokk jelenségek részben állami szintű reinkarnációját.

¹¹ beszelo.c3.hu/cikkek/az-antimindenes?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201402

¹² Ide tartozik a *Hallgatni akartam...* mellett a „Föld, föld” című kötet is.

¹³ Beke Albert: Márai Sándor a magyarságról és a zsidóságról. Szenczi Molnár Albert Társaság, Budapest 2002. A kötettel kapcsolatos kritikára lásd Révész Sándor idézett munkáját.

PIHURIK JUDIT

A felismert felelősség

Gondolatok a hallgatni nem tudó Márairól

Márai Sándor kötete a történész számára „szubjektív forrás,” még ha műfaji meghatározása szerint vallo-
másos esszéregény is. A honi bolsevizálódás miatt az emigrációt választó író nem sokkal az országból való távozása után nekilátott megörökíteni az Anschlusstól számított tíz esztendő történéseit. Gyakorlatilag azt a folyamatot rögzítette, amely ismételt otthonkereséséhez vezetett, immáron végső elszakadással nem csupán szülővárosától-földjétől, mint Trianon után, hanem hazájától, annak nyelvi-kulturális közegétől is. Mindenesetre kettős traumát dolgoz fel a kötetben, mert a látszólag Ausztria német megszállásának következményeit taglaló oldalakon rendre visszatér az 1920 utáni magyar állapotok elemzésére, és interpretációjában az 1938-as év Európa számára ugyanazt jelenti, mint a történelmi Magyarország szétesése: egyben a polgári viszonyok, értékrend végét is. 1945 után pedig – reményei ellenére – hazájában nem a világ „helyrezökkenése” következik be, hanem egy újabb, a polgárságot már nem a náci, hanem a kommunista ideológia alapján támadó rendszer kiépülése kezdődik meg. Számára így nem marad más út, mint a „járhatatlan:” nyelvi, kulturális, érzelmi kötődéseivel magyar íróként idegen környezetben boldogulni.

Talán ez magyarázza, hogy ha Márai naplójának és visszatekintésének szövegét összehasonlítjuk, igen kevés párhuzamot találhatunk bennük. Napi feljegyzései is kevésbé reflektálnak az aktualitásokra, inkább irodalmi pályája tükréül szolgálnak, és a *Hallgatni akartam* lapjain sem összefüggő eseménytörténetet idéz fel, hanem a polgár, az értelmiségi töprengéseit örökíti meg. Ő inkább szemlélője, elemzője saját korának, bár nem kívülállóként szólal meg. Kötetét nemcsak ez – és szerzőjének személye – emeli ki a memoárok sorából, hanem az is, hogy életművében kitüntetett helye van: az *Egy polgár vallomásai* folytatásának első két fejezeté-

ról van szó, melyek külföldi közlésétől a szerző elzárkózott. Így a magyar olvasók – akiknek ezt a „vádiratot” szánta – a „*Föld, föld...*” bevezető részeit ismerhetik meg e visszatekintésből. Márai saját magára kirótt feladata egyrészt annak végiggondolása, hogy van-e, lehet-e még történelmi szerepe a polgárságnak, másrészt a magyar társadalom – főként a középosztály – felelősségének vizsgálata.

Évtizedeken át érlelt gondolatok és a közelmúltra vonatkozó közvetlen reflexiók váltják egymást a lapokon, időnként vissza-visszakanyarodva egy témára. Az ő korrajza sem mentes sztereotípiáktól és tévedésektől, melyek jellemzően felbukkannak a visszatekintésekben – némelyikük máig tartósan rögzült a köztudatban is. Ezek közül a legtöbb vitát kiváltó a német befolyás irányának és mértékének a feltételezése, ami főként a zsidótörvények és a hadbalépés kapcsán kerül szóba, de a hadüzenet kifejezés használata és Bárdossy László miniszterelnöknek, mint a háborús szerepvállalás egyedüli felelősének a megnevezése ugyancsak gyakran ismétlődik mások írásaiban is. Az igazán figyelemre méltóak mégis azok a textusok, melyek egyedivé teszik megközelítéseit. Ilyen a polgár (vagy „burzsoá”) és a kapitalizmus fogalmának különválasztása, a szélsőjobb és a szélsőbal hasonló vonásainak számbavétele, a hatalom és a propaganda működésének, az egyén és a csoport viselkedésének leírása.

A visszatekintés kiindulópontja Ausztria német megszállása – innen datálja Márai az értékvesztés időszakát, „Európa végét.” Időkezelése sajátos: vissza-visszatér az Anschluss napjához, egyre terjedelmesebb, utólagos tudást ágyazva a nap történetébe. Ez abból adódik, hogy az események jelentősége sokszor csak később válik nyilvánvalóvá: „...*Hitler most vonul be Bécsbe. A bástyasétány ezen a napon is olyan nyugodt volt, tisztára sepert, mint más tavaszi napokon. [...] ...az ország ezen a napon is ugyanúgy látható volt, egy repülőgépről vagy egy költő lelkében, mint állami és geográfiai valóság és mint vízió is.*” (Vajon ismerte-e Márai a Nem tudhatom-ot, vagy véletlenül rímel gondolata Radnóti versére?) Ennek ellenére azt állítja, ő már akkor bizonyosan érezte a változás jeleit, bár hozzáfűzi, hogy a történelmi pillanatokot csak utólag ismeri fel az ember: „*A történelem ritkán éri 'történelmi készültségben' a kortársat: legtöbbször pizsamában vagy beretválkozás közben tudjuk meg – újabb korban a rádióból –, hogy valaminek*

visszavonhatatlanul vége a világban”. Ez a gondolat később kie-
gészül azzal, hogy az emberek szeretik azt hinni, őket nem érheti el
a „történelem”, velük nem történhet meg az, ami másokkal, s meg-
fogalmazza legértékesebb következtetéseinek egyikét: *„milyen szá-
nalmasan és nevétségesen tájékozatlan a kortárs a maga sorsát
illetően*”. A dolgok fontossága legtöbbször persze utólag tudatosul,
az emlékek felidézése közben eszmélve jelentésükre.

Márai írásának összevetésére másokéval két kortárs kínálkozik:
Bethlen István és Bibó István. Az antiszemitizmus és a középosztály
szerepének megítélésében Márai véleménye olyannyira összhang-
ban van Bibó Istvánéval, hogy talán a *Zsidókérdés Magyarorszá-
gon 1944 után* (1948) ismerete is feltételezhető részéről – vagy csu-
pán arról van szó, hogy a jelenségek megfigyeléséből a tudós és az
író hasonló következtetésre jutott. Mindenesetre egyformán ítélik
meg – és el – a magyar politikai rendszer felépítését és működését,
a szegényparasztság helyzetét és ennek társadalmi-politikai követ-
kezményeit, valamint nagy jelentőséget tulajdonítanak a demokratio-
kus hagyományok hiányának. Akár az író kiindulópontja is lehetne
a középosztály viselkedésének leírásában Bibó helyzetértékelése,
mely szerint a zsidótörvények végrehajtása a társadalom erkölcsi
süllyedésével járt együtt: *„E törvények ugyanis széles középosztá-
lyi, kispolgári és kispolgárosodó rétegek számára azt a lehetőséget
jelentették, hogy személyes erőfeszítés nélkül, az állam jóvoltából,
mások kialakult egzisztenciájának a rovására maguknak új, sokkal
előnyösebb egzisztenciákat alapíthattak, anélkül, hogy mindennek
valami igazi és átfogó társadalmi cél valami komolyabb igazolást
adott volna. [...] Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom
széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet
egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már
kialakított egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt felje-
lenti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobhatja, üzletét kiügényli,
őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.
Ezek a lehetőségek egyrészt napfényre hozták, másrészt tovább sú-
lyosbították a magyar társadalom erkölcsi süllyedésének folyama-
tát, s e társadalom tekintélyes hányadának mohó kapzsiságáról,
képmutató gátlásmentességéről vagy a legjobb esetben is rideg
törtetéséről olyan megdöbbentő képet mutattak, ami nemcsak az
érintett zsidók számára jelentett el nem felejthető megrázkódtatást,
hanem egyáltalán minden jobb érzésű magyar számára”*.

Márai A teljes naplóban „*a magyarság vádiratának*” nevezi a *Hallgatni akartam* fejezeteit, és szóhasználatára felidézi Bethlen István 1944-es visszaemlékezését, melynek a *Politikai tanulmány vagy vádirat* alcímet adta, és melynek szintén markáns része a középosztály szerepének vizsgálata. Az író kevés történelmi személyiséget említ, de Bethlenről meglehetősen differenciált – emberi és politikusi karakterét különválasztó – jellemzést ad, és a korszakról alkotott képükben vannak érintkezési pontok. Mindketten jelentősnek és károsnak tartották a titkos társaságok befolyását a politikai életben, és volt azonosság a középosztályról és a politikai antiszemitizmus szerepéről alkotott véleményükben is. A párhuzamok mellett eltérések is vannak felfogásukban, mert Bethlen a középosztály egy részének – főként a tradicionális rétegeknek – idegen befolyás alá kerülésében, eszközzé süllyedésében látja a bajok gyökerét – azt, hogy a magyar történelem mélypontjának tekintett német megszállást mint „megváltó tény” ünnepelték. Márai abban a témában nyilvánít egyértelmű, markáns véleményt, ami a magyar társadalom számára a legnehezebben elfogadható felismerés: a zsidókérdés 1944 előtti kezelésének alapja a szerzésvágy volt. A hatalom hagyta felkorbácsolni az antiszemita indulatokat, majd ennek nyomására hivatkozva hozta meg a zsidótörvényeket, bűnbaknak jelölve a társadalom teljes jogú tagjainak egy csoportját, megvonva tőlük védelmét egzisztenciális és jogi szempontból is. Az állam azt is kijelölte, ki, milyen alapon számít zsidónak és nem zsidónak, döntött állampolgárságuk, kamarai tagságuk megadásáról vagy elutasításáról, már a német megszállás előtt névjegyzékeket és vagyonleltárakat készíttetett, számon tartva személyüket és minden tulajdonukat, beleértve a lakberendezési tárgyakat, használati eszközöket, ruházatot is – a babakelengvétől a takaréktűzhelyen át az ingatlanokig és egyéb javakig. E folyamat meg nem állításában és bizonyos mértékű kihasználásában látja Márai részesnek a polgárságot is (a polgárság, a középosztály és az értelmiség fogalmát időnként egymás szinonimáiként alkalmazva).

A Horthy-korszakról az író egyértelmű bizonyítványt állít ki: hiányzott a szabadság, mert kritikussait megfélemlítették, bolsheviknek bélyegezték, emiatt eufemizmus a rendszerhez szellemi, társadalmi, gazdasági szabadságot társítani. Legfőbb problémának a földkérdést tartotta, a másfél milliós nincstelen réteg sorsának kilátástalansága miatt: „...*amíg cseléd marad, sorsában, függősé-*

gében, alázatos-gyanakvó, megrettent és bosszúálló érzéseiben, én sem vagyok egészen szabad, a polgár”. Úgy véli, a polgári írók nem azzal vádolhatók, hogy nem álltak oda szűrben-gatyában népieskedni, hanem azzal, hogy nem hallatták hangjukat az úr-cse-léd helyzet fennmaradása miatt. Ám fel is menti őket, mert ismét leszögezi: nem is tehetek volna semmit, hiszen „a hivatalos Magyarország azonnal torkára forrasztotta volna a szót” annak, aki a kérdésről „beszélni merészelt” (mint tették azt például Kovács Imrével, a Márai által nem sokra becsült népi írók egyikével).

A kötet keletkezési ideje, körülményei magyarázzák, hogy Márainak 1949–50-ben nehéz leírnia azt a kijelentést, hogy „a magyar polgári társadalom nagy többsége 1938-ban rokon-szenvezett a nemzetiszocialista eszméssel” – hiszen ez éppen ekkor fogalmazódott meg az egész társadalommal szembeni vád-ként a kommunisták részéről. Úgy véli azonban, hogy a társada-lom számosabb része vagy nem is ismerte, vagy félté a nemzeti-szocializmust, csupán a polgárság (itt inkább lenne használható a középosztály meghatározás) köréből kerültek ki a nácizmussal rokonszenvezők. Másutt, e réteg felelősségéről szólva talán nem véletlen az „értelmiség” használata: „A magyar értelmiség ebben az időben valóban ’reakciós’ volt, a demokrácia igazibb értelmé-ről, az egyén jogairól – ami soha nem lehet származási vagy tár-sadalmi előjog –, az igazi kereszténységről, amely nem ismer fajji felsőrendűséget, sem alacsonyrendűséget, a szabad versenyről, amely nem ismer más törvényt, mint a tehetség, a tudás, a kíná-lat és a kereslet természetes törvényét: nem akart tudni”.

A szélre sodródás gyökereit a Tanácsköztársaságra való „re-akci-óban” találja meg, mert ez tette lehetővé, hogy „Horthy, a ’szegedi gondolat’-nak nevezett neobarokk fasizmus valóban ’reakciós uralma” kialakuljon. Az író nemcsak a kommunistákat ítéli el, ha-sonló nyomatékkal szól a „türelmetlen, a kereszténység és a nemzet nagy eszméit a gyakorlatban politikai kapzsisággal kihasználó” titkos társaságok létrejöttéről, a demokratikus fejlődés elutasításá-nak következményeiről. Horthy rendszerét félfasisztának nevezi, de leválasztja az azt követő Szálasi-diktatúráról. Szóhasználata egyér-telművé teszi véleményét, bár közvetlenül nem hivatkozik azon kö-rülményekre, melyek családjának életét befolyásolóan bizonyították a közel negyedszázadot felölelő Horthy-korszak jogsértő, és a zsidó-

ságot érintően embertelen politikai gyakorlatát. Időbeli és ténybeli tévedései sem változtatnak azon, hogy sikerült megragadnia a folyamat lényegét: „*Negyedszázadon át parázslott a magyar életben az a heveny zsidógyűlölet, amely az anchluss[sic!] napját megelőzően [sic!] zsidótörvényekben, s e nap után egy eszeveszett és féktelen rablóhadjáratban kapott alakot. Ezen a napon minden értelmes ember tudta, hogy a lappangó zsidógyűlölet, amely intézményes antiszemitizmusban, zsidótörvényekben, társadalmi elzárkózásban nyilatkozott meg eddig a magyar zsidóság ellen, most, amikor a Gestapo rohamcsapatai [sic!] a Lajtánál állanak, s a német zsidóság megsemmisítése után gyors munkatempóval láttak neki az osztrák zsidóság kipusztításának: Magyarországon sem maradhat többé tétlen. Ez a valóság egyik arca. Volt, aki zsidó patikáról ábrándozott, más a zsidó lakásról. A fajvédő, antiszemita sajtó megfújta az uszító kürtöket. A változó kormányok vonakodva, de végül engedelmesen végrehajtották, amit az uszítás követelt. A vég-ső cél a Magyarországi[sic!] zsidóság megsemmisítése volt.*”

Az „igazság másik arcaként” azonban Márai – mint kortársai közül sokan – állítja, hogy 1944-ig „*a magyar zsidóság nagy tömegében sértetlen maradt*”, és „*a valóságban megmaradt a nemzeti élet keretein belül állampolgári státuszában*”. Életük valóban nem volt közvetlen veszélyben – kivéve például a kamenyec-podolszkiji tömeggyilkosság vagy a délvidéki razziák zsidó áldozatait, a munkaszolgálatuk során megöltek. Mint ő maga is leszögezi azonban: „*A zsidótörvények megalázták az emberi méltóságát, alattomosan csorbították állampolgári jogait, korlátozták jövedelmét*”. Igaz, hozzáteszi, hogy ezt lakásában maradván, polgári foglalkozását folytatva élhette meg a magyar zsidóság, ami viszont a tényeket tekintve egyszerűen nem igaz. A foglalkozási kamarák működéséről, a zsidó tulajdon iránti igényekről és számos más, egzisztenciájukat, jogaikat veszélyeztető tényről az írónak is tudomása volt, említ is kényszernyugdíjazásokat, a zsidók alkalmazásának korlátait és a munkaszolgálatot. Emellett tudjuk, hogy éppen állampolgárságuk elismerése – különösen a visszacsatolt területeken élőkre vonatkozik ez – sokaknak nem adatott meg.

A magyarországi zsidótörvények következményeit csak a holokauszthoz viszonyítva lehet úgy értelmezni, hogy a „*valószínűleg szívükben is őszintén antiszemita*” magyar hivatalos körök mégiscsak „*megmentették a németek és magyar cinkosaik*

elől a nyolcszázezer lélekszámú magyar zsidóságot”. A magyar holokausztal kapcsolatban máig gyakran hallott érv ez, mert kétségtelen tény, hogy a megszállásig nem szolgáltatták ki a zsidóságot a németeknek. De a hat éven át követett antiszemita politika előkészítette a zsidóság kifosztásának, gettósításának és deportálásának a gyors lebonyolítását. Ennek felelőssége a magyar állam és a társadalom vitathatatlan terhe, és ez a tény teszi nehezen feldolgozhatóvá a kortársak és az utókor számára is az ország felelősségét a magyar zsidóság nagy részének elpusztításában.

Az antiszemitizmus megítélésében nehéz eldönteni, hogy a felesége családja révén érintett Márai miért tesz ellentmondásos kijelentéseket is. Magam arra hajlok, ebben az esetben is annak tanúi lehetünk, hogy mennyire erős volt a propaganda hatása, milyen mélyen gyökeret vert az előítéletes, sztereotípiákban való gondolkodás. Bizonyítva az 1938-tól a német megszállásig tartó hat esztendő antiszemita politikájának a társadalom minden rétegébe mélyen beszivárgó hatását, 1943–44-es naplójában Márainak is vannak megkérdőjelezhető kijelentései. Elítélően ír arról, hogy Weiss Manfréd és családja megmenekült, de *„nem jutott eszükbe”*, hogy saját szabadságuk mellett megpróbálják gyermekek életét is megvásárolni – racionális következetességet kérve számon az irracionális helyzetben lévőktől. A felelősséget az áldozatra hárító módon nyilatkozik meg 1944 őszén: *„S a zsidók ne csodálkozzanak, ha egy kapzsi társadalom, mely nem kis részben az ő üzleti mohóságuk és szellemi igénytelenségük – pontosabban ál-igényük – miatt műveletlen maradt, erkölcsében is megromlott, s aztán elkövette mind a bűnöket, melyek végül a zsidóság nagy tömegeinek vesztét, s legvégül az egész magyarság pusztulását okozták. Mert a műveltség nemcsak hősiesség; a műveltség erkölcs is. A zsidók legyenek hősök, ha igazságot akarnak; legyenek igazán műveltek és igényesek*”. Kevésel később megértés nélkül ír arról, mi volt ebben a rövid nyugalmi pillanatban *„az emberek válasza az idő és a pillanat kérdéseire*”: biztonságot adó hétköznapi cselekvések, mint a lakásfestés, sőt, az egyik, internálásból kiszabadult zsidó a télre operabérletet igényelt. *„Természetesen semmit nem tanultak, ők sem”* – fűzi hozzá a holokauszt után leírhatatlan mondatot. Ám messzemenő következtetéseket Márai gondolkodásmódjára vonatkozóan azért nem vonhatunk le a Napló soraiból, mert az író, a megmaradt zsidóság és a társadalom is traumatizált helyzetben volt 1944 őszén, cselekedeteik és reakcióik ebből fakadtak.

Visszatekintésének meghatározó passzusa mégiscsak az, hogy „Magyarországon egységes faji képletet csak a tébolyodottak követelhetnek”. Megfellebbezhetetlen kijelentése pedig világos összefoglalása álláspontjának: „...vannak helyzetek és erkölcsi posztulátumok, amikor nem lehet alkudozni, hanem minden következménnyel 'nem'-et kell mondani. Ezt a 'nem'-et a magyar zsidókérdésben nem mondta ki a magyar társadalom, sem a hivatalosság. S ebből az ózdkodásból következett, hogy egy napon a félreérthetetlenül ki nem mondott 'nem' helyett a németek kikényszerítették – ebben is, más kérdésben is – a tragikus és félreérthetetlen 'igen'-t”. Keserűen állapítja meg: a náciizmus feladta az erkölcsi leckét a polgárságnak, és ők elégtelenül feleltek – végül a kommunisták ennek ürügyén ültették őket a vádlottak padjára.

Hogy miért nem mondatott ki ez a „nem”, arra részben maga Márai ad választ. A hatalom és egyes csoportok számára nem talál mentséget a felsorolt vétkek alól, de itt mentesíti a társadalom nagy részét, leszűkítve a tettesek és együttműködők körét: „Tudom, hogy mindarra, amit a magyar társadalom egyes csoportjai ez években a magyar zsidóság, majd később az újvidéki szerbek, Ukrajnában egyes szadista osztagparancsnokok a zsidó munkaszolgálatosok és a lakosság ellen, s végül a magyarság egésze, önmaguk ellen elkövettek: nincs mentség. Mindezért viselnünk kell a felelősséget, azok helyett és nevében is, akik valóban bűnösök voltak: néhány korrump, rövidlátó és karrierhajhászó, szószátyár politikus, a régi hadsereg fegyelmezett, emberiesebb szellemét már nem ismerő, a Gömbös-korszak zupásórmesteri hadfiasságának és nyegle, törtető becsvágyának szellemében nevelt új tisztikar, az elmulasztott földbirtokreform bátyája mögött felépült, a 'szegedi gondolat' neobarokk fasizmusának igéi szerint szervezett hivatalnokság s a trianoni Magyarország keretei között helyét szűkösnek találó 'keresztény' értelmiség rosszhiszemű, kapzsi összjátéka multhatatlanul felidézte ezt a bűnös tragédiát”.

Kutatva a jelenségek okait, Márai a trianoni döntés következményeit is sorra veszi. Az érthető, hogy e témához nem tud elfogulatlanul közelíteni, és kassai polgárként nosztalgiával, fájdalommal tekint vissza a régi Magyarországra. Számára is traumát jelentett, hogy szülőföldje, -városa idegen államhoz került,

és egyben elveszett a felvidéki, erdélyi, délvidéki városok szellemi teljesítményt értékelő polgári rétege is. E tényből fakadhatnak keserű ítéletet hordozó sorai a trianoni Magyarországon élőkéről és a „pesti bugrisságról”, tagadva ezek elkötelezettségét a nemzet szellemiségéhez: *„A Duna–Tisza közti zsirosparaszt, a dzsenti, a pesti ügynökölő, kereskedő polgárság zöme nem tartott őszinte kapcsolatot a magyar műveltség ügyével...”* De revíziós vágyai nem teszik elvakulttá, jól látja azt is, hogyan lett a változatlanlanság hivatkozási alapjává a területelcsatolás: a szociális és demokratikus fejlődés elodázásának okaként hivatkoztak a hatalmon levők arra, hogy a veszteségek miatt nincs mód a helyzet javítására.

A nemzetiségi tematikát az író százsz gyökerei miatt meg sem kerülhetné, hiszen példaértékűnek tartja saját családját és ő maga magyarrá válását nyelvében, identitásában. Véleményét láthatóan befolyásolják kötődései, például tévesen az ország lakossága kétharmadának elvesztéséről ír, holott 57 százaléka került az új határokon túlra (és ennek a népességnek közel 70 százaléka nem magyar volt). Tagadja a „nemzetiségi elnyomás” meglétét – azon az alapon, hogy a történelmi Magyarországon osztályelnyomás valósult meg. Ebben van igazság, csak hogy a kérdés ennél bonyolultabb, mert kétségtelen, hogy a szegény-paraszt nemzetiségétől függetlenül volt kiszolgáltatott, de a kisebbségek a népességi arányukhoz mérten nagyobb részt tették ki ennek a rétegnek, mint a magyarok.

Várakozása ellenére Márai öröme nem felhőtlen az első bécsi döntés után: tisztában volt azzal, hogy a változás nem a nagyhatalmak belátásán, hanem a pillanatnyi német–olasz érdekeken múlt, bár azt is joggal jegyzi meg, hogy ezt a lehetőséget semmilyen pártállású kormány nem utasíthatta volna vissza. Csökkentették lelkesedését a szülővárosába való visszatérésének körülményei is: a hadsereget kísérve tartott Kassára, és egy „gömbösi szellemben” nevelt tiszt katonai alakzatban, díszlépésben vonultatta be a civileket is a városba. Ez a réteg, ez a mentalitás idegen volt még számára is, aki az anyaországból érkezett vissza, így tisztában volt azzal, hogy a helyi lakosság számára még inkább az: *„Nagyon rövid idő múltán a város őslakosai is úgy érezték és ki is mondták, hogy az a Magyarország, amelyhez most hazatértek, nem egyezik a régi hazáról őrzött*

emlékképpel”. A nemzethez tartozás tudata kevésnek bizonyult, mert a felvidéki magyarok kisebbségi létben, de megismertek egy demokratikusabb életformát, az anyaországból érkezettek között pedig volt, aki ott döbbsent rá, hogy az itthoni társadalmi rend felett eljárt az idő. Márainak különösen az fájt, hogy a katonai közigazgatás úgy rendezkedett be, *„mintha nem is haza, egy magas műveltségű, urbánus, a demokrácia alapfogalmával már megismerkedett magyar közösség életébe térne meg, hanem valamilyen gyarmati területre, ahol korbáccsal, pálinkával és keresztel kell a bennszülötteket móresre tanítani*”. A fentieket tipikus példával illusztrálja: *„...egy részeg fiatal tiszt mámoros, hazafias indulatában meg akarta pofozni a szálloda öreg portását, aki – az italos hadfi szerint – ’megsértette őt’, ’nem köszönt tisztességgel’, ’szemtelenül válaszolgatott’ stb. ’Majd megtanítlak én téged demokráciára!’ üvöltözte, boros csuklások közepette, a fiatal katonatiszt*”. Nem lett sokkal különb a polgári közigazgatás rendszere sem, erről Márai mellett – éppen rá hivatkozva – megemlékezik Kovács Endre, valamint Reviczky Imre, Kádár Gyula, Újpeéry Elemér is.

Kitekintve a háborús politika színterére, saját kortársi vakságának-gyanútlanságának felismerése nem akadályozza az írókat abban, hogy a politikusokon számon kérje a jövőbelátás képességét. Szarkasztikus megjegyzéssel illeti halogató politikájukat – tán arra vártak, hogy csoda történik, és Hitlert megüti a guta –, de azt az inkább igaznak tűnő megjegyzést is hozzáteszi, hogy az idő hozza majd el azt a pillanatot, amikor már nem lehet a döntést halogatni: *„A nagy emberi tragédiáknak van valamilyen belső menetrendjük, melyet nem lehet megváltoztatni: meg kell várni, amíg minden megtörténik, és az elkerülhetetlen bekövetkezik, és akkor, egy pillanattal sem előbb, lehet cselekedni*”. Egyedülként Churchillt említi, mint aki felismerte a pillanat jelentőségét és azt, hogy a halogatás értelmetlen – a náci Németország terjeszkedése folytatódni fog, és hiábavaló abban reménykedni, hogy a bolsevizmus legyőzésének eszköze lehet: *„az ördögöt nem lehet Belzebubbal kiűzni*” – idézi a *„parasztigazságot*”. Máraival együtt számosan tették fel azóta is a kérdést: meg lehetett-e volna előzni a háborút, ha gátat vetnek Hitler fokozódó igényeinek? Képes lett-e volna Churchill, ha már a hatalom birtokában, és nem ellenzékiből fogalmazza

meg figyelmeztetéseit, megelőző lépéseket tenni, vagy így kellett történnie mindennek? Hol a határ a felelősségben, milyen mértékig hárítható át Hitler habozó ellenfeleire?

Márai legtöbb „elírása” az 1941-es év kapcsán fedezhető fel a szövegben. Teleki Pált többször, kellő tisztelettel említi, de haláláról téves képet alkot: öngyilkosságát azzal okolja meg, hogy a német hadsereg a kormány tudta nélkül lépte át a magyar határt a Jugoszlávia elleni támadáshoz. Ez azonban nem így volt, és a Délvidék visszacsatolása kapcsán tévesen állapítja meg azt is, hogy „legalább a magunk erejével, harcok árán szereztük vissza”, mert bár a helyi lakossággal voltak fegyveres összecsapások, a jugoszláv hadsereggel a bevonuló magyar alakulatok már nem találkoztak.

A hadba lépés körülményeinek leírása ugyancsak vitatható, de nem feltételezhetjük, hogy az ország lakossága erről elegendő információval rendelkezett. Csak annyit tudhattak, amennyit közöltek velük, később pedig szárnyra kaptak különböző elképzelések, melyek nem mindegyike felelt meg a valóságnak. A háborús szerepvállalás kapcsán az író megidézi 1941 nyarat, amikor Bárdossy László miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak, mégpedig vélekedése szerint kizárólag saját akaratából, törvénysértő módon, kész tények elé állítva az országgyűlést. Ám azt is hozzáfűzi: „Amely bizonyosan német parancsra történt”. Ma már tudjuk, hogy Bárdossyt a kormányzó állította kész tények elé, aki a Honvéd Vezérkar főnökétől kapott tájékoztatás alapján szovjet támadásként értékelte a kassai bombázást (aminek említését a kassai író következetesen elkerüli), és élve a kormányzói jogkör biztosította lehetőséggel (1920:XVII. tc.) elrendelte a magyar haderő határon túli, fegyveres részvételét a Szovjetunió elleni német támadásban. Másnap a minisztertanács hozzájárulásával a hadiállapot beálltának a bejelentése történt meg, és ezt néhány nappal később az országgyűlés mindkét háza támogatta, így a döntés minden formai kritériumnak megfelelt. A Márai által is említett távirat ismeretének – melyben a moszkvai magyar követ Molotov külügyi népbiztosnak az üzenetét közvetítette, benne a szovjet állásponttal: nem akarnak Magyarországgal is hadiállapotba kerülni – azért nem volt jelentősége, mert a ma-

gyar politikai és katonai vezetés casus bellinek tekintette Kassa – valóban sok áldozattal járó – bombázását, és német nyomás nélkül döntött a hadba lépésről.

„*Mintha egy társadalom hirtelen eszét vesztette volna...*” – írja Márai, visszaadva a háborús hangulatot. Vélekedése szerint a magyar hivatalnoki és katonatiszti kar („a *’polgárinak’ nevezett társadalom*”) vakon hitt a német győzelemben – és neki az a legnagyobb büntetés, hogy közékjük tartozik, s velük együtt bűnhődik majd ezért. Az író helyzetelemzésében éppen azt a lehetőséget veti fel kívánatos alternatívaként, ami valójában történt: Németország a Szovjetunió elleni támadás után egyedül a gazdasági megállapodások teljesítését várta el Magyarországtól, ekkor még nem tartottak igényt fegyveres szerepvállalásra. 1942 januárjában azonban Hitler már valóban követelte a nagyobb arányú részvételt, és ezt az önkéntes hadba lépés után nem utasíthatták el. Téves tehát az a megközelítés, hogy az ország nem alkotmányos akarattal vett részt a háborúban, hanem német kényszernek engedelmeskedett, és az is, hogy magyar részről egyedül Bárdossy miniszterelnök felelőssége állapítható meg, mert ebben a felelősségben osztozik vele a kormányzó és a magyar politikai és katonai elit is. A magyar háborús szerepvállalásnak ezen interpretációja azonban jól ismert, gyökerei 1944-ig nyúlnak vissza. A vereség árnyékában kezdett kirajzolódni, a felelősség áthárításának a céljából, és a propaganda sikerességét bizonyítja, hogy az emigránsok körében is gyökeret vert.

Márai nem ejt szót az államfőről, aki egy határokon túli katonai szerepvállalás esetében a döntést valójában meghozhatta, és nem esik szó róla a német megszállás és a magyar zsidóság deportálásának tárgyalásakor sem. A kormányzót csak néhány alkalommal nevesíti a kötetben, ám ezen említések nem arról árulkodnak, hogy az íróra az a kritikátlan tisztelet lett volna jellemző, mint némely kortársára, aki szerette volna a napi politizálás mocsarából kiemelni Horthy alakját. De az a vehemens bírálat sem jelenik meg nála, amit egyes emigráns szerzők (mint Barcza György, Fenyő Miksa, Kovács Imre) vetítenek elének, kérelmetlenül elítélő képet alkotva Horthyról (szándékosan nem az itthoni, hatvanas-hetvenes évekbeli, ideológiai alapú, „kötelezően” negatív véleményekre hivatkozom).

Márai közvetett módon bírálja a kormányzó személyét: minden, a politikai-társadalmi berendezkedésre és a történetekre vonatkozó kritikus megjegyzése egyben az államfő működésének kritikája is. Egy memoárban nemcsak az a fontos, amiről szó esik – az is, amiről alig, vagy csak burkoltan, áttételesen ír a szerző. A hiány tehát, amit Horthy mellőzése jelent, csak látszólagos. A korszak jellemzésére használt „a királytalan királyság fellengzős panoptikuma” kifejezés például a földkérdés megoldatlanságával kapcsolatban íródik le, és más szöveghelyen is felbukkannak hasonló fordulatok. Ahol említi, ott az alakjához fűződő legendák is megjelennek – Kassára „hagyományos fehér lován” érkezett, „németes kiejtéssel, bizonytalanul beszélt magyarul” – utóbbi a fennmaradt hanganyagok alapján igaztalan vád, és mint a leírásból is kiderül, a visszacsatoláskor nem ez volt a legnagyobb baj, hanem annak az avított rendnek a ráerőltetése a felvidéki magyarságra, amit a kormányzó képviselt. Márai naplóját kell segítségül hívnunk, ha illusztrálni akarjuk, mi volt az író legfőbb elvárása egy államfővel szemben – és mit hiányolhatott Horthy esetében. Ferenc Józsefről írja, hogy bár egy zupás őrmester és egy bécsi házmester stílusában fogalmazott: „És mégis császár. Tudja, hogy uralkodni annyi, mint szolgálni, kötelességet teljesíteni. Vértfagyasztó, kissé virzsiniaszivar-szagú udvariassága mögött megközelíthetetlen. Mindenki tudta a monarchiában [sic!], hogy él egy ember, egyetlenegy, aki soha nem bocsátja meg, ha valaki tisztességtelen cselekedetre vetemedik. Nem volt okos, nem volt művelt; mégis értett, a maga bürokrata módján, az uralkodás művészetéhez. Egyéniség volt, színtelenül is az; s tudta a maga egyéniségéhez igazítani a színes, változó élet esélyeit. Értett az emberekhez: uralkodott” – még ha utólag könnyebb is higgadt véleményt formálni Ferenc Józsefről, felvetődik a kérdés: írhatta volna ezt Horthyról?

Az államfő szerepének megítélését nehezíti, hogy alakjának felidézésekor általában keveredik az ember és a politikus jellemzése. Sokan nem tudnak mit kezdeni azzal a ténnyel, hogy az oly sok rokonszenves, tiszteletre méltó tulajdonsággal rendelkező kormányzó hogyan hozhatott végzetesnek bizonyuló politikai döntéseket. Az is kétségtelen, hogy még a Horthyról pozitív véleményt vallók közül is többen – számos jó tulajdonsága mellett – kiemelik befolyásolhatóságának káros következményeit.

Meglátásom szerint Márai – annak ellenére, hogy nem mondja ki közvetlenül a kormányzó felelősségét – nem tartozott azok közé, akik szerint Horthy tudta nélkül és/vagy akarata ellenére történtek meg azok a lépések, amelyek következményeként közel egymillió áldozata volt a korabeli Magyarországnak a második világháború időszakában, és százezrek kerültek fogságba. Több szempontból vizsgálja azon társadalmi-politikai viszonyokat, melyek a civileket – legnagyobb számban, az áldozatok felét kitevően az ország zsidó lakosságát – és a hadsereg tagjait érintően ekkora veszteséget jelentettek, de azon lelki deformálódást is számba veszi, ami elvezetett odáig, hogy a magyarok egy része tettessé vagy tettestárssá váljon ezen tragikus eseményekben. Az általa félfasisztának nevezett rendszer kritikája pedig átháramlik annak első emberére is.

Hallgatni szerettem volna. Nem írni esszét Márai megszólalásáról, hanem tenni a dolgomat: kutatni, írni, tanítani. De nem tehettem, mert átérzem félelmeit. Elrajzolásai, tévedései könnyen igazíthatók, s történészként ez lehet megtisztelő feladat. Csak félelmeit nem tudom aktualitásukat veszített mentalitástörténeti tényként kezelni. Márai írásának legnagyobb, felbecsülhetetlen erénye, hogy nem elhárítja, hanem felismeri a felelősségét. A polgár, a polgárság – másokkal megosztott – társadalmi felelősségét a történetekben, és azt, hogy ezért nekik éppúgy viselniük kell a következményeket, mint azoknak, akiké a politikai felelősség volt. Ezt figyelembe véve meggondolandó kijelentése: *„Ha akad egyszer magyar történétíró, aki az elmúlt emberöltő magyarságának társadalomtörténetét pártatlanul megírja, bonyolult feladat lesz számára, elemezni a jobboldaliság’ igazi értelmét”.*

Horváth Imre Olivér

1991-ben született, Debrecenben él. A Debreceni Egyetem anglisztika szakán szerzett diplomát. Verseit a Spanyolnátha, a Várad és a Zempléni Múzsza folyóiratok közölték. A Debreceni Egyetem Irodalmi Kör (DEIK) tagja. A Várad verspályázatának díjazottja.

Hannibal

Levágтам egy költő arcát,
és felöltöttem magamra.

Kedves főnök

megteszi, ugye, a tinta?
Nehéz a testből szöveget formálni,
tudja. Ha kimondom: vörös,
keccsel szakad ki torkomból a szó,
de ha a gyömbérsörös üvegből
mártogatnám, összesűrűsödik,
mint a ragasztó.

Foglalkozzon ezzel a sajtó,
hiszen a sorkizárt tömötsége
épp olyan szövetet hoz létre,
mint a bőr a fülön, melyet
a levélhez mellékelek.
Miért is ne működhetne fordítva?

Debüt

Ez az utolsó, megcsönkített kurva is
méltó lehetne a publicitásra,
csak állna már olyan szinten
a tömegmédiá. Ezért ez a pár sor.
Látja, kezemből a híradás épp olyan
egyoldalú, mint egy rádióműsor, vagy
bármelyik járatott periodika.

A piros tintától húzódik a
kezemen a bőr, én dinka, megmoshattam
volna, mielőtt a borítékot lezárom, most
azt mondják majd, orvos vagyok,
de hasonló képet fest rólam a tudás,
hogyan az információ útjában áll a test:
a belek, a vesék, a fülek. Jack

Kísértethistória

Hát így néz ki a világ nappal. Az eső
felszárad, fejedem megjelenik a kalap.
A Vauxhall Walkon sétálsz vissza apád keze közé.

Szerepem nincs még. Csak kis kezem fonja
az ókori katona szőttesét, sisakkal a fején, talpig
páncélban. Az ajtón belépve jól látható
a közfalon, mellette seprű, a törmeléknek.

Borongós az idő. Alig létezem, szívem
azbeszt, bőröm halovány damaszt.
Kicsit a zongorán játszom, majd
a fiókban kajtatok aszpirin után,

felteszem a teát főni. Résnyire
nyitom az ajtót. Enyém az utcán az utolsó fény.
Te ott állsz a túloldalon, kalap nélkül,
bőrig ázva. Sípszóra várok.

Alastair Cockburn

Látta volna azt a szörnyűséget! Tejfehér arc,
egy kurta hajtincs szelte át a homlokot,
a látás helyén gödrök a túll fátyol mögött,
omló pelpelbe tekerve a csontváz.
Kérem, én nem vagyok ijedős fajta, tigrisnek
is szaladtam már utána, le is terítettem
egy hosszabb karabéllyal, de bevallom
töredelmesen: reszkettem a takaró alatt,
forgattam a kezemben a körtét, nem kapcsoltam
le az elektromos fényt. A szívem dobogott,
testemet hűteni kezdte a nedves verejték.
Hogy csináltam? Azt nem tudom elmondani,
de ott termettem hirtelen az ágy lábánál,
és egyetlen ütéssel eltörtem a nyakat.
Elhagyott minden észérv, üvöltöttem, vad
átkokat szórtam Broughtonra, a jegyesére,
a koponyát a mosdótálba dobtam, a sípcsontot
az éjjeliszekrényen törtem ketté. Nem
tudtam, ki csinált belőlem bolondot, a nőt
sejtettem, de a szobájába be nem törhetek,
ezért Broughton ajtaját rúgtam be.
Nála már égett a fény, talán engem várt.
Álltam, tapadt rám a pizsamám és néztem,
ahogy reszket. Jövendőbelije megérkezett,
lemosta rólam a vért, semmit nem értett.
Hát mégiscsak szellemek járják a kastélyt?
Ott maradtunk hárman a szobában, hajnalig,
egy szemhunyaszt sem tudtunk aludni. Reggel
az inastól kértük, adjon öt percet,
addig kislisszoltam, felöltöztem,
és szó nélkül hagytam ott Thurnley Abbeyt,
meg sem álltam a postahajóig. Ezután,
gondolom, megérti, miért nem szeretnék
egyedül aludni. Barátom, a White's Clubba
járok, gentleman vagyok, megosztaná velem
a kabinját éjszakára?

Dr. Hermes Graham

Felszítaná a tüzet egy kissé? Ismer már idestova hét éve, barátom, ennyit megtehet. Az üvegsét kérem vissza, nem, nem az enyém, a feleségemé, nem kell aggódnia. Mi szél hozta ide, le a pincémbe? Bizonyára a feleségem, haláltusám óta ő a megtestesült agónia. Helyezze magát kényelembe, parancsol szivart? Hozasson teát, látom, átfázott? Bocsásson meg, én itt szeretek legjobban, hallani az emberek lépteit odafentről, a vasrácsok, hideg kő érintését. Alice ritkán merészkedik ebbe a lyukba, a drawing room ürességében didergni végig szürke élete halovány napjait. Hogy mi baj lelte? Ne legyen kegyetlen a feleségemmel, doktor. Átlagos, közhelyes anya, az emberiség hidegvérű példánya, kicsit önző, kicsit buta, egyébiránt mintafeleség, mintapolgár, csendes morfiumfüggő, gyakran jár templomba. Parancsol szivart? Bevallom, én nem élek efféle földi gyönyörökkel, hacsak nem számítja Tantalusz-szobrocskám bámulását naphosszat. Sőt, mondhatni, az életem is afféle művészet, feleségem imája, melyet felesleges sorokba szedett. Kér még? Kihűlt? Távozik? Csak maga mehet.

Watson

Egy kicsit butább vagyok nálad, olvasó.
Valahol közted és köztem van a mastermind,
általam testet kap, az élettársam.
Ő persze rendszernek hiszi magát,
és ha romantikázni vágyom, megfedd.
A kandalló mellett ül háromlábú széken,
bársony köpenyben, pipáját szívja,
agyal, ingerel, feszültté teszem.
Most benne van a nyom és nálad a nagyító
(a delphoi jósdában ópiumot szívsz?),
Ő az úr és én csak karikatúra,
Watson vagyok, hiába, hiába.

A Dr. Hermes Graham címűt Violet Hunt *The Prayer*, az Alastair Cockburn címűt *Perceval Landon Thurnley Abbey* című kísértethistóriája alapján írtam, tartalmaznak fordításokat az eredeti szövegből.

-
- 3 Balázs Tibor: Aquincumi fehér (vers)
5 Bozsik Péter: Idegpróba II. (próza)
9 Márton László: Kaffka nincs többé (regényrészlet)
15 Stiller Kriszta versei
17 Dévai Lilla: Hotelparallel (próza)
19 Jónás Tamás: Szegények – Anyuanyanyu (próza)
21 Prágai Tamás: Kabak (regényrészlet)
26 Debreczeny György versei
29 Rónai-Balázs Zoltán: A vascsöves atya legendárium (próza)
36 Mányoki Endre: Tavasz (tárca)
38 Gömöri György: Könyvlavina alól kitekintve (tárca)
40 Laik Eszter: Halotti védőbeszéd (tárca)
42 Gömöri György köszöntése
42 Böszörményi Zoltán: Majorana az ablakban áll
44 Makkai Ádám köszöntője
45 Hudy Árpád: Almátlan édenkert
50 Sárközi Mátyás: Gömöri György 80
52 Boldog Zoltán: Születésnap köszöntő egy forradalmár költőnek
55 Mányoki Endre: Minden hernyót túlél az erős fa
59 Bárdos József: Véres komolytalanságok – Újabb szócikkek a Balkézikönyvhöz
61 Varga Melinda: Milyen hazája van egy székelynek – Beszélgetés Sántha Attilával
68 Boldogh Dezső: Avantgárd karácsony (Debreczeny György: nincs karácsony)
72 Mosonyi Kata: Pokolra csavart pupilla, hetvenkilenc üres bekezdés (Krasznahorkai László: Megy a világ)
76 Varga Melinda: Székely razglednicák (Sántha Attila: Razglednicák)
81 Szöcs Henriette: Kurdnak lenni más hazákban (Elif Shafak: Becsület)
85 Tinkó Máté: Tükrös felületek, felületes tükrök (T. Kiss Tamás: A tükörtestvér)
89 Farkas Daniella: A Bereményi bébi (Bereményi Géza: Vadnai Bébi)
93 Ungváry Krisztián: A Hallgatni akartam mint történelmi forrás? – Történelem és irodalom (esszé)
102 Pihurik Judit: A felismert felelősség – Gondolatok a hallgatni nem tudó Márairól (esszé)
116 Horváth Imre Olivér versei – Debüt

Irodalmi Jelen Könyvek

Nagyálmos
Ildikó

Panna második könyve

Gyermekversek,
Márton Éva színes rajzaival
illusztrálva,
CD-melléklettel.
A verseket megzenésítette:
Orbán Ferenc.

<http://shop.irodalmijelen.hu>
www.irodalmijelen.hu

500 forint, 6 lej, 1,50 euró

5 948429 170174 8 14004